

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

CRKVA SVETOG BLAŽA U ZAGREBU:
UREĐENJE UNUTRAŠNOSTI OD 1923. DO DANAS

Anja Krmpotić

Mentor: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, redoviti profesor

ZAGREB, 2024

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad

CRKVA SVETOG BLAŽA U ZAGREBU: UREĐENJE UNUTRAŠNOSTI OD 1923. DO DANAS

Church of St. Blaise in Zagreb - interior decoration from 1923 to the present day

Anja Krmpotić

SAŽETAK

Ususret 100. godišnjici smrti arhitekta Viktora Kovačića nastaje diplomski rad koji obrađuje uređenje njegova remek-djela, crkve svetog Blaža u Zagrebu. Nakon stoljeća stagnacije, nakon Kovačićeve smrti, 21. listopada 1924. godine, danas, 2024. godine crkva je u potpunosti dovršena u jednako u interijeru, kao i u eksterijeru. Viktor Kovačić arhitekt je koji je doveo modernističku arhitekturu u naše krajeve, te usprkos relativno kratkoj karijeri, iza sebe ostavio značajan i prepoznatljiv opus arhitektonskih ostvarenja, kao i ideja. Jedno od njegovih najpoznatijih djela, crkva svetog Blaža u Zagrebu, dovršena 1915. godine dug je niz godina bila u funkciji, iako je njezina unutrašnjost ostala nedovršena od zadnjih intervencija arhitekta Stjepana Hribara i suradnika, kipara Ive Kerdića te slikara Ljube Babića iz 30-ih godina prošlog stoljeća. Godine 1995., objavljen je *Opći, javni i pozivni, anonimni natječaj za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža u Zagrebu* u nadi da će jedan od prijavljenih radova ponuditi adekvatno rješenje. Iako niti jedan od radova nije izvede, uskoro se pojavio arhitekt koji će prema mišljenju tadašnjeg župnika moći odgovoriti izazovu, te početkom novog tisućljeća arhitekt Željko Kovačić izrađuje idejni projekt. Nakon gotovo desetljeća korekcija, 2014. godine započinju radovi na uređenju svetišta, kao prva faza projekta obnove, do 2019. godine, završit će se i s II. i III. Fazom Kovačićeva projekta uz određene intervencije i korekcije od strane Biskupijskog duhovnog stola i Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode. Potresi 2020. godine ubrzali su početak intervencija na konstrukcijskim ojačanjima u unutrašnjosti koji su izvedeni u razdoblju od 2022.-2023. godine pod ravnanjem arhitektonskog ureda IVANIŠIN.KABASHI.ARHITEKTI. Cijeli je proces uređenja bio pod budnim okom javnosti i medijski dobro popraćen te podložan kritikama i komentarima stručnjaka i laika. Nakon svih intervencija ostaje nam pitati se što bi arhitekt Viktor Kovačić mislio o interijera građevine koja mu je obilježila karijeru.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 139 stranica, broj reprodukcija: 61. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: arhitektura, crkva svetog Blaža, interijer, moderna, povijest arhitekture, povijest umjetnosti, Viktor Kovačić, Zagreb, Željko Kovačić

Mentor: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, redoviti profesor

Ocjenjivači: dr.sc. Marko Špikić, red. prof., dr. sc. Franko Ćorić izv. prof.

Datum prijave rada: 1. rujna 2024.

Datum predaje rada: 18. rujna 2024.

Datum obrane rada: 24. rujna 2024.

Ocjena: Odličan (5)

*Dobar sam boj bio, trku završio, vjeru sačuvao
(2 Tim 4,7)*

*Hvala dragom Bogu koji mi je dao da mogu završiti i ovu trku.
Djedu Vladi, koji je neumorno navijao za mene i žarko se veselio ovoj diplomi. Tati i mami koji su mi dali temelje za rad, bezuvjetnu ljubav, utjehu i strpljenje. Teti i baki za poticaje. Hvala mentoru, dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatku Juriću na vođenju i poučavanju.. Hvala župniku svetog Blaža, preč. Borni Puškariću i vlč. Anđelku Katanecu na ukazanom povjerenju i strpljenju.*

Sadržaj

1. Uvod	6
2. Arhitekt Viktor Kovačić	7
3. Crkva sv. Blaža.....	12
3.1 Gradnja Crkve 1908. – 1914.....	12
3.2 Stilska analiza arhitektonske kompozicije crkve arhitekta Viktora Kovačića.....	14
3.3 Uređenje unutrašnjosti crkve	16
3.3.1. Promjene u liturgiji 20. stoljeća.....	16
3.3.2.Međuratno razdoblje i Kovačićeve skice 1924. – 1932.....	16
3.4. Organizacija unutrašnjeg prostora	18
4. Intervencije u crkvenom interijeru od 1990-ih do danas.....	20
4.1. Radovi održavanja crkve 1995. – 1998.	21
4.1.1.Iskaz trškova na održavanju crkve 1995-1998.	22
4.2. Javni arhitektonski natječaj za izradu idejnog projekta uređenja unutrašnjosti - 1995.	22
4.2.1. Rezultati natječaja.....	26
4.3. Konačni zaključak ocjenjivačkog suda.....	26
4.4. Arhitekt Mladen Škreblin – kritika natječaja 1995.....	27
4.5. Arhitekt Robert Somek – glavni projektant interijera -1996.	29
4.6. Arhitekt Željko Kovačić – glavni projektant interijera 1997- 2019.	30
4.7. Korekcija idejnog projekta – travanj 2002.	31
4.8. Korekcija iz prosinca 2002. – svetište, rasvjeta i ozvučenje	32
4.8.1. Rasvjeta	34
4.8.2. Ozvučenje	35
4.10. Likovni predlošci za uređenje svetišta.....	44
4.11. Izvedba II. i III. faze projekta uređenja unutrašnjosti 2015. - 2019.	45
4.12. Kritika i osvrti.....	49
4.12.1. Dr.sc. Zrinka Paladino: “ <i>Autori novog interijera udaljili su se od ideje Viktora Kovačića</i> ”- 2016.....	50
4.12.2. Arhitekt Željko Kovačić - 2016.....	51
4.12.3. Korana Sutlić: <i>Nedovršeno remek-djelo Viktora Kovačića konačno će biti izvedeno do kraja</i> – 2014.....	52
4.12.4. Korana Sutlić: <i>Sto godina nakon početka gradnje napokon je dovršeno remek-djelo Viktora Kovačića</i> – 2015.	52
4.12.5. Korana Sutlić: <i>Neizvedeni rad velikog slikara: kako je propala ideja da sv. Blaž dobije kupolu s Demourovom spiralom</i> – 2017.....	53
4.12.6.. Dr. sc. Katarina Horvat-Levaj i Ivana Haničar Buljan, dipl.ing.arh.: <i>Konzervatorski elaborat</i> – 2022.....	54

5. Stilska analiza unutrašnjosti crkve	55
5.1. Svetište.....	55
5.1.1. Glavni oltar	55
5.1.2. Apostoli u apsidi	61
5.1.3. Sjedišta.....	63
5.1.4. Svetohranište	63
5.1.5. Ambon	64
5.1.6. Vitraji u svetištu	65
5.2. Bočni oltari	65
5.3. Narteks.....	66
5.4. Vitraji	66
6. Potresi u Zagrebu 2020.....	68
6.1. Dr. Sc. K. Horvat-Levaj i I. Haničar Buljan, dipl.ing.arh.: prijedlog konzervatorskih smjernica 2022. godine	68
6.2. Građevinske intervencije 2022.-2023.....	71
6.3. IVANIŠIN.KABASHI.ARHITEKTI. : Projekt obnove zgrade za cjelovitu obnovu zgrade – crkva svetog Blaža 2022. – 2023.....	72
7. Zaključak	76
8. Popis Župnika crkve svetog Blaža:	79
9. Popis arhivskih izvora (kronološki):.....	80
10. Literatura:	83

1. Uvod

Crkva svetog Blaža monumentalan je i originalan projekt hrvatskog arhitekta Viktora Kovačića te predstavlja jednu od prvih rano modernističkih sakralnih zdanja na našem tlu. Građevna dozvola za gradnju crkve sv. Blaža izdana je 24. kolovoza 1910. godine, a gradnja je započela 19. srpnja 1911. godine.¹

Crkva svetog Blaža u Zagrebu jedinstveno ostvarenje na našim prostorima, nastalo na razmeđi historicizma i moderne. U remek dijelu arhitekta Viktora Kovačića isprepliću se elementi modernog, poput organizacije prostora, i uporabe suvremenih materijala, armiranog betona, i tradicionalnog predromaničkog motiva pletera i izvedbe likova na glavnom oltaru, pa do bizantskog naglašenog u kupoli i liku Krista Pantokratora. Crkva je posvećena 1915. godine, no projekt uređenja privremeno je zaustavljen radi Prvog svjetskog rata.² Nakon ratnog oporavka, 1923. godine od arhitekta Viktora Kovačića bit će zatražen idejni projekt uređenja crkve. Kovačić izrađuje nekoliko skica, no njegov rad prekinut će neočekivana smrt 1924. godine. Crkva svetog Blaža prve oltare dobit će 30.-ih godina, kao i klupe za vjernike i isповjedaonice. Sljedeća intervencija u unutrašnjosti bit će 60.-ih godina, kada će crkva biti oličena i postavljeni lusteri. Tek o stotoj godišnjici župe bit će uređeno svetište koje je i danas podložno kritikama mnogih. U 2020. godini uslijedili su razorni potresi u Zagrebu koji su djelomično oštetili konstruktivne elemente crkve. Zahvaljujući brznoj intervenciji župnika i župljana, projekt sanacije izveden je u godinu dana, te je crkva, po prvi puta potpuno opremljena u unutrašnjosti otvorila svoja vrata za vjernike u lipnju 2023. godine.

Radovi na uređenju unutrašnjosti crkve potrajali su nešto više od stotinu godina od njezina posvećenja. Rad donosi kronološki pregled radova u interijeru crkve i ikonografsku analizu.

¹ Jurić, Z. (2003) Crkva sv. Blaža u Zagrebu, u: Miroslav Begović (ur.), *Arhitekt Viktor Kovačić*, Zagreb, str. 172-173

² Jurić, Z. (2003), str. 178

2. Arhitekt Viktor Kovačić

Viktor Kovačić (1874.–1924.) je arhitekt kojeg mnogi smatraju pionikom modernizma u hrvatskoj arhitekturi. (Slika 1) Rođen je 28. srpnja 1874. godine u Ločkoj vasi kraj Huma na Sutli. Nakon smrti roditelja 1880. godine, odlazi u Graz na školovanje kod strica koji je bio građevinski poduzetnik te se se u obrtnoj školi školuje za zidara.³ Mladi se Kovačić vraća u Zagreb 1891. Zagreb je 1880. godine zatresao snažan potres te se posljedično ome otvaraju brojna gradilišta sve do kraja stoljeća. Kovačić se vratio u Zagreb u potrazi za poslom, a zaposlit će se u arhitektonskim uredima Gjura Cerneluttija, Kune Waidmana i Hermana Bolléa.⁴ Nakon pet godina Kovačić se pokazao vrlo perspektivnim, iako su se njihove ideje počele značajno razilaziti, osobito po pitanju restauratorskih postupaka, Herman Bollé smatrao ga je iznimno vještim te njegov trud nagrađuje preporukom za studij arhitekture u Beču u klasi profesora Victora Luntza, glavnog predstavnika historicizma u arhitekturi. U ovo su vrijeme u Beču postojale dvije arhitektonske škole, jedna je bila temeljna na neogotičkom stilu kod profesora Friedricha von Schmidta (1859.-1891), kojega nasljeđuje Viktor Luntz (1891.-1903.), a druga u stilu neorenesanse koju je utemeljio profesor Karl Von Hasenauer (1884.-1894.), a naslijedio ga Otto Wagner (1894.-1912.) koji će ubrzo raskinuti s ustaljenim tradicionalističkim stilom i razviti novi, moderni stil.⁵ Kovačić po dolasku u Beč ne dopijeva k profesoru Luntzu, već profesoru Ottu Wagneru, vođi bečke secesije. Studij na Akademiji u Beču pokazat će se ključnim za sazrijevanje Kovačićevog prepoznatljivog stilskog rukopisa. Povijesničar umjetnosti, Krešimir Galović u monografiji o arhitektu Kovačiću navodi kako je on u dobi od 25 godina, 1899. godine, diplomirao u u klasi Otta Wagenera te se vratio u Zagreb.⁶ Isto piše i arhitekt Edo Šen: “/.../ Nakon svršenih studija u Beču godine 1899., on se vraća pun zanosa i krcat novim idejama u svoj ljubljani grad Zagreb/.../”⁷

U domaćoj sredini Kovačić nailazi na administrativni problem koji mu u početku karijere usporava profesionalno djelovanje. Prema tadašnjim zakonskim odredbama, diploma arhitekta koji su završili Akademiju likovnih umjetnosti priznavala se tek kao prvi državni ispit, a za početak profesionalne karijere bilo je potrebno položiti i drugi državni ispit pri

³ Radović Mahečić D., Laslo A. (1997) Viktor Kovačić – promotor hrvatske moderne arhitekture, Zagreb: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, (21), str. 144.

⁴ Radović Mahečić D., Laslo A. (1997), str. 144

⁵ Arhitekta leksikon, web stranica s popisom bečkih arhitekata, dostupno na: https://www.architektenlexikon.at/de/idx_A.htm, pristupljeno 24.5.2024.

⁶ Galović, K. (2015) *Viktor Kovačić, Otac hrvatske moderne arhitekture*, Zagreb, Jutarnji list, str. 23, Usp: Brežinčak Bagola, B. (2014) *U sjeni ljepote*, Zagreb, Alfa, str. 104.

⁷ Šen, E. (1927) *Arhitekt Viktor Kovačić. Mapa – monografija*, Zagreb, str. 8

Građevnom odsjeku Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade, čemu se Kovačić snažno opirao.⁸ Ovo je jedan od razloga zašto Kovačić gotovo prvo desetljeće od početka svoje karijere nije gradio drugo doli obiteljske vile i skromnije objekte uglavnom za najuži krug prijatelja. Položaj u kojemu se nalazio može se smatrati apsurdnim, budući da je u Beču stekao vrhunsku europsku arhitektonsku naobrazbu, dok je u Zagrebu bio još uvijek nepoznati mladi arhitekt u kompetitivnom okruženju bez potrebnog dokaza o stečenom znanju i vještinama arhitekta. Osim obiteljskih vila, Kovačić je u ovom razdoblju radio na pregradnjama starijih građevina zahvaljujući prijateljstvu i poslovnom partnerstvu s arhitektom Josipom Markovićem.⁹

Uz arhitektonske projekte, Viktor Kovačić Zagrebu je ostavio i značajan doprinos urbanističkim idejama, poput palače Burze koja sa susjednom zgradom čini uvertiru u tada novoizgrađeni, istočni dio Zagreba, koja je ujedno i njegov posljednji započeti projekt. Kovačić je sudjelovao u raspravama u javnom tisku, gdje se žustro zauzimao protiv rušenja Bakačeve kule na Kaptolu. Pritom se suočio s tradicionalistima predvođenima Izidorom Kršnjavijem i Hermanom Bolléom. Kovačić se svrstao među “mlade” hrvatske umjetnike, moderniste, te je postao član Društva hrvatskih umjetnika i sudjelovao na Hrvatskom salonu 1898. godine, izradivši okvir za platno Vlahe Bukovca, osnivača spomenutog Društva.¹⁰

Javnim opredjeljenjem za moderno i novo, Kovačić će do kraja karijere biti izložen negativnim kritikama Kršnjavija i njegovih pristaša, koji će na različite načine, a osobito putem javnog tiska, nastojati degradirati mladog arhitekta. Kovačić je imao i nekoliko kritičara koji su iznimno cijenili njegov rad i održavali ravnotežu s Kršnjavijevim negativnim publicitetom¹¹. Jedan od njih bio je Vladimir Lunaček koji je katkada suviše idealistički opisivao Kovačićev lik i djelo. Osim Lunačeka, u javni tisak su dospjele pozitivne kritike o arhitektu zahvaljujući Gjuri Szabi i Kostu Strajniću koji su prezentaciji osobe i djela Viktora Kovačića pristupali znatno objektivnije.¹²

Godine 1905., Kovačić je sudjelovao na javnom natječaju za regulaciju trga nasuprot Glavnom kolodvoru u Zagrebu, te na natječaju za zgradu Rossije Foncijer u Beogradu.

⁸ Jurić Z., Špikić M., Čorić F. (2015) O odnosima Kršnjavog i Viktora Kovačića na početku 20. stoljeća, u: Mance I., Matijević Z. (ur.) *Iso Kršnjavi - veliki utemeljitelj*, Institut za povijest umjetnosti ; Hrvatski institut za povijest, Zagreb, str. 409

⁹ Radović Mahečić D., Laslo A. (1997), str. 148

¹⁰ Vugrinec, P., Iveljić, I. (2022) *Korijeni i krila: Vlaho Bukovac u Zagrebu, Cavtatu i Beču 1893. - 1903.*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, str. 164

¹¹ Detaljnije u knjizi Jurić Z. (2019) *Tko je gospodin Viktor Kovačić K.H.A. – Povijest kritičke misli o arhitektu Viktoru Kovačiću od 1896. do 1943. godine*, Zagreb: Arhitektonski fakultet, str. 36-52

¹² Usp. Jurić Z., Špikić M., Čorić F. (2015), str. 412

Njegovo umijeće nagrađeno je prvim nagradama na oba projekta. Iako nije realiziran prema njegovu projektu, pretpostavlja se da je upravo Viktor Kovačić zaslužan za očuvanje prvotnog nivoa Tomislavova trga s pristupnim stubištima. Što se tiče beogradskog projekta, unatoč prvoj nagradi, investitor je nakon konzultacija ipak odlučio projekt povjeriti lokalnom arhitektu.¹³ Ubrzo nastavlja gradnju na privatnim kućama, te 1906. projektira ugrađenu najamnu trgovačko-stambenu zgradu Oršić – Divković u Masarykovoju ulici, gdje će, umjesto honorara, zatražiti stan u potkrovlju. Stan Viktora Kovačića danas je dio Muzeja grada Zagreba, te predstavlja jedinstven spoj kreativnosti i originalnosti arhitekta.¹⁴ Stan je uređen po načelu prema osobnom ukusu arhitekta Kovačića, suprotstavljenim stilskom imperativu vremena – potpunoj stilskoj čistoći. Slobodom i neovisnošću u stilskom (ali i tehnološkom) izričaju često je bio trn u oku starima, pobornicima stilskog puritanizma. Autori Radović Mahečić i Laslo u člaku ističu kako se Viktor Kovačić *“/.../Suprotstavljao društvenim sponama i bio utjelovljenje idealističkoga gledanja na svijet. Poput sveca isticao je profesionalnu etiku; zalagao se za javne natječaje na kojima treba pobijediti – bolji, a ne gradskim vlastima – bliži”*¹⁵

Godine 1908., raspisan je natječaj za regulatornu osnovu Kaptola i okolice gdje Kovačićev projekt, neočekivano, odnosi prvu nagradu.¹⁶ Arhitekt Edo Šen u monografiji o Viktoru Kovačiću prenosi oduševljenje profesora Corneliusa Gurlita, velikog europskog autoriteta arhitekture. Prema Šenu, Gurlita je arhitekta Kovačića opisao kao *“/.../usrećena čovjeka koji imade to svojstvo, da u stvarima vidi više nego drugi. Jer žali Bože kod umjetničkih djela dolazi prečesto do toga da se ne pita kakva su i ko ih je načinio, već tko ih gleda./”*¹⁷

Viktor Kovačić je često posjećivao Beč gdje je proučavao i skicirao novoizgrađenu arhitekturu.¹⁸ Bečka novogradnja, obrazovanje i Kovačićeva kreativnost uskoro će rezultirati jedinstvenim, projektom. Naime, talent i iznimno akademsko znanje Kovačić je konačno dokazao pobijedivši na natječaju za gradnju crkve sv. Blaža na križanju Primorske ulice i Prilaza Đure Deželića 1908. godine.¹⁹ U tijesnoj konkurenciji njegov projekt izabran je među projektima Rudolfa Lubynskog i drugih afirmiranih arhitekata. Projekt je moderan, originalan

¹³ Radović Mahečić D., Laslo A. (1997), str. 150

¹⁴ Premier N. (1994) Stan Viktora Kovačića kao primjer stila života, u: Miroslav Begović (ur.) *Arhitekt Viktor Kovačić*, Zagreb, str. 250-252

¹⁵ Radović Mahečić D., Laslo A. (1997), str. 143

¹⁶ Jurić, Z. (2013) Kritička recepcija regulatorne osnove zagrebačkog Kaptola Viktora Kovačića od 1908. do 1945. godine, *Portal*, (4) 2, str. 50

¹⁷ Šen, E. (1927), str. 5

¹⁸ Radović Mahečić D., Laslo A. (1997), str. 150

¹⁹ Jurić, Z. (2003), str. 177

i odudara od prepoznatljive historicističke arhitekture koja je dominirala devetnaestostoljetnim Zagrebom, projekt izazvao podijeljena mišljenja javnosti i struke. Dok su mnogobrojni zagovaratelji historicističkog stilskog izraza i tradicionalne gradnje osudili projekt, tek nekolicina pojedinaca stala je uz Kovačića koji je projektom započeo revoluciju u zagrebačkoj arhitekturi, i to uvevši armirani beton u arhitektonsku kompoziciju crkava. Kovačić 1909. godine odlazi u Italiju, kako bi izradio detaljnije studije za crkvu svetog Blaža, a najveći utjecaj na njega ostavlja bizantska arhitektura, osobito crkva San Vitale i mauzolej Galle Placidije.²⁰ Projekt crkve svetog Blaža kreće u realizaciju 1911. godine. Radi prekoračenja u budžetu, 1912. Kovačić će biti smijenjen s mjesta glavnog arhitekta, a gradnja će se nastaviti pod nadzorom Rudolfa Lubynskog.²¹ Gradnja je nastavljena prema Kovačićevu projektu, ali s minimalnom izvedbom u unutrašnjosti upravo radi nedostatnih financijskih sredstava. Interijer crkve ostat će nedovršen gotovo stotinu godina nakon njezina posvećenja, te će se na projektu izmijeniti deseci umjetnika, arhitekata i inženjera. Istovremeno gradnji crkve sv. Blaža, Kovačić gradi značajnije stambene i poslovne objekte poput ugaone ugrađene najamne stambene zgrade Frank na križanju Mažuranićeva trga i Hebrangove ulice, zatim jednoobiteljsku vilu Auer i druge vile za krug zagrebačkih modernih umjetnika.²² Poseban interes gajio je prema uređenju interijera te dekoracijama, stoga je u početku karijere osuvremenio i preuredio stanove mnogih zagrebačkih obitelji te ih prilagodio suvremenim životnim navikama.²³

Slijedi razdoblje Prvog svjetskog rata i poslijeratnog oporavka. Arhitekt Viktor Kovačić 4. ožujka 1922. godine postaje docent na Tehničkoj visokoj školi u Zagrebu.²⁴ Godine 1923. postaje redoviti profesor na kolegiju arhitektonske kompozicije.²⁵

Posljednji projekt Viktora Kovačića bila je palača Burze, danas zgrada Hrvatske narodne banke. Natječaj je raspisan 1921. godine. Zgrada Burze reprezentirala je Kovačićev stil: spoj klasičnih, monumentalnih elemenata, poput jonskih stupova i prozorskih zabata s volutama te modernu armirano-betonsku konstrukciju i staklenu kupolu. Tlocrt građevine razdvaja se u dva kraka između kojih se nalazi velika burzovna dvorana nadsvođena staklenom kupolom.

²⁰ Sokol Gojnik, Z., Obad Šćitaroci, M. (2012) Arhitektonska interpretacija titulara na primjerima liturgijske arhitekture 20. stoljeća u Zagrebu, *Peristil*. 55 (1), str. 123

²¹ Jurić, Z. (2003), str. 176-178

²² Radović Mahečić D., Laslo A. (1997), str. 48-50

²³ Radović Mahečić D., Laslo A. (1997), str. 151.

²⁴ Više o tome u: Sekulić Gvozdanović, S. (2003) Djelovanje Viktora Kovačića kao profesora na Tehničkoj visokoj školi u Zagrebu, u: u: Begović, Miroslav ur.; *Arhitekt Viktor Kovačić život i djelo*, HAZU-HMA; Zagreb; 285-293

²⁵ Radović Mahečić D., Laslo A. (1997), str. 158.

Kovačić nikada nije vidio dovršenje Palače jer je godinu nakon početka gradnje, 21. listopada 1924. godine izgubio bitku s bolešću i preminuo. Gradnju, točnije uređenje unutrašnjosti će dovršiti njegov prijatelj i kolega, arhitekt Hugo Erlich.²⁶

O Viktoru Kovačiću se mnogo pisalo tokom 20. stoljeća, što o osobnosti, što o profesionalnom djelovanju. Mnogi smatraju da je bio ispred svog vremena, a njegovu arhitekturu kao originalnu sintezu tadašnjeg suvremenog i tradicionalnog, povijesnog stila koji nosi snažnu simboličku misao, ali ne gubi funkcionalnost. Radović Mahečić i Laslo Kovačićev su stil opisali riječima: *“/.../ ‘S razumijevanjem je osluškiavao poruke tradicije i na osebujan način pokušavao u nove sklopove stopiti naslijeđeno, za razliku od onodobnoga gradskog trenda da se širokim potezima prvo ruši, da bi se kasnije – neostilski gradilo./’”*²⁷

Arhitekt Edo Šen bio je jedan od prvih autora koji je kritički sagledao Kovačićev opus. On je o trećoj godišnjici Kovačićeve smrti, vlastitim sredstvima objavljuje mapu – monografiju s brojnim fotografijama, arhitektonskim crtežima i skicama. U uvodu poziva sve ljubitelje prave umjetnosti, objektivne stručnjake, umjetnike i laike, a naročito *“/.../ poletnu omladinu koja bez predrasuda niskih instinkta sazrijeva po uzoru na svijetlu i snažnu ličnost/.../”*, referirajući se na samog Kovačića.²⁸ Šen će Kovačićev opus opisati kao sintezu dviju temeljnih ideja: prva je *“/.../ duboki smisao i ljubav za ljepotu starih (historijskih) i umjetničkih djela/.../”*, te drugo *“/.../ traženje arhitektonskog izražaja u adekvatnim formama našeg suvremenog shvaćanja, umjesto bezidejnog kopiranja izumrlih stilova/.../”*²⁹

²⁶ Radović Mahečić D., Laslo A. (1997), str. 161

²⁷ Radović Mahečić D., Laslo A. (1997), str. 143

²⁸ Edo Šen (1927), str. 5

²⁹ Edo Šen (1927), str. 5

3. Crkva sv. Blaža

3.1 Gradnja Crkve 1908. – 1914.

U arhitektonskoj kompoziciji crkve sv. Blaža isprepliću se utjecaji kasnog historicizma s početkom moderne. Iako Kovačić doživljava profesionalno priznanje tek ovim projektom, njemu su prethodile brojne prepiske i rasprave u dnevnim novinama s zagovarateljima konzervativnih ideja predvođene Isidorom Kršnjavijem. Kršnjavi je, u suradnji sa Štefom Iskrom-Kršnjavi (pod različitim pseudonimima) u dnevnom tisku objavljivao negativnu promociju mladog arhitekta. Cilj ovom pothvatu bila je „/.../ *profesionalna diskreditacija jednog početnika za kojeg se pretpostavljalo da je mogući predvodnik nadolazeće generacija arhitekata.*“³⁰

Natječaj za crkvu sv. Blaža na križanju Primorske ulice i Prilaza Gjure Deželića raspisan je 6. kolovoza 1908. godine, te je između sedam izvedbenih projekata pobjedu odnio Kovačićev projekt. Drugu i treću nagradu dobili su mladi zagrebački arhitekti, Dionis Sunko i Vjekoslav Bastl.³¹ Kovačićevo arhitektonsko umijeće dobilo je priznanje profesora arhitekture Cornliusa Gurlita, europski uglednog povjesničara arhitekture koji je bio na čelu ocjenjivački porote³². Porotu su činili brojni arhitekti, kipari, povjesničari umjetnosti, inženjeri – poput arhitekta Hermana Bollea, kipara Roberta Frangeša – Mihanovića, profesora Izidora Kršnjavog, inženjera Milana Lenucija, arhitekta Martina Pilara i drugih. U proljeće 1909. godine arhitekt Kovačić i Odbor za gradnju sklapaju ugovor o izradi projekata i vođenja nadzora.³³ Građevinska dozvola za izgradnju crkve izdana je 24. kolovoza 1910. godine, a gradnja crkve započela je 19. srpnja 1911. godine.³⁴ Za vrijeme gradnje vodile su se žustre javne rasprave kojima je bio cilj smijeniti Kovačića s mjesta glavnog arhitekta. Jedan od povoda tomu bilo je nepoštivanje vremenskih rokova i prekoračenje financijskog prekoračenja troškovnikom i javnim natječajem predviđenih ukupnih troškova. Pritom su negodovala i inženjerska i građevinska poduzeća. Osim profesionalnih kritika, često su se u tisku našle i one osobne, osobito od strane Izidora Kršnjavija i njegovih bliskih suradnika. Neki od sudionika su stali u Kovačićevu obranu, poput Vladimira Lunačeka koji naglašava da osnovni cilj gradnje crkve „/.../ *nije kruto pridržavanje ugovorenih rokova gradnje, već kvaliteta*

³⁰ Jurić, Z., Špikić M., Ćorić F. (2015), str. 410

³¹ Jurić, Z. (1997), str. 94

³² Jurić, Z. (2019), str. 20

³³ Jurić, Z. (1997), str. 95

³⁴ Jurić, Z. (2003), str. 173

*izvedbe pojedinih njezinih dijelova kako bi se postiglo umjetničko djelo.*³⁵ Dodatni kamen spoticanja bio je smjeli projekt armirano-betonske kupole koji nadsvodi križište crkve, među prvima ovakve vrste na ovim prostorima. Umjesto podrške Kovačiću, mnogi kolege i struka su reagirali su s nepovjerenjem prema novom rješenju. U srpnju 1912. godine, Kovačić radi prekoračenja projektnog troškovnika ipak u konačnici biva smijenjen, a na njegovo mjesto dolazi arhitekt Rudolf Lubynski.³⁶ Uporabna dozvola za crkvu dobivena je 14. siječnja 1914. godine, a crkva je dovršena i posvećena na cvjetnicu sljedeće godine, 28. ožujka 1915. godine, iako interijer crkve još nije bio realiziran. Prvi svjetski rat i period oporavka revitalizacije Europe od ratnih posljedica usporio je opremanje unutrašnjosti crkve koje će 1923. godine, kad će Kovačić učiniti prve skice, no arhitekt neće vidjeti dovršetak svoga remek-djela zbog iznenadne smrti 24. listopada 1924. godine.

Već u doba nastanka, crkva je izazivala divljenje i bila je smatrana remek djelom i pionirskim projektom modernizma u domaćoj sredini. Dnevni tisak je vjerno prenosio reakcije javnosti koja nije skrivala oduševljenje novim zdanjem, kao prvom modernom crkvom podignutoj od Hrvata i hrvatskog arhitekta.³⁷

Unatoč posvećenju u proljeće 1915. godine, radi nedostatka financijskih sredstava, unutrašnjost crkve nije dovršena. Ona će biti dovršena tek stotinu godina nakon izgradnje, a opremanje će se odvijati postepeno, u intervalima od nekoliko desetljeća.

³⁵ Jurić, Z. (1997), str. 94

³⁵ Jurić, Z. (2019), str. 101.

³⁶ Jurić, Z. (1997), str. 177.

³⁷ Lea Lasić, *Kritička literatura o Viktoru Kovačiću : 1897. - 2001.*, diplomski rad, Klanjec: Hrvatskozagorsko književno društvo, 2004., str. 109.

3.2 Stilska analiza arhitektonske kompozicije crkve arhitekta Viktora Kovačića

Crkva svetog Blaža vjerna je reprezentacija Kovačićeva opusa koja najavljuje raskid s historicističkim razmišljanjem i opredjeljenje za moderno, jednostavno, funkcionalno i monumentalno sa snažnim uporištem u povijesti arhitekture.³⁸ Tlocrtna organizacija crkve svetog Blaža temelji se na kvadratu s upisanim grčkim križem s kupolom. Model crkve je tipično bizantski koja je već gotovo tisuću godina dobro prihvaćena i u zapadnoj civilizaciji. Jedno od najvećih dostignuća bizantske arhitekture na Zapadu nalaze se u Raveni i njezinoj okolici, a poznato je da je Kovačić ondje proveo vrijeme studirajući upravo crkvene građevine Justinijanova doba.

Crkva sv. Blaža centralna je građevina. (slika 2) Glavno pročelje uvučeno je u odnosu na glavnu ulicu, čime je arhitekt osigurao prostor trga pred ulazom u crkvu. (slika 3) Južno je pročelje podijeljeno u gornju i donju zonu, pri kojoj je donja izvedena u kamenoj rustici, a gornja je izvedena u svijetlo sivoj žbuci s ponekim reljefnim dekoracijama poput lezena. (slika 4) Gornja je zona prozračna, čista i jasna u odnosu na donju masivnu i grubu rustikalnu zonu. Cjelokupno pročelje doima se izrazito skladnim jer se dinamika kamene rustike ritmično prelazi u odnosima volumena gornje zone, dok se jednostavnost i pravilnost gornje zone proizlazi iz pravilno oblikovanih blokova kamene rustike u prizemlju.

Na južnom se pročelju nalazi glavni ulaz u crkvu, postavljen od troja vrata od kojih su središnja posebno istaknuta obrađenim kamenim blokovima. Iznad ulaza nalaze se mali prozorski otvori, poput trifora koje odjeljuju niski tordirani stupovi. (slika 5) Ponad tih otvora, pročelje krasi četiri plitke lezene između kojih su ponovo uski, izduženi prozorski otvori. Pročelje je zaključeno zabatom, koji je danas izveden plošno i bez detalja, dok se na Kovačićevim skicama mogu uočiti reljefno izvedeni likovi, s pretpostavkom da je riječ o Kristu na prijestolju sa svecima i blaženicima u adoraciji.³⁹ Tambur kupole rastvoren je nizom lučnih prozorskih otvora.

Na sjeveroistoku građevine nalazi se zvonik koji ponavlja motive pročelja – kamenu rustiku i bijelu žbuku. Na jugoistoku je krstionica koja danas ima ulaz sa strane ulice i unutar crkve.

³⁸ Usp. Katarina Horvat-Levaj, Ivana Haničar Buljan, *Župna crkva sv. Blaža u Zagrebu: Povijest gradnje, valorizacija i prijedlog konzervatorskih smjernica*, Konzervatorski elaborat, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2022., str. 30

³⁹ Edo Šen (1927), str. 20

Župni dvor je smješten sa zapadne strane crkve. U prizemnom dijelu su javni prostori, poput župnog ureda i dvorane za zbore pristupiti sa strane ulice.

Razdoblje nastanka crkve sv. Blaža bilo je vrijeme ojačane nacionalne svijesti, stoga je Kovačićev odabir starohrvatskih tradicionalnih motiva bio dobro prihvaćen nasuprot već uobičajenim motivima unificirane austrougarski-ugarske arhitekture.⁴⁰ Originalno i skladno prožimanje starohrvatskih i modernističkih elemenata postaviti će temelje novog poimanja liturgijskog prostora na našim prostorima.⁴¹

Osnovno obilježje moderne sakralne arhitekture jest centralni i jedinstveni prostor u unutrašnjosti i monumentalnost te uklanjanje apside kako bi se oltar približio puku.⁴² Kovačić ovdje ne ukida apsidu potpuno, već ju čini vrlo plitkom, ali dovoljnom da naglasi prostor svetišta. (slike 6-9) U znaku reforme sakralnog prostora, ne podiže oltar kao arhitektonski spomenik, već je u pravom smislu riječi – stol Gospodnji.

Zanimljiv je osvrt Anđelko Badurina na Kovačićevu crkvu koju opisuje kao: *“/... /u duhu historicizma oslanjajući se na starohrvatsku arhitekturu, ali ne kopirajući je u doslovnom smislu, nego posve kreativno služeći se modernim arhitektonskim govorom.”*⁴³

O stilu crkve, drugi značajan zagrebački arhitekt Edo Šen, napisao je sljedeće: *“/.../Apsurdno je govoriti o stilu te crkve. Jedni kažu da je bizantska, drugi dapače da je renesansna. Nije ni jedno ni drugo ni treće, već je samo jedna dobra harmonična građevina. I to je samo po sebi stil.”*⁴⁴

⁴⁰ Sokol Gojnik, Z., Obad Šćitaroci, M. (2012), str. 123

⁴¹ Usp. Sokol Gojnik, Z., Obad Šćitaroci, M. (2012), str. 123

⁴² Badurina, A. (1984) Razvoj sakralnog prostora (VII), *Služba Božja*, vol. 24, br. 1, str. 27

⁴³ Badurina, A. (1984), str. 29

⁴⁴ Šen, E. (1927), str. 10

3.3 Uređenje unutrašnjosti crkve

3.3.1. Promjene u liturgiji 20. stoljeća

U gotovo stotinu godina opremanja crkve, mnoga društvena zbivanja utjecala na radove u crkvi. Dva svjetska rata i Domovinski rat, promjena društvenih uređenja, zatim brojni župnici i župljani koji su željeli pridonijeti gradnji i uređenju crkve svetog Blaža u Zagrebu. Jedna od prijelomnih točaka u povijesti Crkve koja je svakako utjecala na uređenje unutrašnjosti svetoga Blaža bio je drugi Vatikanski sabor. Viktor Kovačić stvarao je zamisao crkve i njezine unutrašnjosti prema potrebama liturgije početka 20. stoljeća, kada se u većini crkava slavila Euharistija na latinskom jeziku i prema obredu *Ad Orientum* pri kojemu je svećenik licem okrenut prema svetohraništu, a leđima prema vjernicima. Neke od općenitih izmjena u crkvenom prostoru bilo je premještanje svetohraništa s glavnog na bočne oltare kako bi novi oltar, menza, bio u središtu liturgijskog slavlja, 1968. godine ustanovljen je i objavljen novi Misal s misnim kanonom na hrvatskom jeziku, te su uvedene neke nove prakse unutar samog obreda poput primanja pričesti “na ruku” i pružanja ruke mira.⁴⁵ Hrvatski blaženik, Ivan Merz, reći će: „/.../liturgija i umjetnost su u tako tijesnoj vezi da prva postaje pravom školom svim katoličkim umjetnicima. Tek kada je budu temeljito proučili, kada budu po njoj živjeli i s njom znali trpjeti i uživati, rada će moći da shvate uzvišenu misiju svakog katoličkog umjetnika.”⁴⁶

3.3.2. Međuratno razdoblje i Kovačićeve skice 1924. – 1932.

Opremanje interijera započinje nakon završetka Prvog svjetskog rata. Tada započinje izrada glavnog oltara, klupa i ispovjedaonica.⁴⁷ (slike 10-14) Na zahtjev Odbora za unutarnje uređenje crkve, Viktor Kovačić izrađuje projekt uređenja unutrašnjosti, no radi Kovačićevu smrti u listopadu 1924. godine, ikonografski program neće biti dovršen. Radove će preuzeti arhitekt Alfred Albini, no projekt će nedugo zatim preuzeti arhitekt Stjepan Hribar sa suradnicima, kiparom Ivom Kerdićem i slikarom Ljubom Babićem. Stjepan Hribar izvodi glavni oltar i bočne oltare Presvetog srca Isusova (1938.) i Blažene Djevice Marije (1942.) slijedeći Kovačićeve ideje s manjim izmjenama.⁴⁸ (slike 17-18) Mozaici u nišama bočnih

⁴⁵ Mikić, A. (2107) Drugi vatikanski koncil i poslijekoncilska obnova na stranicama Glasa Koncila od 1963. do 1972..*Obnovljeni Život*, 72 (4), str. 448

⁴⁶ Merz, I. (1924) Liturgija i umjetnost, *Obnovljeni Život*, 5(6), str. 339

⁴⁷ Sokol Gojnik, Z., Obad Šćitaroci, M. (2012), str. 124.

⁴⁸ Sokol Gojnik, Z., Obad Šćitaroci, M. (2012), str. 124.

oltara djelo su slikara Ljube Babića, dok je reljefe bočnih oltara izradio kipar Ivo Kerdić. Radionica Viktora Mladića izradila je drvene klupe za crkvu 1925. godine, a ispovjedaonice 1932. godine.⁴⁹ (slike 15-16) Važno je pritom napomenuti da su ispovjedaonice izrađene prema nacrtima Stjepana Hribara koji se donekle podudara s izvornim Kovačićevim nacrtima. Ideje za uređenje interijera crkve rađaju se još u vrijeme izrade arhitektonskih projekata.

U srpnju 1912. godine Viktor Kovačić odlazi u Beč u pratnji tajnika zagrebačkog nadbiskupa, ujedno i prvog župnika župe sv. Blaža, Svetozara Rittiga, gdje obilaze crkve u potrazi za idejama unutrašnjeg u ređenja.⁵⁰ Rat i poslijeratna zbivanja odgađaju početak radova u unutrašnjosti crkve sve do 1923. godine. Tada je osnovan Građanski odbor za unutarnji uređaj crkve sv. Blaža, te je od arhitekta Kovačića zatražen prijedlog nacrtu za uređenje interijera, prema kojemu bi se izradio projekt.⁵¹ Ubrzo je osnovano i Gospojinsko društvo za unutarnju uređaj crkve svetog Blaža koji su činile gospođe zagrebačkih uglednika.⁵² Oba su udruženja revno radila na prikupljanju financijskih sredstava za uređenje unutrašnjosti. Kovačić je, u međuvremenu preminuo 21. listopada 1924. godine, a za sobom ostavlja tek skromno idejno riješenje interijera u sedam skica, bez definiranog ikonografskog programa.⁵³ Arhitekt Edo Šen u Monografiji o Kovačiću ističe autorovu izjavu kojom kao da nagovještava da neće doživjeti : *“Oblici arhitektonski izvana i iznutra su takovi, da kasnije može svaki slikar i kipar svojim djelom, koje je s arhitekturom suglasno, crkvu ukrasiti.”*⁵⁴

Na Kovačićevim crtežima svetišta prepoznaje se diskretna ritmična kompozicija polja ispunjenih likovima svetaca a lik titulara crkve smješten je u konhu apsida. (slika 19) Nasljednici projekta unose određene izmjene. Prvi će projekt preuzeti arhitekt Alfred Albini, nekoć Kovačićev suradnik, a potom arhitekt Stjepan Hribar.⁵⁵ Alfred Albini navodno je dao izraditi klupe po uzoru na one s Kovačićevih skica. Stjepan Hribar 30-ih godina projektira glavni oltar s ciborijem na kojemu je jedna od ikonografskih tema zaštitnik crkve, sveti Blaž te projektira i bočne oltare Presvetog Srca Isusova i Blažene Djevice Marije.⁵⁶ (slike 20-23) Krajem 20-ih godina, zatvorena su tri otvora u svetištu crkve, o čemu svjedoče fotografije iz

⁴⁹ Bobovački, T. (1966), *Crkva svetog Blaža u Zagrebu 1915.-1965.*, Župni ured Crkve svetog Blaža u Zagrebu, str. 12.

⁵⁰ Usp. Bobovački, T. (1966), str. 8

⁵¹ Bobovački, T. (1966), str. 8

⁵² Bobovački, T. (1966), str. 10.

⁵³ Usp. Željko Kovačić (2015), *Obnova svetišta u očekivanju obljetnice: Novo ruho oltara za novo stoljeće*, u: *Godišnjak župe svetog Blaža*, Zagreb, str. 24.

⁵⁴ Šen, E. (1927), str. 10

⁵⁵ Sokol Gojnik, Z., Obad Šćitaroci, M. (2012), str. 124.

⁵⁶ Bobovački, T. (1966), str. 12

1929. godine. (slika 24) Na zid svetišta postavljena je slika sv. Blaža koju je 1916. godine naslikao slikar Ljubo Babić. (slika 25) Slijedi period od gotovo sedamdeset stagnacije u opremanju interijera.

3.4. Organizacija unutrašnjeg prostora

Tlocrt crkve svetog Blaža približno je kvadratu u koji je upisan grčki križ s plitkom apsidom na sjeveru i izduženim pročelnim prostorom nartekse na jugu. Bačvasti svodovi nadsvođe krakove križa, a nad križištem crkve nalazi se armirano - betonska kupola postavljena na četiri pandativa koji se nastavljaju na armiranobetonske stubove. Svi nosivi elementi crkve izvedeni su u armiranom betonu, dok je preostalo zide izvedeno tradicionalno, u opeci. Sjeverni zidovi brodova imaju poligonalne plitke niše predviđene za bočne oltare. U uglovima crkve nalaze se prostori nadsvođeni križnim svodom. Riječ je o prostorijama različite namjene: prostor na jugozapadu predviđen je za jaslice, dok je na prostor na jugoistočnoj strani crkve inicijalno zamišljen kao krstionica, a se danas koristi kao spremište. Na sjeverozapadnom dijelu smještena je sakristija (uređena recentno prema projektu Zorana Sokol Gojnik)⁵⁷, a na sjeveroistočnoj je navodno izložbeni prostor. Narteks na južnoj strani crkve je bačvasto nadsvođen te ima tri pročelna portala. Na bočnim krajevima nartekse postavljeni su oltari posvećeni Bogorodici i svetom Antunu Padovanskom. Iz nartekse se trima otvorima ulazi u glavni prostor crkve. Na vanjskim stranama nartekse nalaze se dva stubišta od kojih istočno vodi na kor, pjevalište s orguljama smješteno iznad nartekse. Zapadno stubište vodi u zapadno potkrovlje župnog doma. Unutrašnjost crkve osvijetljena je sa svih strana. Na bočnim krakovima nalaze se sedmerodjelni vitraji u obliku lunete. Na južnom zidu u prostoru pjevališta postavljena je uska, visoka kvadrifora. U kupoli se nalazi šesnaest malih polukružnih monofora. U apsidi svetišta nalaze se tri oktogonalna otvora. Krstionica je osvijetljena s južne i istočne strane dvjema manjim triforama te kroz monofore u tamburu vlastite kupole. Prostorije uz svetište (sakristija i izložbeni prostor) osvijetljene su sa sjeverne strane dvjema triforama. U unutrašnjosti se nalaze viseće lampe postavljene tokom obnove 60-ih godina 20. stoljeća

Raščlamba zidova relativno je jednostavna obzirom da je unutrašnjost crkve inicijalno zamišljena kao potpuno oslikana. Dva jednostavna i plitka vijenca dijele prostore zida na tri

⁵⁷ Horvat-Levaj, K., Haničar Buljan, I. (2022), str. 18.

dijela. Donji, skromniji vijenac nalazi se u razini kapitelnih zona lukova, dok je onaj drugi, onaj viši, nešto širi i profilaciju bogatiji i započinje u visini pandativa kupole. Oba su vijenca oslikana motivom meandra.

Svetište crkve podignuto je na tri stube u odnosu na brod crkve. U svetištu se nalazi kameni oltar s ciborijem (Stjepan Hribar, Ivo Kerdić, 1932.). Oblikovanju oltara pripada se i oplata unutrašnjeg zida svetišta u zelenkastom mramoru, a završava vijencem s motivom meandra koji se proteže cijelom crkvom. Iznad prvog vijenca vijenca su postavljene figure dvanaestorice apostola s palmama koje ih omeđuju. U svetištu je postavljena i kamena menza s metalnim podesnom, ambon, sjedišta za misnika i službenike. Na sjevernom zidu osim glavne apside načinjene su i dvije poligonalne niše, apsidiole u koje su smještene dva bočna oltara, zapadni oltar posvećen Bogorodici (Stjepan Hribar, Ivo Kerdić, 1942.). i istočni oltar Presvetog Srca Isusova (Stjepan Hribar, Ivo Kerdić, Ljubo Babić, 1938.). Oltari su izvedeni stilski vrlo slično, oba imaju kamenu menzu iznad koje je postavljen bakreni reljef s Kristom, odnosno, Bogorodicom, oko lika niže se po sedam scena kristološkog, odnosno mariološkog ciklusa. U unutrašnjosti crkve nalaze se četiri drvene ispovjedaonice, vjerničke klupe i jaslice. Monumentalne kasetirane i ostakljene vratnice spajaju narteks i unutrašnjost crkve.

4. Intervencije u crkvenom interijeru od 1990-ih do danas

Više od polovine stoljeća bilo je potrebno da se ponovo započne uređenje unutrašnjosti crkve. Jedina intervencija bila je bojenje unutrašnjih zidova i svodova te obnova lusterata 1965. godine.⁵⁸

Iz kataloga izložbe Ikona hrvatske moderne – zagrebačka crkva svetog Blaža od 19. do 21. stoljeća, autora arhitekta Željka Kovačića i Vesne Vrabec, doznaje se da je župnik Danijel Labaš 1983. godine pozvao arhitekta Željka Kovačića da izradi planove za unutrašnje uređenje crkve.⁵⁹ U istom izvoru navedeno je kako nakon neuspjelog natječaja iz 1999. godine novi župnik, vlč. Mijo Gorski poziva arhitekta Željka Kovačića na suradnju i daljnju razradu njegova natječajnog projekta te pritom potpisuju ugovor za projektiranje.⁶⁰ Ovo je jedini pisani trag kojim se potvrđuje da je arhitekt Željko Kovačić sudjelovao u Natječajnom projektu za uređenje unutrašnjosti crkve sv. Blaža.

U trenutku pisanja rada nije bilo moguće doći do natječajnih radova već isključivo do teksta natječaja i odluke o izboru nagrađenih i odabranih radova, gdje pritom nije navedeno arhitektovo ime. Autori nekih od natječajnih radova ostali su anonimni, stoga istraživaču ostaje vjerovati da je jedan od anonimnih radova doista djelo arhitekta Željka Kovačića. Buduća istraživanja valjalo bi posvetiti samim natječajnim projektima kako bi se stekla potpuna slika o evoluciji ideje o svetišnom prostoru.

U diplomskom radu povjesničarke umjetnosti, Mirjane Travar, pronađena je kritika stanja netom prije Kovačićeve obnove: *"/.../ Danas taj prostor odražava jednu mistiku koju stvaraju tamni zidovi crkve, minimalna dekoracija zidova, prozora i oltara, te je zapravo pri ulasku u unutrašnjost crkve uočljiv kontrast interijera i eksterijera koji je, prvenstveno nepotreban, a zatim i nelogičan, a može se izbjeći upravo dovršenjem uređenja interijera/.../".*⁶¹

⁵⁸ Bobovački, T. (1966), str. 12

⁵⁹ Vrabec, V., Kovačić, Ž. (2019) *Ikona hrvatske moderne – zagrebačka crkva svetog Blaža od 19. do 21. stoljeća*, Muzej grada Zagreba, str. 85

⁶⁰ Vrabec, V., Kovačić, Ž. (2019), str. 85

⁶¹ Mirjana Travar, Viktor Kovačić: *Crkva svetog Blaža*, Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2003., str. 38

4.1. Radovi održavanja crkve 1995. – 1998.

U župnoj spomenici iz 1995. godine doznaje se o temeljitoj obnovi krovišta nad župnim dvorom, a troškovi obnove iznosili su 112.480,00 HRK (odnosno 30.400,00 DEM) za krovopokrivačke i 56.249,00 HRK (15.299 DEM) za limarski radove.⁶² Započinje obnova fasade u nadležnosti zagrebačke tvornice CHROMOS. Dotadašnju žbuku zamijenila je žbuka boje slonovače. U spomenici se navodi da je intervencija ostvarena zahvaljujući donaciji Tvornice Karbon za troškove materijala, a troškovi su iznosili 38.311,00 DEM. Iste je godine obnovljen i pokrov limom na niskom krovu kod tornja, a troškovi su iznosili 10.180,00 DEM.⁶³

Iz spomenice župe doznaje se da su 1996. godine nastavljeni radovi na obnovi crkve sv. Blaža: limarski radovi na kupoli, uglati krovići u podnožju okruglog tambura te je u tu svrhu postavljena skela oko četiri pandativa kupole te na cijeloj sjevernoj i zapadnoj strani crkve. Isto tako, postavljena je i skela oko tornja kako bi se izvela sanacija zelenih pločica pri vrhu tornja te čišćenje i renoviranje ciglenih i kamenih dijelova tornja.⁶⁴ Potonji radovi nisu izvedeni radi zimskih uvjeta te su odgođeni za proljeće godine 1997, kad će biti naručene nove zelene pločice iz Italije te su lijepljene posebnim sredstvom koje bi trebali biti dugotrajno.. Autor prilično detaljno zapisuje pojedine intervencije u crkvi koje su dokaz kontinuirane brige o ovom vrijednom umjetničkom dobru. Godine 1998. zabilježena je intervencija čišćenja zidova crkve i župnog dvora, te zaštita zidova prozirnom tekućinom CHROMOSIL S. Posljednja zabilježena intervencija iz 1998. je zamjena unutarnjeg mehanizma na satu u sakristiji koji je posebnom antenom povezan sa središnjim uređajem u Frankfurtu te se sat na tornju Crkve usklađuje sa srednje-europskim vremenom.⁶⁵

U spomenici župe zapisan je detaljan osvrt na radove na obnovi crkve i župnog dvora u razdoblju od 1995. do 1998. godine.

U spomenici župe znatiželjan će istraživač zasigurno pronaći zapisane sve, pa i najmanje intervenciji na župnom objektu, no u ovom radu naglasak je na uređenju interijera crkve, stoga u daljnje konstruktivne ili vanjske obnove neće biti spomenute.

⁶² Spomenica župe sv. Blaža 1995.god., AŽSB, str. 71

⁶³ Spomenica župe sv. Blaža 1995.god., AŽSB, str. 71

⁶⁴ Spomenica župe sv. Blaža 1995.god., AŽSB, str. 86-87.

⁶⁵ Spomenica župe sv. Blaža 1995.god., AŽSB, str. 86.

U međuvremenu, 1997. godine obnovljen je zvonik crkve pod nadzorom arhitekta Bože Uršića i konzervatora Silvija Novaka iz Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode.⁶⁶

4.1.1. Iskaz trškova na održavanju crkve 1995-1998.⁶⁷

Godina	Opis radova	Trošak
1995.	Obnova krova: crijepa i limarije na župnom dvoru, bojanje fasade župnog dvora i crkve sve do tornja te limarija na malom krovu	95.532,00 DEM
1996.	Građevni radovi i skela i drugo	47.314,00 DEM
	Limarski radovi na kupoli i ostalim dijelovima	30.545,00 DEM
	Soboslikarski radovi na fasadi, na kupoli i zidovi župnog dvora	30.197,00 DEM
	Soboslikarski radovi u KS-u (vratili su župi)	8.070,00 DEM
1997.	Radovi na tonju	66.871,00 DEM
	Izrada novih pločica u Italiji i dobava	19.200,00 DEM
	Sredstva za čišćenje –	7.420,00 DEM
	Radovi na obnovi gromobrana (I. Dio)	2.400,00 DEM
1998.	Čišćenje kamena na zidovima tornja	/
Troškovi ukupno:		307.549,00 DEM

4.2. Javni arhitektonski natječaj za izradu idejnog projekta uređenja unutrašnjosti - 1995.

Godine 1995. raspisuje se natječaj za izradu idejnog projekta za uređenje unutrašnjosti crkve.⁶⁸ Uređenje svetišta potpisuje arhitekt Željko Kovačić.⁶⁹ Konačni projekt počiva na

⁶⁶ Spomenica župe sv. Blaža 1995.god., AŽSB, str. 90-100

⁶⁷ Spomenica župe 1995.god., AŽSB, str. 86-87.

⁶⁸ **** 1994, *Opći, javni i pozivni, anonimni natječaj za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža u Zagrebu*, AŽSB

⁶⁹ Vrabec, V., Kovačić, Ž. (2019), str. 85

inicijalnim idejama Viktora Kovačića, no ikonografska interpretacija djelo je suvremenog umjetnika. Određene izmjene bile su neminovne, ne samo radi kreativnog izričaja voditelja projekta, već i radi institucionalno-liturgijskih promjena unutar Crkve koje su uvjetovale promjene u arhitekturi, odnosno uređenju sakralnog prostora. Tako se realizirani projekt razlikuje od inicijalne ideje u liku smještenom u konhi apside – umjesto Kovačićeva svetog Blaža, autor projekta, arhitekt Željko Kovačić postavlja lik Krista koji blagoslivlja, djelo akademskog slikara Tomislava Buntaka. Također, prema novom projektu u apsidi su (nanovo) probijena tri prozorska otvora te je u središnji smješten svetac, patron crkve, kako bi ipak dobio značajno mjesto u crkvi.

Godine 1995. proslavila se 80. godišnjica župe i Crkve svetog Blaža.⁷⁰ Iz župne spomenice doznaje se da je 4. siječnja Župa sv. Blaža raspisala natječaj za izradu idejnog projekta uređenja unutrašnjosti Crkve o općem, javnom i pozivnom, anonimnom natječaju koji je proveden pod nadzorom Društva arhitekata grada Zagreba. Između jedanaest prijavljenih radova, ocjenjivački sud nije mogao niti jedan nagraditi prvom nagradom, već su dodijeljene tri jednakovrijedna nagrade i dva otkupa.⁷¹ U spomenici stoji zapisano kako „*...naši arhitekti nisu kroz 45 godina socijalističko-komunističke vlasti imali prilike izraživati projekte sakralne arhitekture.*“⁷²

U arhivu župnog ureda pronađena je natječajna dokumentacija. Natječajni program predviđa intervencije u crkvi i u svetištu kroz nekoliko temeljnih točaka: crkva – općenita vizija koja uključuje pod, zidove, kupolu, prozore i umjetnu rasvjetu; svetište za koje su propisane konkretnije upute i zahtjevi.⁷³

Glavni investitor, odnosno raspisivač natječaja je Rkt. župa Sv. Blaža u Zagrebu, Prilaz Gjуре Deželića 64, dok je organizacija i provedba natječaja pripala Društvу arhitekata grada Zagreba. Ocjenjivački sud su činili: predsjednik: vlč. Danijel Labaš, župnik crkve svetog Blaža, s članovima preč.g. Milan Balenović, predstavnik Nadbiskupskoga duhovnog stola; doc.dr.sci. Marijan Hrzić, dipl.ing.arh.; predstavnik župe, dr.sc. Tomislav Premerl, dipl.ing.arh.; predstavnik župe, Boris Simeunović, dipl.ing.; predstavnik župe, dr.sc. Žarko

⁷⁰ Spomenica župe sv. Blaža 1995.god., AŽSB, str. 71

⁷¹ Škrebliin, M. (1996). Urediti ili dovršiti?: u povodu natječaja za uređenje unutrašnjosti Crkve sv. Blaža u Zagrebu, 4.1. – 20.4. 1995., *Čovjek i prostor*, 43 (1/2), str. 28

⁷² Spomenica župe sv. Blaža 1995.god., AŽSB, str. 71

⁷³ *Opći, javni i pozivni, anonimni natječaj za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža u Zagrebu* (1994.), AŽSB, Zagreb

Domljan, povjesničar umjetnosti; Silvije Novak, prof., predstavnik Gradskog zavoda za zaštitu i obnovu spomenika kulture i prirode; prof. Boris Podrecca, dipl.ing.arh, (Beč); predstavnik DAZ-a prof dr.sc. Nikola Filipović, dipl.ing.arh; predstavnik DAZ-a sa zamjenicima povjesničarom umjetnosti, dr.sc. Ikom Reberskim, arhitektom Robertom Somekom, predstavnikom DAZ-a. Izvjestitelji su bili asist. Zlatko Karač, dipl.ing.arh.; predstavnik DAZ-a, Saša Košutić, dipl.ing. arh., predstavnik DAZ-a. Iz izvještaja natječaja doznaje se da su u radu Ocjenjivačkog suda umjesto prof. Borisa Podrecca i prof. Silvija Novaka, koji su izostali radi bolesti, na plenarnim sjednicama sudjelovali njihovi zamjenici. Radu Ocjenjivačkog suda su kao konzultanti, te kao tajnici - zapisničari, na zamolbu predsjednika, sudjelovali i izvjestitelji.

Natječaj je raspisan 4. siječnja 1995., te je trajao do 20. travnja 1995. Rok za postavljanje pitanja bio je 10. veljače, a rok za objavu rezultata natječaja bio je 22. svibnja 1995.⁷⁴ U natječajnom programu bili su definirani osnovni zahtjevi:

A) CRKVA – OPĆENITA VIZIJA

“Traži se idejno rješenje unutrašnjeg uređenja crkve Sv. Blaža kao osnovna koncepcija. Predviđeno je dovršenje unutrašnjosti prema temeljnoj zamisli arh. Viktora Kovačića. Prostor crkve je već određen i dijelom definiran, pa i namješten. Potrebno maksimalno respektirati postojeće elemente koji su već definirani, a nedovršene dijelove definirati.

a) Pod crkve

Predvidjeti novi pod crkve u čvrstom materijalu (kamen. keramika i sl.). jednobojni. u više boja ili ornament i sl. Predvidjeti dopunu klupa i njihov smještaj u crkvi. te riješiti smještaj pomoćnih orgulja između klupa i lijevog pilona.

b) Zidovi crkve (ljevi. desni i izlazni)

- *Obloga donjih dijelova ispod prve bordure u kamenu:*
- *Vrsta kamena, obrada, boja, itd.*
- *Postaje križnog puta smještaj kroz cijelu crkvu (osim u svetištu), veličina postaja, obrada kao slike, mozaici ili reljefi i sl.*
- *Rješenje ostalih dijelova zidova, obrada, boja itd.*

⁷⁴ "Vjesnik", 4.01.1995; "ČIP" br. 11-12/1994; "Izvješće UHA" br. 7/siječanj, 1995

c) *Kupola*

Definirati kupolu. U sfernim trokutima (pandantivimal predvidjeti likovni prikaz četiriju evanđelista.

d) *Prozori u crkvi*

Traži se idejno rješenje.

e) *Umjetna rasvjeta*

Vrste rasvjetnih tijela. tipovi, oblici i njihov razmještaj po crkvi.

B) SVETIŠTE

Traži se detaljniji nacrt svetišta:

- *Obloga donjih zidova i apside u kamenu (vrsta, boja i obrada).*
- *Zadnji zid svetišta i apsida: prikaz dvanaest apostola prema Ikonografskoj shemi arh. Kovačića, a u svodu apside Krist Spasitelj (Pantokrator - Svedržitelj). Obrada u mozaiku.*
- *Glavni oltar s baldahinom i tabernakulom definiran je te ostaje u sadašnjem obliku. Tamnozeleni zid iza oltara također ostaje.*
- *Novi oltar prema narodu: smještaj, oblik, materijal, visina (detaljni nacrt).*
- *Sjedišta za predvoditelja, asistente i ministrante (ukupno pet). srednje malo naglašenije: smještaj, oblik i materijal (detaljni nacrt).*
- *Ambion, propovjedaonica: smještaj, oblik, materijal, visina (detaljni nacrt).*
- *Krstionica: oblik, materijal, smještaj*
- *Lik sv. Blaža uz desni pilon kao skulptura: smještaj, veličina, materijal. Ispred lika predviđena klupa kao klecalo za molitvu vjernicima, štovateljima Sv. Blaža*
- *Smještaj pomoćnih orgulja u odnosu prema klupama u crkvi*
- *Zapadni i istočni zid svetišta: obrada, boja kamena u donjem dijelu.*
- *Pod svetišta u kamenu. Rješenje u suodnosu s podom crkve.”⁷⁵*

⁷⁵ Konačni zapisnik o radu ocjenjivačkoga suda, u: *Opći, javni i pozivni, anonimni natječaj za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža u Zagrebu (1994.)*, AŽSB, Zagreb, str. 3

4.2.1. Rezultati natječaja

Od jedanaest prijavljenih radova, ocjenjivački sud nije mogao izdvojiti jednu, stoga su dodijeljene su tri jednakovrijedne nagrade: Renata Waldgoni, dipl.ing.arh. i Andrej Uchytíl, dipl.ing.arh. (slika 26) te prof. Ivan Crnković, dipl.ing. arh. i prof. Nenadu Fabijaniću (slika 27) , dipl.ing. arh. Osim toga, odabrani su i otkupljeni radovi, dr.sc. Zlatka Jurića, dipl.ing. arh. sa suradnicima Dejanom Obrićem i Ernestom Heinrichom (slika 29), te arhitekta Vatroslava Blajića sa suradnicima, dizajnericom Jasnom Blajić, arhitekticom Anelom Alavanjom, arhitektom Renatom Caponeom, arhitektom Željkom Aladrovićem i arhitekticom Svetlanom Piškur-Aladrović.⁷⁶ (slika 28)

4.3. Konačni zaključak ocjenjivačkog suda

Nakon odluke o pobjedničkim i otkupljenom radovima, ocjenjivački sud je zaključio kako se ovim, vrlo osjetljivim natječajnim zadakom nije pronašlo definitivno rješenje obnove i dovršenja crkve sv. Blaža. Unatoč složenosti zadatka, nastojalo se barem pronaći autora koji bi sustavnim radom uz konzultacije sa drugim stricnjacima i odgovornim osobama mogao napraviti projekt u skladu s očekivanim.⁷⁷ Ocjenjivački sud zaključuje da bi se jedanaest pristiglih radova moglo svrstati u dvije skupine: U prvoj skupini su radovi autora koji su u nedovršene projekte arh. Kovačića unijeli nešto manje vlastite kreacije, a u drugoj su obuhvaćeni prijedlozi dovršenja unutrašnjosti crkve tako da kreativno unose u postojeće nedovršene projekte arhitekta Kovačića podosta novih elemenata koji se ipak ponešto udaljuju od njegove izvorne zamisli.⁷⁸

Konačni zaključak ocjenjivačkog suda jest da „/.../ nije moguće izabrati jedan rad koji bi na izuzetan način pokazivao autorovo suživaljavanje s postojećim Kovačićevim prostorom da bi uspostavljao s njim zadovoljavajući kreativni odnos poštujući postojeće i unoseći novu kreativnost. Kako Ocjenjivački sud nije mogao stati ni iza jednog natječajnog rada, zaključeno je da se izdvoje i jednako nagrade autori triju radva s kojima bi investitor posebno i odvojeno razgovarao u nadi da se dogovorom ipak pokuša naći autor koji bi se mogao i htio prilagoditi složenim zahtjevima samog prostora i sugestijama izabranog Odbora za uređenje

⁷⁶ Konačni zapisnik o radu ocjenjivačkoga suda, u: *Opći, javni i pozivni, anonimni natječaj za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža u Zagrebu* (1994.), AŽSB, Zagreb, str. 5

⁷⁷ Konačni zapisnik o radu ocjenjivačkoga suda, u: *Opći, javni i pozivni, anonimni natječaj za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža u Zagrebu* (1994.), AŽSB, Zagreb, str. 5

⁷⁸ Konačni zapisnik o radu ocjenjivačkoga suda, u: *Opći, javni i pozivni, anonimni natječaj za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža u Zagrebu* (1994.), AŽSB, Zagreb, str. 6

i dovršenje crkve. Žiri se odlučio i za otkup dvaju radova koji doprinose rješavanju natječajnog zadatka.⁷⁹ Žiri je svjestan izvanredne složenosti zadatka i rijetke teme, kod nas još neprovedene natječajem, pa smatra da je natječaj u cjelini na jedan način uspio.⁸⁰ Nakon natječaja na jednoj široj razini započinje se razmišljati i raditi na uređenju crkve Sv. Blaža što obećava da će donijeti vrlo vrijedne rezultate. Može se spomenuti, da se početkom stoljeća počelo s raspisivanjem natječaja, izborom projekta arh. Kovačica te s gradnjom crkve Sv. Blaža. Sada pri kraju našeg stoljeća razmišlja se o njegovom uređenju i definitivnom dovršenju.⁸¹

Troškovi natječaja ukupno su iznosili 143.772,02 HRK, što je za 64.227,98 HRK manje od troškova izračunatih predračunom kojim je bilo predviđeno 208.000,00 HRK za troškove raspisivanja i održavanja natječaja.⁸²

U župnom arhivu pronađen je jedan anonimni dopis u kojemu stoji zaključak da je projekt najbolje povjeriti „/.../mladom arhitektu Robertu Someku/“⁸³. Spomenuti autor nije na popisu nagrađenih i otkupljenih radova, u Zapisniku o radu ocjenjivačkog suda. Njegov je rad vjerojatno ostao jedan od anonimnih radova.

Po završetku natječaja i dodjele nagrada i otkupa, Društvo arhitekata Grada Zagreba organiziralo je izložbu natječajnih radova Natječaja za izradu idejnog rješenja unutrašnjosti i Crkve sv. Blaža u Zagrebu. Izložba je bila otvorena za javnost u razdoblju od 6. do 16. lipnja 1995. godine u prostorima Društva arhitekata grada Zagreba na Trgu bana Jelačića 3/1, 41000 Zagreb. Na žalost, sadržaj i podaci izložbe više nisu dostupni.

4.4. Arhitekt Mladen Škreblin – kritika natječaja 1995.

Povodom Natječaja, arhitekt Mladen Škreblin objavio je članak u časopisu Čovjek i prostor.⁸⁴ Autor osvrt započinje komentarom na Kovačićev opus, koji smatra „/.../ posebnim i

⁷⁹ Konačni zapisnik o radu ocjenjivačkoga suda, u: *Opći, javni i pozivni, anonimni natječaj za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža u Zagrebu* (1994.), AŽSB, Zagreb, str. 3

⁸⁰ Konačni zapisnik o radu ocjenjivačkoga suda, u: *Opći, javni i pozivni, anonimni natječaj za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža u Zagrebu* (1994.), AŽSB, Zagreb, str. 3

⁸¹ Konačni zapisnik o radu ocjenjivačkoga suda, u: *Opći, javni i pozivni, anonimni natječaj za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža u Zagrebu* (1994.), AŽSB, Zagreb, str. 6-7

⁸² Bartulović, M. (1995.), *Konačni obračun troškova Općeg, javnog i pozivnog, anonimnog natječaja za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve svetog Blaža*, adresirano župniku Labašu, AŽSB Zagreb, str. 1

⁸³ Anonimno, (1995.), Osvrt na Natječaj za uređenje crkve sv. Blaža u Zagrebu, rujana, AŽSB

⁸⁴ Škreblin, M. (1996) Urediti ili dovršiti?: u povodu natječaja za uređenje unutrašnjosti Crkve sv. Blaža u Zagrebu, 4.1. – 20.4. 1995., *Čovjek i prostor*, 43 (1/2), str. 28-31

*idiosinkratičnim toliko da do danas traju rasprave o tome zašto se ovaj autor odlučio za tlocrt grčkog križa, je li sv. Blaž nastao pod utjecajem Ravene ili čak renesanse, sv. Donata, sv. Križa u Ninu ili sv. Trojice, spomenika bizantske arhitekture na našem tlu“.*⁸⁵ Škreblin zaključuje kako se Viktora Kovačića može nazvati istovremeno i klasicistom i modernistom, a njegov se stil može opisati samo „*.../kroz nizove obrazaca i odnosa koji imaju bezvremenim karakter.*“⁸⁶ Slijedi Škreblinov osvrt na natječaj. Autor ukazuje da se ovdje „*.../ne radi o obnovi spomenika koji bi u nekoj od provjerenih metoda mogao preporučiti nadležni Zavod za zaštitu i obnovu spomenika, gdje moguće pomno i precizno opisati i propisati materijale i predočiti nestajuće ili oštećene dijelove koje treba iscijeliti ili zamijeniti, o primjeru gdje treba povratiti narušenu konstrukcijski stabilnost/integritet građevnog tkiva neke graševinu ili predmeta*“⁸⁷ Pritom upozorava da je prilikom intervencije nužno obuzdati autorski ego te strogo poštovati dokumentaciju i propisane postupke. Autor konačno zaključuje kako je natječaj raspisan s ciljem i u dobroj namjeri da se crkva uredi, a time zapravo postaje pokušaj dovršenja započetog projekta Viktora Kovačića.⁸⁸

Unatoč pomnom proučavanju i nastojanju nasljedstva autorovih intencija (naznaka iz skica), „*.../nedostatak detaljnih nacрта dovodi odvažnog arhitekta do pokušaja da sam postane Viktor Kovačić*“⁸⁹. Stoga Škreblin smatra da je dovršenje ili uređenje na preporučen način – nemoguće.⁹⁰ Stoga će autor zaključiti da je jedina Kovačićeva ostavština u unutrašnjost izuzetan prostor. Upravo u izuzetnom prostoru, arhitekt Mladen Škreblin vidi izuzetan pedagoški, odnosno obrazovni potencijal za buduće arhitekta, te u zaključku predlaže da se svakoj budućoj generaciji studenata arhitekture, slikarstva i kiparstva, omogući promišljanje na temu uređenja unutrašnjeg prostora Crkve svetog Blaža i to kroz interdisciplinarnu radionice odabranih profesora i arhitekata na ovom natječaju.⁹¹

Ipak se nameće potreba uređenja interijera kako bi crkva služila izvornoj namjeri – religijskom, liturgijskom prostoru. Stoga autor teksta sugerira da budući arhitekti unesu svoj osobni stil jer će jedino na taj način, osobnim stilom i originalnošću, nasljedovati Kovačića, umjesto nastojati mu konkurirati i pokušati kopirati njegov rukopis.

⁸⁵ Škreblin, M. (1996), str. 28

⁸⁶ Škreblin, M. (1996), str. 28

⁸⁷ Škreblin, M. (1996), str. 29

⁸⁸ Škreblin, M. (1996), str. 30

⁸⁹ Škreblin, M. (1996), str. 30

⁹⁰ Škreblin, M. (1996), str. 30

⁹¹ Škreblin, M. (1996), str. 31

4.5. Arhitekt Robert Somek – glavni projektant interijera -1996.

Nedugo nakon završetka natječaja, župnik župe svetog Blaža, vlč. Danijel Labaš upućuje prijedlog Nadbiskupijskom Duhovnom Stolu novog voditelja i nosioca obnove uređenja i dovršenja unutrašnjosti crkve.⁹² Župnik se u dopisu osvrće na zaključak Ocjenjivačkog suda prema kojemu nije moguće izabrati jedan rad koji bi pokazivao autorovo suživljavanje s postojećim Kovačićevim prostorom, a opet unoseći kreativnost. Župnik nadalje iznosi dojam da autori projekata s natječaja ne vode brigu o specifičnosti crkve kao sakralnog prostora. Župnik predlaže arhitekta Roberta Someka, projektanta koji je optimalan nakon niza različitih konzultacija i razgovora o izboru arhitekta koji bi vodio projekt uređenja unutrašnjosti, te pritom navodi niz njegovih arhitektonskih ostvarenja.

Ubrzo na adresu Župe dolazi odluka o prihvaćanju arhitekta Roberta Someka kao voditelja obnove župne crkve.⁹³ Pritom Generalni Vikar Zagrebačke nadbiskupije, msgr. Đuro Kokša napominje kako arhitektu time ne daje neograničenu slobodu rada na uređenju crkve, obzirom da se radi o objektu visoke vrijednosti te se svaki zahvat treba konzultirati sa više stručnjaka i biti odobren od Nadbiskupijskog Duhovnog Stola. Biskup Kokša smatra da bi u crkvu trebali doći u obzir samo mozaici ili freske slike.

Za vrijeme ovog istraživanja nije pronađen crtež niti skica koji svjedoče o Somekovu promišljanju i idejama za crkvu svetog Blaža, ali imajući na umu nekoliko projekata iz njegova opusa, poput *Kapelice svjetla iz Klinike za dječje bolesti*, može se naslutiti u kojemu bi smjeru projekt mogao krenuti. Spomenuta kapelica je sakralna minijatura u očituje njegov profinjen stil u jedinstvenosti i čistoći forme i minimalizmu, ali sa snažnim naglaskom na liturgijsko-umjetničke elemente koji doprinose ambijentu i kontemplativnost prostora – osobito svjetlosnom scenografijom, izborom stakla u boji.

Arhitekt Robert Somek preminuo je nakon duge i teške bolesti 10. veljače 2004. godine, te se može pretpostaviti da je upravo bolest bila uzrok njegova odstupanja od ovog velikog projekta kojeg će preuzeti arhitekt Željko Kovačić.

⁹² Labaš, D. (1996.) *Dopis upućen Nadbiskupijskom vrhovnom stolu*, br. 36/1996., 7. veljače, AŽSB, str.1

⁹³ Kokša, Đ. (1996) *Dopis župnom uredu crkve svetog Blaža*, br. 44 o/1966., 13. Veljače 1996., AŽSB, str.1

4.6. Arhitekt Željko Kovačić – glavni projektant interijera 1997- 2019.

Arhitekt Željko Kovačić bio je jedan od pozvanih autora za sudjelovanje na natječaju za interijer crkve. (slika 31) Istraživanjem zapisnika Natječaja i izložbe održane povodom Natječaja, nije prepoznat projekt koji nalikuje današnjoj izvedbi svetišta. Postavlja se pitanje kako je došlo do izbora arhitekta i kakvu je selekciju prošao odabrani projekt prije njegove realizacije.

Kao što je ranije navedeno, arhitekt Željko Kovačić u katalogu izložbe Ikona hrvatske moderne – zagrebačka crkva svetog Blaža od 19. do 21. stoljeća⁹⁴ ističe kako je i sam sudjelovao na to Natječaju iz 1995. godine, te kako je nakon 1999. godine, nakon “*neuspješnog*” natječaja, župnik Mijo Gorski stupio u kontakt s njime kako bi postigli suradnju i daljnju razradu natječajnog projekta.

Iz arhivskih je izvora poznato da 1997. godine župnik crkve svetoga Blaža u Zagrebu, mons. Mijo Gorski stupa u kontakt s arhitektom Željkom Kovačićem.⁹⁵ Komunikacija napreduje te Kovačić izrađuje nekoliko varijacija na natječajni projekt. Novi župnik svetog Blaža, Zvonimir Sekelj u studenom 2002. godine Uredu za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije dostavlja idejni projekt uređenja unutrašnjosti. Riječ je o prerađenom projektu prema korekcijama iz dopisa Ureda od 9. Prosinca 2000. godine, za kojega župnik traži mišljenje i odobrenje.⁹⁶ Župnik crkve sv. Blaža prima 24. Siječnja 2003., očitovanje Ureda za kulturna dobra Nadbiskupijskog odbora za sakralnu umjetnost⁹⁷ koje se odnosi na korekciju projekta koji je mons. Mijo Gorski dostavio Uredu 9. prosinca 2000. godine.⁹⁸ Budući da nije zadovoljavao uvjete projekt je odbijen s mogućnošću dorade.

U arhivu župe svetog Blaža nalazi se idejni projekt arhitekta Željka Kovačića iz travnja 2002., u razdoblju istraživanja nije pronađen projekt iz 2000., već ostaje samo spomen o njima putem korespodencije.

⁹⁴ Vrabc, V., Kovačić, Ž. (2019), str. 85.

⁹⁵ Sekelj, Z. (2002) *Dopis upućen Uredu za kulturna dobra*, br. 436, 6. studenoga, AŽSB, str. 1

⁹⁶ Sekelj, Z. (2002), str. 1

⁹⁷ Kolarić, J. (2003) *Dopis upućen župniku Z. Sekelju*, br. 14/2003, 24. siječnja, AŽSB, str. 1-3

⁹⁸ Gorski, M. (2000) *Dopis upućen Uredu za kulturna dobra; Priledlozi za uređenje crkve sv. Blaža u Zagrebu*, br. 78/2000. 5. prosinca, AŽSB, str. 1

4.7. Korekcija idejnog projekta – travanj 2002.

Pregovori i odluke vezane uz konačno uređenje crkve ozbiljno su shvaćene i od strane naručitelja, investitora kao i od strane izvršitelja, stručnjaka te je kroz niz godina postignuta suradnja i dogovor. Tadašnji župnik, mons. Mijo Gorski početkom prosinca 2000. godine dostavio je Uredu za kulturna dobra Nadbiskupijskog odbora za sakralnu umjetnost na uvid prvu verziju projekta uređenja svetišta kojeg potpisuje arhitekt Željko Kovačić. Nakon samo nekoliko dana, uslijedio je odgovor Ureda.⁹⁹

U dopisu stoji da je na sjednici Odbora za sakralnu umjetnost održanoj 5. prosinca razmotren prijedlog župnika Mije Gorskog za uređenje crkve prema projektu arhitekta Željka Kovačića. Ured za kulturna dobra Nadbiskupijskog odbora za sakralnu umjetnost prihvatio je korekcije u organizaciji prostora (vraćanje crkve u stanje projektne zamisli i smanjivanje kasnijih adaptacijskih preinaka u vezi s krstionicom, klupom i apsidom iza oltara), te je prihvaćen prijedlog obrade ploha i zidova crkve. Ured smatra da određena idejna rješenja uređenja unutrašnjosti crkve svetog Blaža nisu u službi liturgijskog prostora, već kao svojevrsni muzej i, kako jedan župljanin navodi, „/.../izložba umjetnika HDLU-a.“¹⁰⁰

Neki od prijedloga nisu prihvatljivi: najprije kupola, za koju Ured zahtijeva redefiniciju prijedloga i dodatne razgovore oko konačnog rješenja, osobito po pitanju simbolike. Prema mišljenju Ureda, u središtu kupole kao alegorije nebeskog svoda treba stajati križ.¹⁰¹ Prihvaćen je prijedlog ostakljivanja prozora u kupoli vitrajem od bezbojnog stakla, (slika 33-35), iznosi zahtjev o izvedbi dva vitraja sa ciklusima temeljnim za kršćanstvo – inkarnacijskim i vazmenim ciklusom. Ured smatra kako Križni put nije prikladno rješenje za izvedbu u vitrajima. Ured upozorava na rješenje specifične rasvjete za koja u ovom kontekstu treba biti u službi liturgije, a ne samo osvjetljenosti; rasvjeta bi trebala uvažiti liturgijsku dinamiku euharistijskog slavlja.

Posebnu pažnju u odgovoru Ured posvećuje pitanju svetišta, koje je središte i osnova liturgijsko-arhitektonske koncepcije.¹⁰² Izvorna ideja Viktora Kovačića s likovima apostola i palmama načelno je prihvaćena. Jedino odstupanje od izvorne Kovačićeve zamisli bila bi izvođenje apostola bez bademastih okvira te dodati rasvjetnu u palme između njih. Ured

⁹⁹ Kolarić, J. (2000.) *Dopis upućen župniku Miji Gorskom, br. ___/2000, 9. prosinca, AŽSB*, str. 1

¹⁰⁰ **** 2013 *Pismo župljana upućeno Željku Kovačiću*, 13. listopada, AŽSB, str. 1

¹⁰¹ Kolarić, J. (2000.), str. 1

¹⁰² Kolarić, J. (2000.), str. 2

smatra da je potrebno otvoriti tri otvora u apsidi (zazidana iz nepoznatog razloga 1930-ih godina), ali umjesto predloženih vitraja s trinitarnim motivima (osobe Presvetog Trojstva), predlaže dodatno razmatranje.

Ured zahtjeva lik Krista Pantokratora kako jedini primjereni prikaz u konhi apsida.¹⁰³ Ikonografski Pantokrator znači *svevladar*, a označava Krista koji sjedi u nebu na prijestolju kao gospodar svijeta. Gotovo svi prikazi pojavljuju se u kupoli ili u konhi apsida, a oni prvi zabilježeni su upravo u konhi apsida.¹⁰⁴ Prijedlog rješenja svetišta pokušao je pomiriti novo i staro, ali pritom ne poštuje zahtjeve nove liturgijske reforme, već slijedi zahtjeve Zavoda za zaštitu spomenika kulture, koje Ured smatra rigidnima. Osobitu pažnju potrebno je posvetiti pitanju smještaja svetohraništa, u bočnu kapelicu ili na bočnom oltaru. Lik svetog Blaža preporučuje se smjestiti u cjelinu apsidalne mozaičke kompozicije (npr. u središtu između dviju apostolskih skupina) ili uz cjelinu koja prikazuje Pantokratora, ali ne kao slobodnostojeću skulpturu ili mozaik.

4.8. Korekcija iz prosinca 2002. – svetište, rasvjeta i ozvučenje

Nakon dorade projekta arhitekta Željka Kovačića, započinje faza izrade glavno-izvedbenog projekta unutrašnjosti Crkve svetog Blaža. Riječ je o prepravljenom projektu iz 2000. godine nakon korekture Ureda za kulturu Nadbiskupijskog duhovnog stola.¹⁰⁵ Iako je djelomično izveden, naišao je na kritike javnosti radi opasnosti da "*scenografija*" svetišta udaljuje pozornost vjernika od Krista u svetohraništu.¹⁰⁶ Projekt predviđao je otvaranje zazidane niše na zapadnom dijelu predvorja, kako bi se odatle moglo pristupiti koru. Preko tih vratiju bi se također mogao omogućiti pristup u vjeronaučne učionice u podrumu župnoga dvora. Na istočnom kraku narteksa predviđena je izgradnja kioska za tisak. Prostorija na jugoistoku konačno bi postala krstionica, kako je arhitekt Viktor Kovačić i zamislio.

Projektom je predviđeno i sljedeće: uklanjanje drvenih pregradnih stijena crkvi bi se vratio puni gabarit, otvaranje zazidanog oratorija kojim bi se dobila dvorana za sastanke, izložbe i druge aktivnosti čemu doprinosi pogodnost direktnog ulaza izvana kao i kontakt s crkvom.

¹⁰³ Kolarić, J. (2000.), str. 2

¹⁰⁴ Usp. Anđelko Badurina (1996) *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb, Kršćanska sadašnjost, str. 447.

¹⁰⁵ Kolarić, J. (2003), str. 1-3

¹⁰⁶ **** 2013 *Pismo župljana upućeno Željku Kovačiću*, 13. listopada, AŽSB, str. 1

Arhitekt Željko Kovačić predlaže i otvaranje zazidanih otvora u apsidi iza oltara (dva kružna i jedan osmerokutni).¹⁰⁷

Svetište bi se oblikovalo prema obnovljenoj liturgiji u skladu s postojećim elementima. Autor predviđa i uređenje apsidalnog začelja crkve u skladu sa zamišlja svoga prezimenjaka – dvanaest apostola izvedenih u nizu, u tehnici mozaika. Apostole bi dijelile palme sa skrivenom rasvjetom. Zatim slijede tri okulusa sa prikazom svetog Blaža i njegovih čuda, a iznad njih bio bi postavljen lik Krista Pantokratora, prema Viktoru Kovačiću.¹⁰⁸

Kamena oltarna menza bila bi postavljena centralno, veličine 250x90x95 cm. Neke pojedinosti projekta Zapadni ambon bi poput propovjedaonice kao zatvoreni istak ušao među puk, a istočni bi bio sličan oltaru u obliku skošene plohe na četiri noge. Pod svetišta dobio bi podest na prednjem dijelu svetišta s dvije stepenice koji bi bio opločen mramornim pločama (portoro).

Radovi na kupoli, iako predviđeni, nisu nikad izvedeni prema zamisli, arhitekta Željko Kovačića koji ondje predviđa freske četiriju evanđelista u medaljonima te *“/.../pendative u plavom tonu preko kojeg bi slikar Boris Demur oslikao zlatnu spiralu s križem u središtu, što bi predstavljalo Božansko stvaranje svijeta prema Michelangelovom prstu Božjem kod Stvaranja Adama u Sikstinskoj kapeli. Zamijenjeni jednostavni prozori u kupoli bili bi od bezbojnog stakla (ravnog, lijevanog, pjeskarenog, antiknog) s gustim strukturalnim ritmom letvica. Time će se omogućiti spajanje plavetnila neba s plavetnilom kupole.”*¹⁰⁹ (slika 32)

U skladu s naputkom Nadbiskupijskog Ureda za sakralna dobra, Kovačić je korigirao ikonografiju bočnih prozora na krakovima križa: vitraji bi sadržavali ikonografiju Isusova rođenja i Kristova Uskrsnuća i to tako da se na sedam vertikalnih prozora izvedu događaji: Zaharija i Elizabeta; Navještenje; Rođenje Ivana Krstitelja; Put u Betlehem; Tri kralja; Prikazanje u Hramu; Bijeg u Egipat, odnosno: Posljednja večera; Isus u Getsemanskom vrtu; Judin poljubac; Kod Pilata; Križni put; Pieta. Umjesto tih prizora mogu se postaviti i postaje Križnog puta s posebnim svjetlima izvana kojima bi se osvjetljavale za vrijeme pobožnosti Križnog puta.¹¹⁰

¹⁰⁷ Kolarić, J. (2003), str. 1-3

¹⁰⁸ Kolarić, J. (2003), str. 1-3

¹⁰⁹ Kolarić, J. (2003), str. 1-3

¹¹⁰ Kolarić, J. (2003), str. 1-3

Prema projektu, prednje ispovjedaonice bi se premjestile u stražnji dio crkve, a dvije postojeće ispovjedaonice u ovom dijelu bile bi pomoćne. Bočne lađe bile bi dopunjene klupama izvedenim po uzoru na postojeće, a bile bi usmjerene prema glavnom oltaru. Pod bi bio opločen porculanskim pločicama venecijanskog terazza, prema skici Viktora Kovačića za sakristiju crkve.

Uređenje unutrašnjih zidova zamišljeno je postavljanjem dijagonalnih svjetlosivih kvadrata crnim i bijelim kamenčićima i tamno sivih kvadrata s crnim i bijelim kamenčićima. Bočni zidovi bi se obložili do prvog vijenca kombinacijom drveta i kamena u reljefnoj izvedbi te bi to bio svojevrsni odraz vanjske rustične obrade pročelja koji podsjeća na renesansnu vertikalnu gradaciju. Između prvog i drugog vijenca izveo bi se zlatni mozaik s dijagonalno postavljenim kvadratima čija bi polja bila ispunjena akustičnom-žbukom.

4.8.1. Rasvjeta

U projektu iz 2002., arhitekt Željko Kovačić navodi da je specifičnost unutrašnjosti crkve Sv. Blaža je slaba rasvjeta. Autor zaključuje da osvjetljenje ima prednost za meditativnu komponentu, ali naglašava kako je potrebna intenzivnija rasvjeta u prostoru svetišta. Pritom se poziva na projekt Viktora Kovačića koji je predvidio tzv. luster-visilicu koji bi imao nekoliko nivoa paljenja, prema potrebama.¹¹¹ Lampe bi bile ugrađene u opalne ploče kojima su ostakljene. U luster-visilicu bi se postavili i spot reflektori za akcentiranje interijera kao i usmjerivi zvučnici. Predviđena je i dodatna linijska rasvjeta koja bi bila postavljena u vijenac kod pandativa, vijenac apside, u vaze palmi između apostola u apside te za večernje osvjetljenje u vitraj luneta na krakovima crkve. Rasvjeta u središnjem dijelu crkve bila bi svojevrsna rekonstrukcija postojećih luster.

Arhitekt Željko Kovačić predvidio je osvjetljenje kupole posebnim reflektorima srednjeg snopa postavljenih u grupama na obrub svakog od četiri stupa ispod same kupole. Za izvedbu sustava rasvjete Kovačić predlaže projektanta dipl.ing.el. Erola Čičića.¹¹² Osvjetljenje oltara također je pomno predviđeno i to tako što će oltar biti rasvjetljen posebnim reflektorima ugrađenim u visilice s posebnim usmjerenjem kako bi se na oltaru dobio srednji nivo osvjetljenosti. Reflektori užeg snopa biti će usmjereni i na ambon. Iza tabernakula u postolju

¹¹¹ Kolarić, J. (2003), str. 1-3

¹¹² Čičić, E. (2003) *Izvedbeni Projekt električnih instalacija rasvjete i ozvučenja*, Elektroprojekt, TD 12/02, svibanj, AŽSB, Zagreb, str. 1

bi se ugradili podni reflektori male snage koji će osvjetljivati plastike apostola i palmi. Bočni oltari bi se osvjetlili indirektno podnim reflektorima usmjereni prema postojećem mozaiku i stvarali bi efekt unutarnje iluminacije a izvor svjetla bi bio nezamjetan.

Kovačić nadalje predlaže rasvjetu kora i ulaza novim lusterima-visilicama s mogućnošću niše odabira različitih intenziteta svjetlosti. način da mogu djelovati u tri različita nivoa. Arhitekt je predvidio upravljanje rasvjetom programirano pozivom na postavljeni broj koji se može i ručno izmjenjivati prema potrebi. U svim novim lusterima bit će ugrađeni inventorski uređaji s baterijom koji će osigurati funkciju sigurnosne protupanične rasvjete građevine.

4.8.2. Ozvučenje

Ozvučenje je dio elektroprojekta projektanta Erola Čičića, dipl. inž.el., sa suradnicima Zaranom Radenkovićem i Radovanom Tomšićem.¹¹³ U se intervenciji nastojalo smanjiti vrijeme odjeka i fokusirati zvuk.¹¹⁴

Kovačićevim projektom iz 2002. godine predviđeno je obloženje zidova kombinacijom drvenih i kamenih ploha koji bi imali apsorpcijskoj i difuzno djelovanje. Iznad drugog vijenca, na dijelovima bočnih zidova i na stražnjem zidu na koru nanijet će se sloj apsorpcijskog materijala. Kovačić smatra da će se problematika akustike u kupoli riješiti nanošenjem akustične žbuke.

Prema projektu, sustav ozvučenja činit će centralna jedinica, mikrofonske linije (sa žičanim i bežičnim mikrofonomima) i zvučničke linije. Zvučnici bi bili smješteni u prostoru bivše propovjedaonice, zatim u ovješanim lusterima, u bočnim zidovima i u ambonima. Na taj će način biti nadoknađeni nedostaci u glavnoj grupi zvučnika, a zvuk će biti tako usmjeren da djeluje kao da dolazi direktno od govornika. Zvučnici na koru su zasebna grupa. Po potrebi će se zvučnici moći postaviti na pročelje crkve. Funkcijama centralne jedinice upravlja se putem kontrolnog panela ili daljinske žičane komande ugrađene u prostoru.

4.9. Odobrenje *Glavno-izvedbenog projekta uređenja unutrašnjosti: I faza* – 2003-2014.

¹¹³ Čičić, E. (2003), str. 1

¹¹⁴ Kovačić, Ž. (2012), *Glavni projekt uređenje unutrašnjosti: I faza*, AŽSB, Zagreb, str. 1

Početak 2003. godine Nadbiskupijski odbor za sakralnu umjetnost odobrio je korigirani projekt arhitekta Željka Kovačića, kako bi se „/.../ *liturgijski prostor obnovio prema izvornim nacrtima Viktora Kovačića i poboljšali funkcionalni elementi koji podliježu suvremenom tehničkom razvoju.*“¹¹⁵ Iz dopisa se doznaje kako se Odbor načelno prihvaća predloženi projekt uz mogućnost etapnog usavršavanja tijekom cijele izvedbe. U svibnju iste godine župnik Sekelj dostavit će Gradskom zavodu za zaštitu spomenika Molbu za odobrenje projekta uređenja unutrašnjosti crkve svetog Blaža u Zagrebu.¹¹⁶

Generalni vikar zagrebačke nadbiskupije, mnsgr. Mijo Gorski u ožujku 2011. godine upućuje dopis Župi Svetoga Blaža.¹¹⁷ U Dopisu stoji da je Nadbiskupijski duhovni stol na temelju zaključka Ureda za kulturna dobra suglasan sa izvedbom Glavno-izvedbenog projekta za uređenje interijera uređenje župne crkve svetog Blaža arhitekta Željka Kovačića iz prosinca 2007. godine, ukoliko je usklađen s primjedbama i sugestijama sadržanim u dopisu Nadbiskupijskog duhovnog stola, br. 14/2003, od 24. siječnja 2003. godine uz uvjet da se prethodno ishodi mišljenje i suglasnost Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine i Konzervatorskog odjela u Zagrebu. Nakon što se ishodi potrebna suglasnost potrebno je o tome obavijestiti Nadbiskupijski duhovni stol.

U srpnju 2012. godine arhitekt Željko Kovačić završava *Glavni projekt uređenje unutrašnjosti: I faza*, prema kojemu se predviđa uređenje svetišta i uvođenje termotehničkih instalacija.¹¹⁸ Projektom je predviđeno sljedeće¹¹⁹: *“/.../ Postojeći podest svetišta je za dvije stepenice, u cijeloj širini otvora, podignut u odnosu na pod crkve. Sada je na dijelu dodan drveni podij koji je za daljnjih dvije stepenice viši. Na njemu je privremeni, drveni oltar okrenut prema puku.*

Predlaže se podizanje za dvije visine cijelog podesta svetišta, ponovno u širini cijelog otvora prema crkvi, čime bi se dobila veća, cjelovita površina uz oltar nužna za odvijanje misnog slavlja pogotovo u svečanim prigodama. Iza postojećih dvije stepenice visine 15cm napravio bi se prvo jedan međupodest, ukupne širine 64 cm, a onda bi se nastavilo penjanje sa dvije

¹¹⁵ Kolarić, J. (2003), str. 3

¹¹⁶ Sekelj, Z (2003) *Molba za odobrenje projekta upućena Gradskom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode*, br. 131/2003, 5. svibnja, AŽSB, str. 1

¹¹⁷ Gorski, M. (2011), *Dopis župi svetoga Blaža*, br. 453/2011, 21. ožujka, AŽSB, str. 1

¹¹⁸ Kovačić, Ž. (2012), *Glavni projekt uređenje unutrašnjosti: I faza*, AŽSB, Zagreb

¹¹⁹ Kovačić, Ž. (2012), *Glavni projekt uređenje unutrašnjosti: I faza*, AŽSB, Zagreb, str. 12

novе stepenice visine 13,5cm, kao što su visine stepenica prema starom oltaru. U novi podest „utopit“ će se jedna oltarska stepenica, dok će druga ostati u nivou novog podesta. Prema sakristiji i oratoriju napravit će se stepenice kojima se spušta na stari nivo.

U sredini otvora svetišta, na rubu novih stepenica postavljena je sredina kružnice plitice promjera 5 metara. To je tanki krug, čija je stražnja polovica u nivou poda novog podesta, a prednja polovica konzolno ulazi u prostor crkve. To je kružni svjetlosni refleks kupole kao svjetlosna zraka kroja prodire kroz okulus Panteona u Rimu. To je plitica na kojoj svećenik podiže Tijelo kristovo na svetoj misi. Zato je ona od metala, inox lima debljine 10mm, koji je izbrušen potezima lončaste brusilice, od centra prema rubu. Krug je podijeljen na dvanaest odsječaka, po 30° što ih naznačuju spojevi elemenata iz kojih je krug sastavljen. Na tim linijama je intarzirano dvanaest krugova od mesinga, koji simboliziraju dvanaestoricu apostola oko stola (oltara) posljednje večere. Sa donje strane na poziciji linija su rebra koja idu prema sredini plitice.

Na plitici je oltar, a uz njega na novom podestu, dva ambona i sjedišta. Novi su elementi slično oblikovani tako da čine cjelinu naspram postojećim. Prema obnovljenoj liturgiji izvodi se nova oltarska grupa koja je postavljena na podest./“ Projekt čelične konstrukcije “plitice” izradio je dipl.ing.građ. Branislav Škoro.¹²⁰

Novi oltar zamišljen je u osi postojećeg. Izvest će se od monolitne ploče debljine 25cm od *CALCATA SIENA* dimenzija 250x100cm položena je na masivnih dvanaest nogu presjeka 25x25cm. Oltar je u formi stola – *menze* - i simbolizira jedinstvo Krista i dvanaest apostola na Posljednjoj večeri.¹²¹ Svi elementi oltara oštrobrižno su obrađeni, bez ukrasa i profilacija. Na prednjoj strani ploče, *stipesu*, je uklesan križ u krugu koji ponavlja motiv s arhitektonskog oltara na začelnom zidu.

Zapadni ambon, smješten kao nekadašnje propovjedaonice, na ulazu u brod te je oblikovan kao “/.../ zatvoreni istak od vertikalnih ploča debljine 10cm od Breccie sa skošenom plohom za knjigu/“.¹²² S istočne strane je drugi ambon, izveden u hrastovini, ima četiri noge i masivniju skošenu kutiju. Na prednjim stranama ambona urezana su slova grčkog alfabeta, alfa i omega.

¹²⁰ Škoro, B. (2012), *Glavni projekt konstrukcije postamenta i oltara*, srpanj, AŽSB, Zagreb, str. 1

¹²¹ Kovačić, Ž. (2012), str. 12

¹²² Kovačić, Ž. (2012), str. 12

Sjedišta će biti izvedena od masivnih hrastovih gredica 10x10 cm kao jedna jednostavna klupa, s naglašenim i izdvojenim rukonaslonim i tapeciranim sjedalom u sredini, za predvoditelja misnog slavlja i po dva mjesta na obje strane.

Na podu svetišta će se izvesti nove stube od istog materijala kao postojeće, *Repen*. Bordure oko opločenja bit će od crnog kamena kao *Nero Belgio*, a između šahovski uzorak *Portoro* i *Calacatta Fiorita*.¹²³

U lipnju 2013. godine na adresu Župe dolazi stručno mišljenje Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode o *Glavnom projektu uređenja unutrašnjosti: I faza*, u kojemu je iznesen stav o prihvaćanju svih ideja koje vraćaju izvornost (poput otvaranja otvora u apsidi, zazidane niše prema zapadnom svetištu, ponovo aktiviranje baptisterij) i koje oblikuju svetište i crkvenu lađu u skladu s liturgijskim potrebama. Pritom napominju kako je pritom potrebno izraditi detaljni troškovnički opis i potrebnu tehničku dokumentaciju. Iz Zavoda pozivaju na suradnju i dodatnu korespondenciju sa stručnom službom Zavoda pri odabiru i oblikovanju rasvjetnih tijela, podnog popločenja, obradi zidova i eventualnog oslikavanja kupole, te prozora-vitraja. Iz Zavoda podsjećaju da nosilac izrade dokumentacije treba posjedovati dopuštenje za obavljanje poslova za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara, sukladno Pravilniku o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (N.N. Br: 74/03). Na kraju stoji zaključak kako se na temelju stručnog mišljenja ne može započeti s radovima te je potrebno ishoditi odobrenje zavoda, kojemu se prethodno trebaju dostaviti glavni projekti s detaljnim troškovničkim opisima.¹²⁴

U rujnu 2013. dovršen je *Glavni projekt prostorne akustike* kojeg potpisuju prof. Dr. Sc. Hrvoje Domitrović i živ. Prof. Dr. Sc. Kristian Jambrošić.¹²⁵ U projektu stoji kako je u svrhu poboljšanja vremena odjeka unutrašnjosti crkve iskušano je više mogućnosti obrade unutarnjih zidova i kupolastog stropa crkve te je konzultiran projektant interijera, arhitekt Željko Kovačić, kako bi se “/.../ odredio mogući raspon zvukopojnih materijala koji se mogu upotrijebiti s obzirom na vizualno rješenje interijera/”.¹²⁶ Autori predlažu rješenje uvođenjem dva nova materijala u prostor crkve, kako bi se smanjilo vrijeme odjeka zvuka, a time poboljšalo kvalitetu prosora kojemu je govorna razumljivost izuzetno bitna. Rješenje

¹²³ Kovačić, Ž. (2012), str. 12

¹²⁴ Kažimir, D., Novak, S., Majcen, Z. (2003) *Dopis upućen župi sv. Blaža, br 131/2003*, AŽSB, str. 1

¹²⁵ Domitrović, H., Jambrošić, K. (2013) *Glavni projekt prostorne akustike*, AŽSB, Zagreb

¹²⁶ Domitrović, H., Jambrošić, K. (2013) *Glavni projekt prostorne akustike*, AŽSB, Zagreb, str. 14

uključuje postavljanje perforirane drvene obloge na sve zidove (osim apside) i to do visine od 3,6m te nanošenje akustične žbuke na područje zidova odmah iznad drvene obloge do visine od 9m.¹²⁷ Žbuka se treba nanijeti i na sve preostale konkavne stropne površine, kao i na lukove u bočnim apsidama. “Akustička žbuka je porozna, zvukopojna žbuka i nanosi se u sloju ukupne debljine do 20 mm odnosno površinske gustoće 4 - 6 kg/m². Nakon sušenja akustičku žbuku je moguće bojati u nijansu prema projektu interijera”.¹²⁸

U listopadu 2013. godine arhitekt Željko Kovačić izradio je *Izvedbeni projekt podloge za umjetnike*, kojim definira i u detalje razrađuje pripremu začelnog zida svetišta i apside za intervenciju umjetnika koji će izvesti likove apostola i palme.¹²⁹

“/.../ Iznad kamene obloge cipollino mramorom, prema shemi V. Kovačića izvela bi se dvanaestorica apostola, ali bez okvira, samo likovi, u akrilu, na ploči od MDF 30 mm.

*Nakon oslika ploča će se obrezano po silueti apostola te montirati na letve 24x48mm vertikalno, i siluetni dodatak od MDF 25mm za mali odmak od zida i za ugradnju LED trake čije svjetlo će svijetliti kao aureola. Palme između apostola bile bi trodimenzionalne, s lišćem od mjedenog lima, grozovi od stakla (kupovno), stabljikom od keramike, cvijećem vitraj staklo u olovu, mjedena žica, cijevi i vazom od mjedi u kojoj bi bila sakrivena dodatna rasvjeta/“.*¹³⁰ Kovačić dodatno predlaže se ponovno otvaranje otvora u apsidi (dva kružna i jedan osmerokutni) i izvedba vitraja sa prikazima iz života sv. Blaža, a vitraji bi se produživali u mozaike na pristupcima otvora.¹³¹

Arhitekt Željko Kovačić 29. siječnja 2014. godine dobiva rješenje Ministarstva kulture kojime mu se dopušta obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara i to za izradu idejnog, glavnog i izvedbenog projekta za radove na nepokretnom kulturnom dobru.¹³²

Početak srpnja 2014. godine, župnik Sekelj dostavio je Poreznoj upravi Ministarstva financija Izjavu o nabavci specijalnih prozora i građevinskog materijala koji će morati biti nabavljeni u inozemstvu.¹³³

¹²⁷ Domitrović, H., Jambrošić, K. (2013), str. 14

¹²⁸ Domitrović, H., Jambrošić, K. (2013), str. 14

¹²⁹ Kovačić, Ž. (2013) *Izvedbeni projekt podloge za umjetnike*, 5. listopada, AŽSB, Zagreb, str. 1

¹³⁰ Kovačić, Ž. (2013), str. 2

¹³¹ Kovačić, Ž. (2013), str. 2

¹³² Saban, S (2014) *Rješenje Uprave za zaštitu kulturne baštine o obavljanju poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara*, 29. siječnja, AŽSB, str. 1

¹³³ Sekelj, Z. (2014) *Izjava za Poreznu upravu Ministarstva financija*, 11. srpnja, AŽSB, str. 1

U srpnju 2014. godine započela je pisana komunikacija između arhitekta Željka Kovačića i biskupa msgr. Ivana Šaška. Arhitekt Kovačić je od biskupa Šaška zatražio ikonografski predložak za izvedbu parova apostola te njihov poredak. Obavijestio je biskupa o početku radova u crkvi svetog Blaža riječima: “/.../svetište je svo u skelama, otvoreni su zazidani prozori u apsidi, srušena je žbuka za kameno opločenje do prvog vijenca”.¹³⁴ Ubrzo je biskup msgr. Ivan Šaško dostavio je arhitektu Željku Kovačiću prijedlog tumačenja niza apostola s kratkim obrazloženjima u nadi da će doprinjeti što boljem riješenju za taj izniman liturgijski prostor.¹³⁵ Predlošci su prosljeđeni akademskom slikaru Zlatku Kauzlariću Ataču, koji je bio zadužen za izvedbu likovnih radova.

Iz arhivskih dokumenata doznaje se da je župnik Zvonimir Sekelj u listopadu iste godine zahtjevao susret akademskih umjetnika Tomislava Buntaka i Zlatka Kauzlarića sa biskupom Ivanom Šaško kako bi se raspravio sporni ikonografsko-semantički program svetišta.¹³⁶

U kolovozu 2014. arhitekt Željko Kovačić završava *Glavno-izvedbeni projekt uređenja crkve svetog Blaža u Zagrebu*¹³⁷. Projekt je korigiran prema zahtjevima Biskupijskog duhovnog stola i to uvodeći sljedeće izmjene:

Na podestu u visini dvije stube bit će izveden glavni oltar, *menza*, međutim, dimenzija 250x100x95 cm te u kamenu *Opera Fantastica*. Taj oltar je položen na okruglu ploču promjera 5 metara od inoxa, debljine 10 mm, koja *konzolno izlazi u prostor vjernika, crkve, kao plitica/*“.¹³⁸ Krug metalne ploče ponavlja tlocrtni oblik kupole. Ploča će biti ručno brušene od centra prema rubu kružnice. Oltar *ulazi* prema vjericima i ima "posvećenu" aureolu oko sebe, a u samoj ploči je dvanaest krugova izvedenih u mesinga koji ponovo simboliziraju dvanaestorice apostola.¹³⁹

Promjene na ambonima su neznatne, za zapadni je odlučeno da će biti izveden u kamenu *Giallo Dalmatia*, dok će istočni i manje reprezentativan biti pokretan i izveden u drvetu hrasta.¹⁴⁰ Sjedala za svećenika i ministrante ostaje kao i u prethodnom projektu, sjedalo za misnika imat će naslon za leđa i ruke, te tapacirung u koži, dok će sa dvije bočne strane biti

¹³⁴ Kovačić, Ž. (2014.) *Korespodencija s biskupom Šaškom*, 8. srpnja, AŽSB, str. 1

¹³⁵ Šaško, I. (2014.) *Korespodencija s arhitektom Željkom Kovačićem*, 13. srpnja, AŽSB, str. 1

¹³⁶ Seklelj, Z. (2014.) *Elektronička korespodencija s biskupom Šaškom*, 29. Listopada, AŽSB, str. 1

¹³⁷ Kovačić, Ž. (2014), *Glavni-izvedbeni projekt uređenje unutrašnjosti: I faza*, kolovoz, AŽSB, Zagreb

¹³⁸ Kovačić, Ž. (2014), str. 13

¹³⁹ Kovačić, Ž. (2014), str. 13

¹⁴⁰ Kovačić, Ž. (2014), str. 13

jednostavne klupe, a dodatno će se izvesti i osam taburea za ministrante.¹⁴¹ Pod svetišta izvesti će se kao i postojeće, u kamenu *Repentabor*, a novo oploćenje poda bit će izvedeno u šahovski položenim pločama *Portoro Extra Vene Larga* i *Alpenina Clara*, te će imati bordurama od crnog kamena.¹⁴² Podest će imati ugrađeno podno grijanje.

Slijedi detaljno obrazloženje radova na začelnom apsidalnom zidu koje arhitekt Željko Kovačić želi opravdati pozivajući se na skice arhitekta Viktora Kovačića. U projektu navodi sljedeće:

“/.../ Sačuvan je nacrt V. Kovačića na kojem su iznad prvog vijenca u parovima po dva apostola u okviru sa polukružnom lunetom, razdvojeni vazama iz kojih izlaze palme sa grozdovima plodova. U župnom uredu se čuva i kolorirana varijanta tog nacrtu. Prema shemi V. Kovačića izvela bi se dvanaestorica apostola, ali bez okvira, samo parovi likova, oslikani na drvenoj ploči, izrezani po silueti, oslonjeni na kamenu vijenac, malo odmaknuti od zida, sa svjetlom koje prosvjetljava kao aureola.

Palme između apostola bile bi trodimenzionalne, s lišćem od mjedenog lima sa plodovima od epoxy-a, stabljikom od keramike i vazom od mjedi u kojoj bi bila sakrivena dodatna rasvjeta. U monografiji Viktora Kovačića, u izdanju Ede Šena iz 1927. godine nalaze se i dvije fotografije unutrašnjosti crkve sv. Blaža. Na onoj, na kojoj je pogled prema svetištu vide se tri otvora u apsidi (dva kružna i jedan osmerokutni u sredini) koji su vjerojatno tridesetih godina prošlog stoljeća bili zazidani. Predlaže se ponovno otvaranje tih otvora i izvedba vitraja, kao što je i sam Kovačić namjeravao, ali sada sa prikazima iz života sv. Blaža: spašavanje djeteta znakom križa od gušenja ribljom kosti. sveti Blaž sa biskupskim štapom sv. Blaž u pećini, propovijeda životinjama.

Iznad otvora upisane bi bile riječi sv. Blaža koje je izrekao rimskom namjesniku Agricolasu kada ga je tražio da se odrekne kršćanske vjere: "KAKO MOŽE OKO, KOJE JE UGLEDALO SVIJETLO, OPET UZLJUBITI TMINU?"¹⁴³ Iznad toga, u konhi apside izvest će se lik Krista Pantokratora u tehnici mozaika sa srebrnim i zlatnim smaltima.

¹⁴¹ Kovačić, Ž. (2014), str. 14

¹⁴² Kovačić, Ž. (2014), str. 14

¹⁴³ Kovačić, Ž. (2014), str.15

Prozori na bočnim krakovima crkve dobit će nove okvire za ostakljenjem tako da je gornji dio fiksiran izo staklom, a donji dio će imati otvaranje za provjetravanje na motorni pogon.¹⁴⁴

Prema novom Kovačićevom projektu, zidovi crkve bit će obloženi oblogama koje poboljšavaju akustiku (vjerojatno prema projektu iz listopada 2013.). Na temelju skica i nacrtu iz natječajnog projekta V. Kovačića, do prvog vijenca (na visini 340 cm od poda crkve) na bočnim zidovima svetišta izvela bi se kamena obloga od ploča *Travertina noce* u kombinaciji poliranih traka i ploča u *antiko* obradi. Vijenac na na visini od 3,40m ima sada obojeni uzorak meandra u širini 16 centimetara, koji bi se zamijenio sa “/.../ *meandrom od višebojnih i zlatnih smalta veličine 2x2cm, stilski, duktusom površine trebao bi sličiti mozaicima na pomoćnim oltarima koje je radio mozaičar Ivan Marinković (1909.-1962.) prema nacrtima Ljube Babića/*“.¹⁴⁵ Između prvog i drugog vijenca predviđa se izvođenje rasterećenje dijagonalno postavljenih kvadrata od zlatnih smalta 2x2cm, u dvoredu. U središtu bočnih zidova svetišta postaviti će se *sunčani križ*, te će polja između biti ožbukana akustičnom žbukom kao *STO Akustik Spritzputz 50/1* u debljini 15 mm. Na višem vijencu obnoviti će se bojani uzorci meandra i jajčanice. Iznad drugog vijenca, zidovi i svodovi će biti u akustičkoj žbuci.¹⁴⁶

Po pitanju osvjetljenja, predviđena je adaptacija postojećih lustera ugradnjom LED traka te će se pritom moći regulirati intenzitet svakog pojedinog lustera (očekivana rasvjeta je viša od potrebnih 150 lx)¹⁴⁷. Iza oltara postaviti će se ambijentalna rasvjeta u palme među apostolima. Župnik Zvonimir Sekelj dostavio je 22. kolovoza 2014. godine Gradskom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode *Glavno-izvedbeni projekt uređenja crkve svetog Blaža u Zagrebu* na uvid i odobrenje.¹⁴⁸ Župnik Sekelj 10. Rujna 2014. kontaktira biskupa Šaška s molbom za sudjelovanjem na sastanku već sljedeći dan u prostorima Akademije likovnih umjetnosti (Ilica 85). Na taj način župnik najavljuje susret pročelnika Konzervatorskog odjela, Silvija Novaka i arhitekta Željka Kovačića i akademskog slikara, Zlatka Kauzlarića Ataća glede predložka izvedbe dvojice apostola, te pritom izražava potrebu za raspravom u kojoj je nužno prisustvovanje i samog biskupa Šaška kao liturgičara.¹⁴⁹ U dopisu, župnik informira biskupa kako je dobivena dozvola Zavoda za zaštitu spomenika za nove intervencije u svetištu.

¹⁴⁴ Kovačić, Ž. (2014), str.16

¹⁴⁵ Kovačić, Ž. (2014), str.16

¹⁴⁶ Kovačić, Ž. (2014), str.16

¹⁴⁷ Kovačić, Ž. (2014), str.17

¹⁴⁸ Sekelj, Z. (2014.), *Dopis Gradskom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode, br. 285/2014., 22. kolovoza, AŽSB, str. 1*

¹⁴⁹ Sekelj, Z. (2014.) *Pisana korespondencija s biskupom Šaškom, 10. rujna, AŽSB, str. 1*

Krajem mjeseca rujna 2014. godine župnik crkve Zvonimir Sekelj Nadbiskupijskom Duhovnom Stolu u Zagrebu dostavlja likovne predloške za uređenje svetišta crkve sv. Blaža u Zagrebu. Riječ je o likovnim predlošcima umjetnika, profesora s Likovne akademije u Zagrebu, a zahtjev se obuhvaća izvedbu likova apostola, izradu vitraja i lik Krista Pantokratora. U dopisu župnik Sekelj napominje kako je već bilo usmenih razgovora između arhitekta Željka Kovačića i biskupa msgr. Ivana Šaška te msgr. Mije Gorskog.¹⁵⁰ Uz spomenuti dopis priloženi su skica i nacrt svetišta prema arhitektu Viktoru Kovačiću, kao i Rješenje Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode te moli za očitovanje Nadbiskupijskog Duhovnog stola.

Nadbiskupijski Duhovni Stol ubrzo donosi očitovanje glede likovnih predložaka za uređenje svetišta dostavljenog 9. listopada 2014. godine.¹⁵¹ U dopisu stoji kako uvidom u dostavljene materijale utvrđeno da se “/.../ do rješenja nije došlo putem koji je redovit u djelovanju Zagrebačke nadbiskupije/“.¹⁵² Prema mišljenju Duhovnog stola, dostavljeni prijedlozi ne ispunjavaju zadaću “/.../ zahtjevnog ikonografsko-semantičkog programa crkve sv. Blaža. U očitovanju je izraženo iznenađenje činjenicom da se u dnevnome tisku u više navrata pojavila tvrdnja o tome tko će i na koji način izvesti radove, a da o tome prethodno nije zatraženo mišljenje niti odobrenje Nadbiskupije o izvedbi/“.¹⁵³ Ured zaključuje da je potrebno poštovati vlastiti protokol koji uključuje da se na temelju utvrđenog ikonografskom programa i zadatka usuglašenog s gradskim mjerodavnim tijelima, zatraže idejna rješenja od više umjetnika za koje iz Nadbiskupije smatraju da mogu odgovoriti postavljenom zadatku. U tom zadatku treba biti jasno naznačena i sama umjetnička tehnika i izvedbe kako bi se mogli napraviti potrebni građevinski preduvjeti tijekom obnove.

Na zalazu 2014. godine Generalni vikar, msgr. Mijo Gorski upućuje dopis Župi svetog Blaža s molbom da se ubuduće u svemu pridržava odredbi Dekreta o izvanrednom upravljanju vremenitim crkvenim dobrima.¹⁵⁴ Iako je Nadbiskupijski duhovni stol primio dopis br. 426/2014. od 12. prosinca 2014. godine, kojim je dostavljen *Glavno-izvedbeni projekt s troškovnikom, Ugovori i Ponuda za prvu fazu uređenja interijera crkve sv. Blaža*, Duhovni

¹⁵⁰ Sekelj, Z. (2014.), *Dopis Nadbiskupijskom duhovnom stolu u Zagrebu, Likovni predlošci za uređenje crkve sv. Blaža*, br. 348/2014, 29. rujna, AŽSB

¹⁵¹ Šaško, I. (2014.) *Dopis župniku Sekelju, Očitovanje Nadbiskupijskog duhovnog stola*, br. 2315/2014., 9. listopada, AŽSB, str. 1

¹⁵² Šaško, I. (2014.), str. 1

¹⁵³ Šaško, I. (2014.), str. 1

¹⁵⁴ Gorski, M. (2014.) *Dopis upućen župniku Sekelju*, br. 2908/2014., 29. prosinca 2014., AŽSB, str. 1

stol još nije bio dostavio pismeno odobrenje. U međuvremenu su neki radovi, prema dostavljenim Ugovorima, već izvršeni, a neki u tijeku, a da nisu napismeno odobreni od Nadbiskupijskog duhovnog stola. Ovim dopisom, generalni vikar Zagrebačke Nadbiskupije, msgr. Mijo Gorski potvrđuje da je sva dokumentacija primljena na znanje, budući da je potvrđivanje ugovora sada već irelevantno. Dopis je zaključen nadom da će rezultati uređenja crkve odgovarati pravilima lijepe umjetnosti, liturgijskim propisima i poticati vjernike na pobožnost.

4.10. Likovni predlošci za uređenje svetišta

Za potrebe istraživanja, omogućen je pristup dijelovima korespodencije između umjetnika i arhitekta. Za opremanje svetišta korespodenciju su vodili akademski slikar, Tomislav Buntak i arhitekt Željko Kovačić oko specifičnih detalja izvedbe. Buntak predlaže akademskog slikara Miluna Garčevića za izvedbu mozaika te akademskog kipara Alena Novoselca za izvedbu Palmi, dok će on u cijelosti izvesti Krista u konhi apside.¹⁵⁵ Iz korespodencije se doznaje da će se lik Krista u slavi na prijestolju izvesti od staklenih pločica za mozaik na koji su zapečeni listići od zlata i srebra, venecijanskog proizvođača Orsini.¹⁵⁶ Tomislav Buntak detaljno opisuje postupak izvedbe mozaika: „/.../ pločice se direktno lijepe na površnu zida te se unutar lika Krista do razine staka pločica ispunjava restauratorskom žbukom kako bi se izjednačila razina debljine pločice i zidne površine. Debljina nanosa je do 0,5 cm. Lik i oblaci se izvode na površini otprilike 4x7,5m, zakrivljenoj. Samo slaganje crteža bi se odvijalo u organiziranom prostoru, ako je moguće u nekoj od dvorana župe, ako ne, organizirat ćemo neki drugi prostor) crtež će se aplicirati na nositelj te će se s tog nositelja aplicirati, pričvrstiti na zidnu plohu. Nakon pričvršćivanje na zid ispunit će se površina Kristovog lika s žbukom, na samoj skeli.“¹⁵⁷

Potrebe materijala su 2 kvadratna metra zlatnih pločica 10x10 mm, te 3 kvadratna metra srebrnih (bijelo zlato) pločica 10x10mm. Troškovi pločica ukupno su iznosili 6.500,00 €, što bi značilo 1.300,00 € po kvadratnom metru. Ostali troškovi materijala i pribora su 1000,00 €, troškovi izvedbe (uključujući PDV) 85.000,00 HRK, te su u troškove uračunati i pomoćnici. U dopisu je opisana i izvedba natpisa zadane dužine o predlošku visine slova 13 cm koji će se izvoditi na nositelju te kada se posloži, aplicirat će se na zidnu plohu. Također će se koristiti

¹⁵⁵ Buntak, T. (2014.) *Korespodencija s arh. Željkom Kovačićem*, 1. srpnja, AŽSB, str. 1

¹⁵⁶ Buntak, T. (2014.), str. 1

¹⁵⁷ Buntak, T. (2014.), str. 1

zlatne pločice Orsoni, 10x10 mm. Trškovi će iznositi 1300,00 € za kvadratni metar pločica, koliko je potrebno za intervenciju, dok su troškovi izvedbe 10 000,00 HRK.

Kada govori o uređenju svetišta, arhitekt Željko Kovačić se redovito poziva na *koloriranu skicu svetišta* pronađenu na tavanu župnoga dvora koju bezuvjetno pripisuje arhitektu Viktoru Kovačiću.¹⁵⁸ Međutim, uspoređujući ovaj likovni predložak s potpisanim skicama Viktora Kovačića, (ne)kritičko oko može s jasnoćom odnijeti sud radi li se o istom autoru, odnosno crtačkom rukopisu. Nepristrani promatrač poželjet će razumjeti zašto je arhitekt Željko Kovačić ustrajao u tvrdnji da se radi o radu njegova slavnog prezimenjaka, kad je naočigled vidljiva značajna razlika u odnosu na njegove druge skice.

4.11. Izvedba II. i III. faze projekta uređenja unutrašnjosti 2015. - 2019.

U prvoj fazi projekta Željka Kovačića kompletno je obnovljeno svetište crkve svetog Blaža, počevši od granitnog popločenja kojim je povišen nivo poda u odnosu na ostatak crkve.¹⁵⁹ Popločenje je postavljeno na izvornim teracom (crvenkaste i crne kvadratne ploče). Posebnu pažnju privlači metalni podest za menzu koji izlazi iz prostora svetišta u prostor križišta. Zidovi svetišta obloženi su kamenom koji se skladno nastavlja na stariji (Hribarov) zelenkasti mramor u prostoru apside, a u zoni iznad prvog vijenca izveden je raster dijagonalno postavljenih kvadrata zlatnog mozaika. (slika 53-54) Na začelnom zidu postavljeni su likovi dvanaestorice apostola između kojih su vaze i zlatne palme koje skrivaju rasvjetu. (slika 38-39) Ovo je riješenje naišlo na kritiku pojedinih župljana nazivajući ih „/.../vizualnim zavodnikom vjernika u “gledalištu”“.¹⁶⁰ U trima okulusima u svetištu postavljeni su vitraji s prizorima iz života sv. Blaža. Osim nezadovoljnih župnjana, kritika je upućena i od strane Instituta za povijest umjetnosti, odnosno, vidljiva u konzervatorskom elaboratu o crkvi svetog Blaža gdje stoji: „/.../Najproblematičniji dio te intervencije su prikazi apostola, odnosno zlatne palme između njih, koje su se znatno udaljile od decentnog uzora u projektima i skicama Viktora Kovačića./“¹⁶¹ Zanimljivo je da su izvorno u crkvi postojala tri otvora, okulusa, u svetištu, koja su iz nepoznatih razloga zatvorena 30-ih godina prošloga stoljeća, a prilikom recentne obnove su otvoreni; vitraje svetišta je oslikao Zlatko Keser. Iako je Viktor Kovačić izvorno zamislio lik svetog Blaža u konhi apside, to mjesto ipak nije prikladno za sveca, već

¹⁵⁸ Vrabec, V., Kovačić, Ž. (2019), str. 85

¹⁵⁹ Kovačić, Ž. (2012), str 1-20

¹⁶⁰ **** 2013., *Pismo župljanina upućeno arhitektu Željku Kovačiću*, 13. listopada, AŽSB, str. 2

¹⁶¹ Horvat-Levaj, K., Haničar Buljan, I. (2022), str. 31

je nakon teološko-umjetničkih promišljanja donesena odluka da će na tom mjestu biti lik Krista Pantokratora. U intervenciji su postavljene i nova sjedišta svećenika i ministrante.

Uređenje brodova crkve nije realizirano prema projektu Željka Kovačića, osim izvedenih vitraja na bočnim krakovima. Točnije, na istočnom i zapadnom zidu. Arhitekt Željko Kovačić predložio je ključne scene iz Kristova života, te scene koje su im je prethodile, kao i one koje su im uslijedili: u glavnoj lunete prikaz Rođenja Isusovog s poklonstvom pastira i poklonstvom sveta Tri kralja, a ispod glavnog vitraja niz scena s prikazima Navještenja, Bijega u Egipat, Krštenja na Jordanu, Poziva apostolima, Svadbe u Kani, Govor na Gori te Uskrsnuće Lazarovo. Na zapadnom vitraju u glavnoj luneti predviđeno je Kristovo Uskrsnuće, a bočno Posljednja večera i Raspeće. Ispod zapadne lunete također niz scena vezanih uz Kristovu Muku: Ulazak u Jeruzalem, Gecemanski vrt, Judin poljubac, Petar niječe Krista, Krist kod Pilata, Isus prima na se križ i Nevjerni Toma.¹⁶²

Dio projekta Željka Kovačića koji također nije realiziran obuhvaća popločenje poda porculanskim pločicama sa strukturom venecijanskog teraca (uzorkom koji je uočio na navodnoj izvornoj skici Viktora Kovačića za sakristiju sv. Blaža (slika 36)).¹⁶³ Zona do prvog vijenca trebala je biti obložena drvenom oplatom sa postajama križnog puta. Sljedeća zona, između prvog i drugog vijenca zamišljena je kao raster dijagonalno postavljenih zlatnih kvadrata, baš poput onih iz svetišta. Iznad drugog vijenca zidovi trebaju biti oličeni u svijetlom tonu. Željko Kovačić predviđa izvođenje tetramorfa (simboli četiriju evanđelista koji se temelji na viđenju proroka Ezekijela i Otkrivenju gdje je sveti Matej prikazan u liku čovjeka, sveti Marko kao Lav, sveti Luka kao vol, a evanđelist Ivan kao orao)¹⁶⁴ na pandativima. (slika 55) Likovi, odnosno simboli tetramorfa bili bi izvedeni kao crtež u mozaiku, na isti način kao i Krist koji blagoslivlja iz svetišta.

Kovačić u projektu predlaže uklanjanje vitraja u kupoli te obnovu doprozornika i vanjskih klupica od teraca. Kontroverzna kupola trebala je biti oslikana uzorkom spirale s križem u središtu prema ideji umjetnika Borisa Demura. Projektom su predviđene nove klupe, potpuno

¹⁶² Kovačić, Ž. (2015), *Arhitektonski projekt uređenje interijera: Glavni – izvedbeni projekt*, II i III faza, AŽSB, str. 1-20

¹⁶³ *Skicu je arhitekt Željko Kovačić navodno pronašao na tavanu župe prilikom rada na unapređenju natječajnog projekta iz 1995. godine; usp. Vesna Vrabec, Željko Kovačić (2019) Ikona hrvatske moderne – zagrebačka crkva svetog Blaža od 19. do 21. stoljeća*, Muzej grada Zagreba, str. 85.

¹⁶⁴ Usp. Badurina A. (1996), str. 564.

po uzoru na skice Viktora Kovačića i njegova nasljednika Alfreda Albinija. Predlaže se izrada ostatka klupa potpuno identičnih postojećima kako bi se osigurao veći broj sjedećih mjesta. Za središnje klupe ostavljen je podest. Kovačić u projektu predlaže zadržavanje postojećih lustera unatoč činjenici da su prilikom postavljanja, 1965. godine smatrani tek provizornima. Isti se lusteri nalaze i u mapi-monografiji Ede Šena Arhitekt Viktor Kovačić,¹⁶⁵ prema tome, oni uistinu i jesu izrađeni prema ideji Viktora Kovačića i nema potrebe za njihovom zamjenom. Od infrastrukturnih radova uveden je novi sustav grijanja u klupama i podno grijanje u svetištu.

Projektom se predviđa i uređenje krstionice koje obuhvaća i kupolu krstionice budući da arhitekt Željko Kovačić smatra žalosnim njezino nekorištenje. Smještaj krstionice smatra idealnim jer osigurava da katekumen ne ulazi u crkvu prije samog obreda krštenja, baš kao što je u prvim bazilikama postojao prostor za katekumene i nekrštene, narteks Viktora Kovačića skladno se uklopio u arhitektonski izraz crkve. U bočnim dijelovima narteksa je oltar sv. Ante Padovanskog s reljefnim prikazom sveca te oltar Blažene Djevice Marije s ikonom Bogorodice.

U arhivu župe pronađeno je pismo župljanina koji svoju opservaciju i kritiku novih radova piše kao svojevrsni *Vox populi* i upućeno je arhitektu Željku Kovačiću.¹⁶⁶ U pismu iz 2013. godine, prije nego što je dovršeno uređenje svetišta crkve, anonimni župljanin poziva na Opće uredbe Rimskog misala koja upućuje da se na oprez pri uređenju svetišta, da se “/.../ broj slika ne bi odveć umnožio/.../“, kao način na koje se postavljaju – kako ne bi dovlačili vjernicima pozornost od samog slavljenja – stoga valja uvijek imati pred očima pobožnost cijele zajednice.¹⁶⁷

U travnju 2016. godine na adresu župe sv. Blaža dolazi *stručno mišljenje uređenja interijera, II i III faze* Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode koje potpisuje pročelnik, povjesničar umjetnosti Silvije Novak.¹⁶⁸ Uvidom u projekt druge faze uređenja interijera crkve sa stajališta Službe zaštite kulturnih dobara prihvaća se sljedeće: “/.../ zamjena postojeće žbuke akustičnom žbukom koja smanjuje odjek, a posjeduje i termička svojstva, što

¹⁶⁵ Edo Šen (1927), str. 22

¹⁶⁶ **** 2015, *Pismo župljana upućeno župniku uslijed završenih radova*, 1. srpnja, AŽSB, str. 1

¹⁶⁷**** 2015, str. 1

¹⁶⁸ Novak, S. (2016) *Dopis župi svetog Blaža, br. 251-18-03-16-02*, 19. travnja, AŽSB, str. 1

je nužno potrebno zbog dotrajalosti postojeće obloge te vrlo loših akustičkih svojstava betonske kupole“. Prihvaća se i *“/.../ postavljanje kamene obloge na zidove do prvog vijenca, kako je izvedeno u svetištu, te obnova oslikanog meandra na prvom vijencu istim uzorkom u mozaiku/“*.¹⁶⁹ Novak odobrava i instalacije podnog grijanja i ventilacije te uređenje baptisterija, *“/.../ zamjenu postojećih velikih prozora i prozora kupole novima od inox profila s izo staklom, obnovom postojećih lustera te postavljanjem dodatnih drvenih klupa prema postojećima/“*.¹⁷⁰ U dopisu nadalje stoji kako prijedlog postave nove podne obloge *“/.../porculanskim pločicama treba dodatno razmotriti te definitivno rješenje (materijal i motiv) izabrati u suradnji sa stručnom službom zaštite/“*, jednako kao i postavljanje zvučnika na zidove crkve, osobito uz sliku sv. Blaža.¹⁷¹ Novak se dotakao i vitraja na bočnim krakovima crkve te smatra da je potrebno zatražiti predloške od više različitih autora, budući da je riječ o izuzetno značajnom likovnom elementu koji utječe na čitav prostor crkve.

Na samom kraju, Novak izjavljuje sljedeće: *“/.../ oslikavanje kupole motivom spirale, prema skici pokojnog akademskog slikara Borisa Demura – intenzivnim bojama nad jednobojnim svijetlim zidovima negira prostorne odnose i monumentalnost arhitekture, a i bitno je različito od načina dekoracije kupole prema skicama Viktora Kovačića/“*, te da predloženo rješenje nije u skladu s postojećom arhitekturom, a time ni s mjerama zaštite kulturnog dobra.¹⁷² Na samom kraju dopisa, Novak načelno prihvaća postavljanje simbola četiriju evanđelista na četiri pandativa, no *“/.../ tehniku izvedbe (mozaik, fresko) i kvalitetu likovnog prikaza prilagođenog zaobljenoj plohi i pogledu promatrača/“* smatra potrebnim dodatne razrade.¹⁷³ Likovno rješenje za uređenje bočnih vitraja dostavio je akademski slikar, Jeronim Tišljar, viši restaurator i konzervator, u ožujku 2019. godine.¹⁷⁴ Tišljar ih opisuje kao: *“/.../ suvremene, likovno koncipirane tako da se izraženim urednim geometrijskim rastemo mogu nositi s dominantnim klesanih kamenim bordurama prozora/“ (...)* *“/ Boja i poetski ritam likovne kompozicije prate biblijsku poruku bez narativnih figuralnih elemenata dok je kršćanska simbolika nenametljivo utkana u geometrijsku potku vitraja/“*.¹⁷⁵ (slika 40-42)

¹⁶⁹ Novak, S. (2016), str. 2

¹⁷⁰ Novak, S. (2016), str. 2

¹⁷¹ Novak, S. (2016), str. 2

¹⁷² Novak, S. (2016), str. 2

¹⁷³ Novak, S. (2016), str. 2

¹⁷⁴ Tišljar, J. (2019) *Projekt uređenja interijera: Nove vitrajne cjeline – likovno rješenje*, 1. ožujka, AŽSB str. 4

¹⁷⁵ Tišljar, J. (2019), str. 4

U Rješenju navodi da će vitraji biti izvedeni kombiniranom klasičnom tehnikom uz obostrani ručni oslik visokootpornim transparentnim i kosturni keramičkim bojama, te da se rastavljeni vitraji kompletiraju tako da se svi dijelovi koji nedostaju izrezuju iz novog stakla uvijek adekvatne, identične boje i strukture.¹⁷⁶ Također napominje kako *supstancu vitraja treba sačuvati u njezinu izvornom obliku*, a izvorna vitrajna stakla mijenjati novima samo ukoliko je neophodno, odnosno, ako su oštećenja *takva da ih se ne može na drugi način sanirati*/.¹⁷⁷ Vitraji na bočnim krakovima crkve, odnosno, na krakovima transepta, postavljeni su 2020. godine. Izvođač radova je *Obrt za restauratorske radove, Vitraji STAB*, a voditelj projekta je Siniša Bačić, Ikonografski održavaju Psalam 125, redak 5: *“/.../ Oni koji siju u suzama, žanju u pjesmi/.../”*.¹⁷⁸ Teme prikazane na zapadnoj luneti su nada, radosno ispunjenje. Rad nastoji prikazati smisao ljudskog tegobnog života i naravnog puta koji svaki pojedinac prolazi na jedinstven i neponovljiv način. Za izradu vitraja koristilo se *puhano, bojano u masi, ručno rađeno staklo tvornice Lamberts, vodeće tvornice u svijetu za proizvodnju kvalitetnog puhanog stakla*.¹⁷⁹ Vitraji su izvedeni na klasičan način, upotrebom olovnih profila za povezivanje stakala.

4.12. Kritika i osvrta

Nakon realizacije projekta Uređenja interijera crkve svetog Blaža pod ravnanjem arhitekta Željka Kovačića, uslijedile su kritike i pohvale s raznih strana. U ovom radu predstavljeni su dostupni osvrta pretežito iz dnevnih novina, ali i pisma te prepiske među akterima.

Anonimni župljanin smatra da je *“/.../izbor materijala u izvedbi Krista Pantokratora u konhi apside inferioran po važnosti podređenim apostolima koji izlaze u prostor te rasvjetom koja stvara neutemeljenu mandorlu oko kontura likova koji kao rezultat postaju dominantni likovi u prostoru/”*.¹⁸⁰ U pismu je izražen i skeptičan stav prema izdvojenoj ulozi palmi koje se planiraju izvesti u nizu različitih materijala, a bez jasne argumentacije. Autor se boji da se time *“/.../u njihovu kreiranju postoji (a inače dobrodošla) autorska razigranost koja s jedne strane postaje vizualni zavodnik vjernika.u gledalištu, a s druge lako bi, inače dobro*

¹⁷⁶ Tišljari, J. (2019), str. 4

¹⁷⁷ Tišljari, J. (2019), str. 4

¹⁷⁸ Ps 125, 5

¹⁷⁹ Bačić, S. (2020) *Projekt uređenja interijera: Nove vitrajne cjeline, Tehnički opis projekta*, AŽSB, str. 7

¹⁸⁰ **** 2013 *Pismo župljana upućeno Željku Kovačiću*, 13. listopada, AŽSB, str. 1

*zamišljeni orkestraciju u prezbitarija, mogla gurnuti u vode "estetike Orijent slastičarnice".*¹⁸¹

Autor predlaže provjeru funkcionalne i vizualne energije predloženih materijala i sukladno tome primjereno njihovo distribuiranje na način da se važniji dijelovi naglase prema uobičajenom kanonu. On navodi kako "*Bazilika treba biti model snažne hijerarhizacije*" koja jasno određuje nadređene i podređene likove, što podrazumijeva četiri razine: u konhi apside treba biti Kristov lik, no obzirom da u slučaju ove crkve postoji kupola, ona je jedino ispravno mjesto za lik Krista Pantokratora, dok je konha apside mjesto za ikonografsku temu Uskrslog Krista, Krista Učitelja ili pak Posljednje večere.¹⁸² Autor tumači sljedeću razinu koja pripada Bogorodici ili kojoj neutralnoj temi. Treća razina hijerarhije pripada apostolima, evanđelistima i prorocima, dok je na četvrtoj razini sveti Blaž, patron župe, koji treba biti smješten negdje na rubu svetišta, iako autor napominje da, iz pijeteta prema autoru Ljubi Babiću treba pronaći adekvatno mjesto i dostojan okvir njegovu interpretaciji svetog Blaža.

4.12.1. Dr.sc. Zrinka Paladino: "*Autori novog interijera udaljili su se od ideje Viktora Kovačića*"- 2016.

Dana 1. lipnja 2016. godine u Jutarnjem je listu objavljen članak povjesničarke arhitekture i arhitektice dr.sc. Zrinske Paladino, zamjenice pročelnika Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode Grada Zagreba, pod naslovom "*Autori novog interijera udaljili su se od ideje Viktora Kovačića*".¹⁸³ Paladino se kritički osvrće upravo na odstupanja od Kovačićeve izvorne zamisli, smatrajući ih neadekvatnima. U tekstu Paladino napominje kako je projekt Viktora Kovačića mogao i trebao kao takve dovršiti samo on, te da je obzirom na nesretne okolnosti, interijer trebalo ostaviti nedovršenim te ovu odluku opravdati izjavom "manje je više". Druga mogućnost jest, prema autorici, strpljivo čekanje prijedloga koji bi snagom izraza uspio parirati zamisli velikana i s njome se kvalitativno nadopunjavati. U nastavku članka, Paladino donosi detaljan osvrt na izvedene radove, ne skrivajući vlastito razočarenje. Polazeći od začelnog zida autorica opisuje tri otvora ostakljena „*kričavim vitrajima*“, iznad kojih je „*/.../ bljedunjavi, pozlaćenim obrisnim mozaikom Krista Pantokratora nad kordunski vijencem*

¹⁸¹ **** 2013, str. 1

¹⁸² **** 2013, str. 2

¹⁸³ Paladino, Z. (2016) *Autori novog interijera udaljili su se od ideje Viktora Kovačića*, Jutarnji list, 1. lipnja, Zagreb, str. 28-29

pretjerane meandarsko-zupčaste forme“.¹⁸⁴ Opis oltara zaključuje opisom menze kao „/.../konzola metalne podne plohe pod novim mramornim oltarom poput sječivo zarezuje Kovačićevu koncepciju glavnog dijela svetišta okrenutog vjernicima“.¹⁸⁵

Slijedi paragraf gdje se autorica dotiče već kontroverznih apostola, koji su ipak podlegli strogoj kritici javnosti. Paladino smatra kako „/.../ su se autori novog uređenja blještavilom i šarenilom udaljili od pročišćene i postojane mjere vrijednog prostora/.../“, te svoje vrednovanje projekta potkrepljuje ciničnim opisima i argumentima.¹⁸⁶ Autorica zaključuje da „/.../koliko god umjetnici u svojim područjima bili istaknuti, trebali su se suzdržati od pokušaja finalizacije dijela velikana arhitekture koji nas je zadužio i čija se djela olako ne dira čak niti s najboljim namjerama.“¹⁸⁷

Same likove apostola autorica opisuje kao „/.../izrezane panele apostolskih parova poput likova iz trodimenzionalnim dječjih slikovnica/.../“, koji su omeđeni stiliziranim palmama i drugim provizorinim i neprimjereno scenografskim detaljima koji su djelomice opravdani izvornim Kovačićevevim projektom.¹⁸⁸ Spomenute elemente smatra slabim izrazom, ali na sreću, kako kaže, mogu se lako ukloniti. Konačno, autorica zaključuje kako se treba nadati „/.../sretnijim vremenima koja će interijer promišljenijom, kvalitetnijom i postojanijem riješenima uskladiti s vrijednošću zaštićenog sakralnog dobra.“¹⁸⁹ Današnje vrijeme smatra odveć nepovoljnim za prihvaćanjem dostojenstvenosti čistoće i smirenosti.

4.12.2. Arhitekt Željko Kovačić - 2016.

Vrlo brzo uslijedio je odgovor arhitekta Željka Kovačića upućen autorici novinskog članka, dr. sc., Zrinki Paladino.¹⁹⁰ U pismu Kovačić izražava čuđenje kada su u pitanju povijesne činjenice poput preciznih datuma vezanih uz natječaj i gradnju crkve svetog Blaža, koje smatra, u najmanju ruku, nepreciznima. Kovačić nastoji opravdati intervencije u interijeru crkve 30-ih godina za koje je autorica zaključila da ne slijede izvorni projekt Viktora

¹⁸⁴ Paladino, Z. (2016), str. 28-29

¹⁸⁵ Paladino, Z. (2016), str. 28-29

¹⁸⁶ Paladino, Z. (2016), str. 28-29

¹⁸⁷ Paladino, Z. (2016), str. 28-29

¹⁸⁸ Paladino, Z. (2016), str. 28-29

¹⁸⁹ Paladino, Z. (2016), str. 28-29

¹⁹⁰ Kovačić, Ž. (2016.), *Pismo upućeno Zrinki Paladino*, 1. lipnja, AŽSB, str. 1

Kovačića. U pismu autor ističe kako je vrlo upoznat sa nacrtima i skicama Viktora Kovačića, temeljem kojih je izrađen i realiziran sam projekt. Slijedi osvrt na autoričin opis izvedenih umjetničkih djela u crkvi, gdje pritom, Željko Kovačić ne skriva osudu takvome pristupu.¹⁹¹ Osobito napominje kako je bez svake mjere nazvati vitraje akademika Zlatka Kesera „kričavim, bljedunjavi“ lik Krista Pantokratora akademskog slikara Tomislava Buntaka, a nadasve nazvati apostole Zlatka Kauzlariča Ataća „likovima začuđenih lica“.

U zaključku Željko Kovačić poziva uglednu povjesničarku arhitekture neka posjeti njegovu autorsku zložbu u Muzeju grada Zagreba „Ikona hrvatske moderne, zagrebačka crkva svetog Blaža, od 19. do 21. stoljeća“. Pri samom kraju pisma, Kovačić ukazuje na zanimljiv tajming objave članka, baš na datum otvorenja spomenute izložbe, te, pomalo razočarano dodaje kako Jutarnji list, kao pokrovitelj izložbe nije ni na koj način popratio vijest o otvorenju izložbe, već samo ovim pamfletom.¹⁹²

4.12.3. Korana Sutlić: *Nedovršeno remek-djelo Viktora Kovačića konačno će biti izvedeno do kraja* – 2014.¹⁹³

Novinarka Korana Sutlić u rujnu 2014. godine za Jutarnji lik piše članak u kojemu intervjuira glavnog i odgovornog za uređenje interijera crkve svetog Blaža – arhitekta Željka Kovačića. U ovom su periodu još uvijek bili radovi na rekonstrukciji svetišta te je potom prilikom Kovačić izjavio kako je na tavanu crkve pronašao (navodnu) Kovačićevu koloriranu skicu interijera iz 20-ih godina prošloga stoljeća. U članku se nalazi izjava župnika Zvonimira Sekelja: „/.../ unutrašnjost crkve vadila je za urešenjem. Bilo je i ranije nekoliko prijedloga za uređenje svetišta, ali tek je rad Željka Kovačića prepoznat kao najbolji/“.¹⁹⁴ Isto tako, župnik ponosno ističe kako je novac za obnovu prikupljen od donacija župljana.

4.12.4. Korana Sutlić: *Sto godina nakon početka gradnje napokon je dovršeno remek-djelo Viktora Kovačića* – 2015.¹⁹⁵

¹⁹¹ Kovačić, Ž. (2016.), str. 1

¹⁹² Kovačić, Ž. (2016.), str. 1

¹⁹³ Sutlić, K. (2014) *Konačno se dovršava remek-djelo Viktora Kovačića iz 1914. godine*, Jutarnji list, 15. rujna, Zagreb, str. 6

¹⁹⁴ Sutlić, K. (2014), str. 7

¹⁹⁵ Sutlić, K. (2015), *Crkva svetog Blaža*, Jutarnji list, 3. veljače, dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/domidizajn/inspiracije/crkva-sv.-blaza-3435617>, pristupljeno 22. svibnja 2024.

Novinarka Korana Sutlić donosi izvještaj s posvećenja novog svetišta koje se dogodilo 1. veljače 2015. godine. Prenesen je iskaz arhitekta Željka Kovačića, gdje tumači kako je došao do ideje za uređenje svetišta: *“/.../ Već kod prvih dogovora krajem 80-ih godina, u obilasku crkve, pronašao sam na tavanu kolorirani nacrt glavnog oltara V. Kovačića, na kojem su iznad prvog vijenca u parovima po dva apostola u okviru s polukružnom lunetom, razdvojeni vazama iz kojih izlaze palme s grozdovima plodova”*¹⁹⁶ Autorica nadalje donosi opise unutrašnjosti, slične onima iz arhitektonskih projekata: *“/.../ U konhi apside, iznad drugog vijenca, kao što je i V. Kovačić predvidio u glavnom projektu, izveo se Krist Pantokrator u mozaiku sa srebrnim i zlatnim smaltima prema nacrtima slikara Tomislava Buntaka. Suradnik na svim mozaicima bio je profesor Milun Garčević. – Novi oltar od kamena Opera Fantastica smješten je centralno. Oltar je položen na okruglu ploču, koja konzolno izlazi u prostor vjernika, crkve, kao plitica. Krug ploče replicira oblik kupole”*¹⁹⁷

Sutlić u konačnici zaključuje kako je novi ures svetišta crkve svetoga Blaža u Zagrebu svečano posvećen upravo na blagdan svetog Blaža, zaštitnika župe.

4.12.5. Korana Sutlić: *Neizvedeni rad velikog slikara: kako je propala ideja da sv. Blaž dobije kupolu s Demurovom spiralom* – 2017.¹⁹⁸

Prema prijedlogu arhitekta Željka Kovačića, kupola crkve trebala je biti ukrašena prepoznatljivim motivom suvremenog umjetnika Borisa Demura. Međutim, nakon odbijanja od strane Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode¹⁹⁹, odustalo se od ove suradnje. U intervjuu za *Jutarnji list*, arhitekt Željko Kovačić izjavio je kako je ideja za spiralu u kupoli rođena još 2000. godine. Kovačić pritom potvrđuje da se tadašnji župnik crkve, Mijo Gorski složio se s prijedlogom te potpisao ugovor s Demurom za izvedbu spirale. Kovačić u intervjuu ističe kako je *“/.../Demuru to bio izazov, interesirao se kako bi se ona mogla izvesti jer se radi o velikoj površini i velikoj visini, konzultirao je restauratore... Razrađivali smo zajedno detalje, predložio sam mu da podloga bude plavetnilo neba, a sama spirala da bude u zlatnoj boji, što mu se sviđjelo jer tavu još nije napravio. U takvom rješenju smetali su vitraji*

¹⁹⁶ Sutlić, K. (2015)

¹⁹⁷ Sutlić, K. (2015)

¹⁹⁸ Sutlić, K. (2017), *Neizvedeni rad velikog slikara: Kako je propala ideja da Sveti Blaž dobije kupolu s Demurovom spiralom*, *Jutarnji list*, 4. srpnja, dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/kultura/neizvedeni-rad-velikog-slikara-kako-je-propala-ideja-da-sveti-blaz-dobije-kupolu-s-demurovom-spiralom-6330364>, pristupljeno 26. svibnja 2024.

¹⁹⁹ Novak (2016), str. 1

*u zelenoj boji s crvenim i žutim stakalcima, pa sam rekao Borisu da bih ih zamijenio čistim staklom u cijelom otvoru/“.*²⁰⁰

4.12.6.. Dr. sc. Katarina Horvat-Levaj i Ivana Haničar Buljan, dipl.ing.arh.: *Konzervatorski elaborat* – 2022.

Recentnu valorizaciju projekta može se pronaći i u konzervatorskom elaboratu gdje je izrečena kritika usmjerena isticanju metalnog podesta podno oltarne menze križišta koji pritom stvara oblikovne i funkcionalne probleme. Kritikama je podlegao i raster zlatnih kvadara koji, smatraju, djeluje suviše nametljivo, pogotovo ukoliko se realizira u ostatku crkve, kako ga je predvidio Željko Kovačić. Najkontroverzniji dio te intervencije ponovo su prikazi su apostola, odnosno zlatne palme između njih, koje su se znatno udaljile od diskretnog uzoraka u skicama Viktora Kovačića.²⁰¹

²⁰⁰ Sutlić, K. (2017)

²⁰¹ Horvat-Levaj, K., Haničar Buljan, I. (2022), str. 31

5. Stilska analiza unutrašnjosti crkve

5.1. Svetište

5.1.1. Glavni oltar

Glavni oltar mjesto je susreta naravnog i nadnaravnog, pritom se očituje čovjekov odnos prema transcendenciji. Liturgijski prostor, prostor svetišta kroz povijest je nastajao kao rezultat međudjelovanja liturgije i umjetnosti te je bio odraz duha vremena. Crkva svetog Blaža podignuta je 1915. godine, ali je njezina unutrašnjost dobila konačan izgled tek stotinu godina kasnije. Viktor Kovačić izrađuje skice svetišta crkve svetoga Blaža u vremenu kad je liturgijski prostor trebao prihvatiti nove izazove i pomiriti stara stečena i uhodana pravila.²⁰² Početkom 20. stoljeća mnogi se teolozi i redovnici zalažu da se religiozni život ne odvajava od zajednice i da ne bježi u privatnost, stoga se i arhitekti pri projektiranju sakralnih zdanja nastoje slijediti načelo univerzalnog prostora unutar crkve. Kovačić je želio jedinstvo Crkve simbolički prikazati jedinstvom prostora, a ipak jasno naglasiti i istaknuti prostor svetišta kako bi mu vjernici pristupali s posebnim poštovanjem i sabranošću.

Kovačićev suvremenik i hrvatski blaženik, Ivan Merz bio je gorljivi štovatelj Presvetog Oltarskog Sakramenta i često je pisao o liturgiji, stoga u jednom od svojih tekstova progovara o uređenju oltara i okolnog prostora: „/.../S oltara nam dolazi vječni život pa bi bilo vrlo žalosno kad bi on sam odavao mrtvilo i ukočenost. Oltar ne smije biti pretrpan ni svijećama ni cvijećem. Srce koje će voljeti oltar svoje crkve lako će tu pogoditi pravu mjeru bez posebnih pravila, uzevši, dakako, u obzir i crkvene propise glede osvjetljenja. Ako ima u crkvi, a osobito na oltaru kakav neukusan kip ili slika bez posebne povijesne vrijednosti, neka posestrima nastoji da tkogod daruje novi kip ili sliku ili da se skupe priloži pa se zajednički nadoknadi ljepšim. A gdje opet ima u crkvi kakva povijesna uspomena, treba je nastojati dostojno čuvati, ne zapustiti je i ne oštetiti/.“²⁰³

Ivan Merz cijeni estetsku važnost uređenja liturgijskog prostora, ali pritom jasno naglašava kako estetika ne smije nipošto zasjeniti izvorni duh liturgije. Ukrasi, kipovi i cvijeće ne smiju zasjeniti Svetohranište jer tamo počiva sam Bog. Iz tog razloga svetište treba posebno istaknuti i diskretno odvojiti od ostatka crkve, pazeći da se odredi prava mjera. Načelo

²⁰² Šuljić, A. (2008) Oltarni prostor, Župa nekad i danas, *Godišnjak župe svetog Blaža*, Zagreb, str. 3

²⁰³ Merz, I. (1923) Liturgijski kutić, *Posestrimstvo*, 6/1923, Zagreb, str. 108-110

univerzalnog proizlazi iz ideje crkve kao prostora zajedništva. Kovačić za sobom ostavlja skroman opus riješenja za interijer svetog Blaža te su se njegovi nasljednici našli pred izazovom da slijede izvornu zamisao, da pokažu vlastitu kreativnost i da poštuju zakonitosti koje nalaže liturgija. Opremanje svetišta crkve 20. Stoljeća izrazito je zahtjevan projekt jer iziskuje dobro poznavanje ikonografije, simbolike i liturgijske prakse koja u ovom razdoblju doživljava veliku reformu. Drugi vatikanski koncil (1962.-1965.) rezultirao je, reformom liturgije, a posljedično i izmjenama u uređenju liturgijskog prostora.

U arhitekturi forma slijedi funkciju, prema tome, oprema i uređenje te namještaj crkve služi svrsi za koju je namjenjeno. Ne ulazeći u povijesni razvoj crkvenog svetišta, uputno je razjasniti temeljne odrednice uređenja crkve prije Drugog vatikanskog koncila. Posljednja velika crkvena reforma koja je utjecala na arhitekturu i sakralnu umjetnost bila je Tridentski koncil (1545.-1563.). Dvadeset i peta sjednica Tridentskoga sabora, održana je 3. prosinca 1563. godine. U samo jednom danu donesene su ključne odluke koje će odrediti budućnost sakralne umjetnosti.²⁰⁴ Tridentski koncil donosi niz novih odredbi u crkvi, reviziju liturgije, a posljedično i reviziju liturgijskog prostora. Nova načela uređenja liturgijskog prostora zahtijevaju više simbolike. Značajan doprinos i detaljnije upute napisao sveti Karlo Boromejski (1538.-1584.), milanski biskup koji 1577. objavljuje Upute za crkvenu gradnju i namještaj. Ondje nalaže kako u unutrašnjosti treba usmjeriti pozornost prema glavnome oltaru koji treba biti uzdignut na stubama i stajati u svetištu, dovoljno prostranom da svećenik može s dostojanstvom vršiti službu.²⁰⁵

Sve od Tridentskog sabora pa do Drugog vatikanskog sabora podjela na klerički i laički prostor u crkvi bila je izuzetno naglašena. Podijela je simbolički predstavljala konteplativni način života u prostor za kler i aktivni način života u prostoru za laike.²⁰⁶ Nakon Drugog vatikanskog sabora mijenja se paradigma i temeljno načelo uređenja sakralnog prostora postaje zajedništvo, otvorenost i povezanost. Odredbe Drugog vatikanskog sabora vezane uz uređenje glavnog oltara i okolnog prostora nalažu da se oltar treba čim više odmaknuti od zida crkve kako bi se misa mogla služiti prema narodu.²⁰⁷ Oltar je središte prema kojemu se

²⁰⁴ Cvetnić, S. (2007) *Ikonografija nakon Tridentskoga sabora i hrvatska likovna baština*, Zagreb: FF press Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 22

²⁰⁵ Cvetnić, S. (2007), str. 168

²⁰⁶ Babić, M. (2006) Projektiranje crkava i liturgija. *Služba Božja* 46(3), str. 303

²⁰⁷ Ivandija, A. (1966) Gradnja i uređenje crkvi: prema novim liturgijskim propisima, *Bogoslovska smotra* 36 (2) str. 258.

usmjerava pažnja čitavog zbora vjernika, istovremeno predstavljajući stol (blagovanje, zajedništvo), žrtvenik i prijestolje. Najprikladniji oblik oltara bila bi menza oko koje bi se vršilo bogoslužje. U (starijim) crkvama u kojima je podignut arhitektonski oltar i postavljen uza zid crkve, bilo je potrebno postavljanje novog oltara na kojemu će se služiti Euharistijsko slavlje prema puku. U crkvi svetog Blaža bio je postavljen oltar s ciborijem i svetohraništem uz unutrašnji zid apside prema izvornoj zamisli Viktora Kovačića, no obzirom na liturgijsku reformu Drugog vatikanskog sabora, bilo je potrebno intervenirati u postojeći projekt. Novi oltar, odnosno menza s metalnim postoljem bit će postavljena u crkvu 2015. godine prema projektu arhitekta Željka Kovačića.

Viktor Kovačić zamislio je svetišni prostor crkve svetog Blaža blago povišenim u odnosu na ostatak crkve, a sam glavni oltar dodatno povišen za tri mramorne stube i postavljen po čitavoj širini plitke apside. (slika 43-44) Začetni zid svetišta opločen je zelenkastim mramornim pločama (cippolino).²⁰⁸ Stipes oltara je žućkaste boje, a u sredini je grčki križ opisan kružnicom, nalik onima na ranokršćanskim sarkofazima. Na središnjem dijelu stipesa, ispod ciborija nalazi se svetohranište. Na krajeve oltara postavljena su dva postamenta, također izrađeni u mramoru žućkaste boje na tamnosivo mramornoj podlozi i služe kao postolje za Vječno svjetlo, a sadrže i posude s udubljenjem za ulje. Viktor Kovačić nije dočekao dovršetak uređenja interijera radi neočekivane smrti, realizacija je slijedila njegov idejni nacrt čiji se preslik nalazi u župnom uredu crkve svetog Blaža.

Umjetnost, kao i arhitektura, ne nastaje u *zrakopraznom prostoru*, stoga i ovaj projekt treba smjestiti u kontekst i odnos. Bilo bi površno pisati o Kovačiću i pritom se ne osvrnuti na opus njegova učitelja, arhitekta Otta Wagnera. Uzevši za primjer crkvu svetog Leopolda u Steinhoffu, može se zaključiti o nedvosmislenom nadahnuću učitelja na učenika. (slika 37) Utjecaj se očituje u formi monumentalnog oltara, izboru plohi i boja, ali osobito u čistoći i prozračnosti prostora koji veličinom i monumentalnošću izaziva divljenje, a secesijskom jasnoćom i istovremenom narativnošću uvodi vjernika u kontemplativnost.

Realizaciju projekta glavnog oltara potpisuje arhitekt Stjepan Hribar, klesarske radove izveo je Vatroslav Brezak, a ornamentiku i dekoraciju oltara izradio je kipar Ivan Kerdić. (slika 45-47) Kerdić je također izveo i pleternu ornamentiku te reljefe za ciborij iznad glavnog oltara.

²⁰⁸ Bobovački, T. (1966), str. 10

Dekoracija ciborija svoje uporište ima u predromaničkim i romaničkim uzorima viđenim diljem istočne obale Jadrana, a odabrani su sveci povezani sa hrvatskom crkvenom poviješću. Tko poznaje biografije svetaca, razumjet će i logiku odabira svetaca i natpisa među njima. Natpis koji se proteže duž ciborija, počevši od zapadne strane preko sjeverne i istočne do južne strane, stihovi su proroka Malahije (1,11).

Na zapadnoj strani baldahina su sveti Blaž i sveti Jeronim. Sveti Jeronim preveo je Bibliju s grčkog na latinski jezik, dok je sveti Blaž bio liječnik i biskup. Između njih stoji natpis – AB ORTU SOLIS USQUE AD OCCASUM – od istoka sunca do zapada njegova. Sveti Jeronim, osim što je poznato da je porijeklom iz Dalmacije, živio je i djelovao u Rimu, odnosno na kršćanskom Zapadu. Uz svetog Jeronima prikazan je i lav, kako bi bilo jasno o kome se radi. S druge strane, sveti Blaž je, osim u Dubrovniku, živio i u Maloj Aziji, odnosno na kršćanskom Istoku. Prikazan nekako u ruci drži maketu srednjovjekovnog grada, vjerojatno Dubrovnika. Ovdje je prikazan i hrvatski grb, kao znak povezanosti Zagreba i Dubrovnika pod okriljem svetog Blaža, odnosno svetog Vlahe, kako ga Dubrovčani zovu. Sveti Blaž prikazan je u biskupskoj odori s mitrom i palijem, a u drugoj ruci drži dvije upaljene svijeće kakve se koriste prilikom blagoslova grla na svečev spomendan, 3. Veljače.²⁰⁹

Sa sjeverne strane su sveti Gaudencije, za kojega se vjeruje da je protjerao zmije otrovnice s kvarnerskih otoka (Cresa i Lošinja), i blaženi Augustin Kažotić, dominikanski redovnik, kasnije zagrebački biskup i prvi hrvatski blaženik. Natpis na sjevernoj strani je – MAGNUM EST NOMEN MEUM IN GENTIBUS – veliko će biti ime moje među narodima. Sveti Gaudencije i bl. Augustin Kažotić potvrđuju natpis proslavljenog Imena Božjega među različiti narodima (u ovom slučaju Hrvatski) – kroz čuda.²¹⁰

Sa istočne strane postavljeni su sveti Kvirin i blaženi Marko Križevčanin, obojica su podnijeli mučeničku smrt radi Imena Božjega. Sveti Kvirin bio je sisački biskup koji je podnio mučeničku smrt za vrijeme cara Dioklecijana. Danas je sveti Kvirin zaštitnik grada Siska, sisačke biskupije i krčke biskupije. Blaženi Marko Križevčanin hrvatski je mučenik koji se pod prijetnjom smrti košićkih kalvinista nije želio odreći katoličke vjere, stoga je mučen i pogubljen. Između svetaca stoji natpis – ET IN OMNI LOCO SACRIFICATUR ET – i posvuda će se žrtvovati.

²⁰⁹ Šuljić, A. (2008), str. 6

²¹⁰ Bobovački, T. (1966), str.11

Na južnoj strani ciborija, okrenutoj prema ulaznim vratima u crkvu stoje sveti Ćiril i Metoda, poznati i kao solunska braća koja su donijela kršćanstvo među Slavene. Između svetih Ćirila i Metoda zapisano je – OFERTUR NOMINIRAN MEO OBLATIO MUNDA – prinosi čisti prinos imenu mojemu.²¹¹ Izbor svetačkog dvojca jest logičan uz ovaj tekst budući da su Hrvati imali veliku privilegiju u Katoličkoj crkvi, liturgiju na staroslavenskom jeziku koja je zasluga upravo svetih Ćirila i Metoda. Likovi ciborija izvedeni su vrlo plošno i stilskim izrazom podsjećaju na radosrednjovjekovne ciborije. Likovi i motivi su prikazani vrlo gusto stoga se može reći da je Kerdić želio miris starine postići horror vacuijem.²¹² Ipak znak modernizma očituje se u jasnoći i jednostavnosti linija te je oltar Ive Kerdića skladna anifestacija Kovačićeve zamisli o spoju modernog i tradicionalnog (ali ne historicističkog) hrvatskog naslijeđa.

Na unutrašnjoj strani ciborija nalazi se lik bijelog goluba, simbola Duha Svetoga izvedenog u tehnici mozaika. Mozaik je izveden prema nacrtu akademskog slikara Ernesta Tomaševića. Izveden je u ravenskom bizantizirajućem stilu, te izborom boja (crveni, bijeli, plavi i svi kamenčići) neodoljivo podsjeća na Kovačićeve ravenske uzore poput crkve San Vitale i mauzolej Galle Placidije. Simbol Duha Svetoga smislen je izbor znajući da u euharistijskom smislu slikovit su prikaz dijela euharistijske molitve gdje Svećenik izgovara tekst druge euharistijske molitve: */... / rosom Duha svoga posveti ove darove da nam postanu Tijelo i Krv.*²¹³

Povodom stote obljetnice župe svetog Blaža 2014. godine započela je obnova svetišta crkve. Recentna obnova rezultirala je novom kamenom menzomom s metalnim postamentom, ambonom, kamenom oplatom bočnih zidova, ukrašavanje gornjih zona zidova zlatom iscertanim kvadrima, te je povišen nivo svetišta i popločen granitnim pločama. Posebna intervencija u prostoru bilo je ovalno postolje za menzu koje izlazi iz prostora svetišta i ulazi u prostor broda. *“/.../MENZA od kamenog megalita, s dvanaest nogu, simbolika jedinstva Krista s apostolima na Posljednjoj Večeri.”*²¹⁴ Autor ovalnog metalnog postolja za menzu također je arhitekt Željko Kovačić. (slika 48)

²¹¹ Bobovački, T. (1966), str.11

²¹² Šuljić, A. (2008), str. 7

²¹³ *Rimski misal* (2006), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, str. 404

²¹⁴ Kovačić, Ž. (2002.) *Idejni projekt uređenja unutrašnjosti crkve svetog Blaža u Zagrebu*, AŽSB

Usporedbe radi, dobro je prisjetiti se remek djela Kovačićeva učitelja, arhitekta Otta Wagnera, oca moderne arhitekture i njegovog remek djela u Steinhoffu.²¹⁵ (slika 37) *Crkva svetog Leopolda* također se našla pred izazovom uvođenja novog oltara uslijed Drugog vatikanskog koncila. Rješenje ove situacije oduševilo je svojim minimalizmom. Za razliku od masivne oltarne menze s metalnim postoljem koji dominiraju glavnim oltarom crkve svetog Blaža u Zagrebu, suvremeni minimalistički *stolić* svetog Leopolda iz Steinhoffa, ne samo da je neznatan monumentalnom glavnom oltaru, već i na njega upućuje. Riječ je o iznimnom primjeru suvremene primijenjene umjetnosti koja sama po sebi nosi umjetničku vrijednost te se ne nameće prostoru kojemu inicijalno nije potreban, premda mu danas nije ni suvišan, već idealno podređen.

Postolje ispod menze oltara zapravo je plitica, komad liturgijskog posuđa kojim se služi za vrijeme euharistije, a namijenjen je za odlaganje hostije, odnosno Tijela Kristova nakon euharistijske pretvorbe. Plitica, patena ili tanjurić najčešće je kružnog oblika. Isto tako, radi boljeg razumijevanja, potrebno je ući u etimologiju riječi patena, koja dolazi iz latinskog jezika od glagola *patere*, što znači biti otvoren, očit ili vidljiv. Plitica u crkvi svetog Blaža promjera je pet metara, i iako naizgled nezgrapna i glomazna, gledajući u kontekstu crkve i čitavog prostora donosi jednu novu simboliku. Položaj plitice koja izlazi iz prostora svetišta i zalazi u prostor broda zapravo predstavlja zajedništvo vjernika i naglašava povezanost između svetišnog prostora koji simbolizira klerički stalež i prostora crkve koji predstavlja laički stalež, a kao i na liturgijskoj plitici na kojoj je Presveto Tijelo Kristovo, tako je i na ovoj plitici oltar, žrtvenik na kojemu se služi euharistijsko slavlje.

Slijedeći načelo zajedništva i povezanosti između posvećenog i laičkog staleža, ova ih plitica povezuje na njihovoj razmeđi te želi uspostaviti jedinstvo među vjernicima. Baš na ovom mjestu plitica progovara o logici euharistijskog slavlja, gdje svi prinose i imaju udjela u jednom Kruhu. Plitica također ima dvanaest krugova od mjedenih lima koji simboliziraju dvanaesticu apostola. Autor plitice, arhitekt Željko Kovačić navodi kako je “*.../inspiracija za izvedbu oltarne plitice bila kupola župne crkve kao nosivi, iako nikad dovršen element u*

²¹⁵ Više o crkvi svetog Leopolda na dostupno na: <https://www.liturgicalartsjournal.com/2024/01/other-modern-art-nouveau-church-of-st.html>, pristupljeno 25.6.2024.

*samom interijeru/.”*²¹⁶ Ona donosi motiv kruga koji se ritmično ponavlja po cijeloj crkvi, krenuvši od tla, s politicom, zatim kruga koji o pisuje križ na stipesu glavnog oltara, tri okrugla otvora u apsidi crkve, opisanih križeva na bočnim stranama svetišta, kruni Krista u konhi apsida te samoj kupoli. Sam oblik kruga je, kako biskup Šaško navodi, simbol zajedništvo, a ponavljanje kružnih elemenata estetski i simbolički upotpunjuje ovu zamisao.

Post-koncilске smjernice za uređenje svetišta crkve stavljaju zahtjev za zajedništvom kao imperativ. Oblik kruga ili polukruga, doprinosi općem dojmu zajedništva, za razliku od uglatih formi kvadra, križa ili trokuta koji ukazuju na hijerarhiju i strogo odijeljenje. Zahtjev za zajedništvom u prostornom se planu očituje kao kružni ili polukružni oblik oko oltara, Krug upućuje na cikličnost, cirkularnost vremena, vječnost, tako i cirkularnost prostora upućuje na savršenost, odnosno na božansku transcendenciju²¹⁷ Prema tome, transcendencija doista proizlazi iz zahtjeva zajedništva zahvaljujući kružnom rasporedu.

Na primjeru crkve svetog Blaža možemo uočiti da je cirkularnost, odnosno kruženje naglašena samom arhitekturom (tlocrtno sadrži upisanu kružnicu u grčki križ), ali, kako biskup Šaško navodi, cirkularnost nije posljednja riječ vjere i liturgije, premda govori o otvaranju parcijalnosti prema širi i transcendenciji, Bog nadilazi i tu cjelovitost. Bog lomi cjelovitost prema beskonačnosti. I taj je lom u arhitekturi ostvaren longitudinalnim pravcem koji veže ulaz i apsidu. Kružni je oblik slomljen, a zajednica se poziva da iziđe iz tog prostora koji se može nadgledati, kontrolirati. I taj izlaz očituje se u transeptu. Prema tome, Šaško zaključuje da je arhitektura s jedne strane sklad geometrijskih pravaca, ali istovremeno i prelomljenost – arhitektura nudi raznolikost naglasaka i interpretacije: omogućava vidjeti dio u cjelini i cjelinu kao dio (vječnosti i beskonačnoga).²¹⁸

5.1.2. Apostoli u apsidi

Sastavni dio oblikovanja oltara uključuje i oplatu zida apsida i svetišta iza njega, opločeno zelenkastim mramorom i zaključeno profiliranim vijencem s motivom meandra. (slika 38-39) Na začelni zid postavljeni su apostoli koji, iako slijede izvornu zamisao arhitekta Viktora

²¹⁶ Kerečeni, V. (2015) Jedinostvenost plitice na glavnom oltaru: Plitica naglašava euharistijsko zajedništvo, *Godišnjak župe sv. Blaža*, Zagreb., str 2-3.

²¹⁷ Šaško, I. (2001) Bitne odrednice simboličkog govora u stvaranju liturgijskoga prostora, *Služba Božja* 41(3), str. 192.

²¹⁸ Šaško, I. (2001), str.194.

Kovačića, sudeći po reakcijama župljana, pa i stručnjaka, nisu odgovorili zadovoljavajuće. Apostoli s palmama djelo su akademskog umjetnika Zlatka Kauzlarica Ataca koji u svojoj interpretaciji izvorne Kovačićeve ideje trebao pomiriti modernost i suvremenost. Kao odstupanje od izvorne ističu se palme akademskog kipara Alena Novoselca između apostola koje su u ovom slučaju trodimenzionalne s lišćem od mjesečnog lima i grozdovima datulja, a u mjedenih vazi skrivena je dodatna rasvjeta.²¹⁹ Poznavatelji povijesti umjetnosti i arhitekture uočit će nevjerojatnu sličnost Novoselčevih palmi s onima Hansa Holleina, izvedenim u Beču u *Österreichisches Verkehrsbüro* iz 1978. godine.²²⁰ (Slika 49)

Biskup Ivan Šaško doprinio je uređenju svetišta prijedlogom i obrazloženjem interpretacije inicijalne ideje Viktora Kovačića vezano uz pitanje dvanaestorice apostola u apsidi crkve.²²¹ (slika 39) Biskup Šaško smatra da likovi trebaju biti prepoznatljivi prema svojim tipičnim atributima uz koje se uobičajeno prikazuju te upozorava da prema trenutnom projektu to nije slučaj. Biskup podržava uobičajeni niz Dvanaestorice bez Jude Iškariotskoga i sa svetim Pavlom.

Likovi apostola posloženi su u parove, njih šestorica sa svake strane. Prvi par apostola čine sveti Petar i sveti Pavao. Sveti Petar nalazi se sa lijeve strane Svetohraništa, a u ruci drži ključeve. Sveti Pavao je postavljen s desne strane svetohraništa, a u ruci drži mač i knjigu koja na koricama ima znak križa. S Petrove lijeve strane postavljen je njegov brat, Andrija, s odgovarajućim atributom, štapom koji na vrhu ima Andrijin križ, odnosno dijagonalno ukrižen križ. Sljedeći apostol s Pavlove strane je sveti Ivan, Ljubljani učenik. Evanđelist Ivan je prikazan s predmetom koji nalikuje kaležu, za kojega biskup Šaško smatra da nije najtipičniji, ali mu predloženo mjesto dolikuje te se tako može opravdati.²²²

Sljedeći par apostola s Petrove strane jesu sveti Jakov Stariji i sveti Filip. Sveti Jakov stoji na odgovarajućem mjestu u nizu, a uza se ima štap i knjigu. Ipak, Šaško upozorava da izostaju tipičniji atributi poput prepoznatljive školjke, šešira, mača ili stijega.²²³ Sveti Filip je prikazan golobrad s knjigom, što i jesu njegovi atributi, no izostaju oni logičniji poput križa, kruha, ribe ili zmaja.

²¹⁹ Vrabec, V., Kovačić, Ž. (2019), str. 91

²²⁰ Više o Hansu Holleinu dostupno na:

<http://www.hollein.com/eng/Architecture/Nations/Austria/Oesterreichisches-Verkehrsbuero>, pristupljeno 25.6.2024.

²²¹ Sekelj, Z. (2014), *Dopis Nadbiskupijskom duhovnom stolu u Zagrebu*, br. 348/2014, 29. rujna, AŽSB, str. 1

²²² Sekelj, Z. (2014.), str. 2

²²³ Sekelj, Z. (2014.), str. 2

Sljedeći par apostola s Pavlove strane jesu sveti Jakov Mlađi i sveti Toma. Sveti Jakov Mlađi prikazan je uz štap i knjigu te također izostaje njegov osobni, prepoznatljiv atribut prema kojem bi se s jasnoćom moglo prepoznati da se upravo o njemu radi. Biskup Šaško pritom napominje kako bi njegov štap trebao biti poseban po tome što se radi o nazubljenom štapu za češljanje vune kojim je bio mučen.²²⁴ Sveti Toma je prikazan uz svoj osobni atribut, kutomjer.

S Pavlove strane slijede sveti Bartol i sveti Matej. Lik svetog Bartola napravljen je tako da drži nož, a za svetog Mateja ni sam biskup Šaško nije bio siguran radi li se o Evanđelistu budući da nema prepoznatljiv atribut, no ipak mu pridružuje Matejev identitet jer jedino njemu preostaje ovo mjesto u nizu. Evanđelist Matej pridržava križ i knjigu, no izostaje njegov tipičan atribut, sjekira. S Petrove strane slijedi sveti Šimun (Kananajac) i sveti Juda Tadej. Sveti Šimun prikazan je s tipičnom pilom, a sveti Juda Tadej uz svoje koplje.

5.1.3. Sjedišta

Sjedište za misnika i službenike također je propisano novim odredbama Drugog vatikanskog sabora. Uputa nalaže da sjedišta trebaju biti tako postavljena da se misnik i službenici mogu dobro vidjeti i treba biti očevidno da misnik zaista stoji na čelu zajednice vjernika. Pritom je uputno razlikovati biskupsku katedru od sjedišta. Dok je biskupska katedra smještena u dnu apside i na povišenom, sjedište za predslavitelja mise i misne službenike trebalo bi biti smješteno u svetištu, ali pokraj oltara, po strani.²²⁵ (slika 50)

5.1.4. Svetohranište

Položaj svetohraništa u svetištu pitanje je oko kojega se lome koplja nakon Drugog vatikanskog sabora. Barokna praksa prema uputama iz traktata Karla Boromjeskog nalagala je smjestiti tabernakul u glavni (arhitektonski) oltar, u središte svetišta, uz začelni zid. Smještaj svetohraništa nakon Drugog vatikanskog sabora je nešto slobodniji, ali i dalje zahtjeva najodličnije mjesto u crkvi budući da je u pitanju Presveti oltarski sakrament, Tijelo Kristovo. Uputno je, prema tome, postaviti svetohranište u dno svetišta, odnosno apside, na istaknuto i

²²⁴ Sekelj, Z. (2014.), str. 2

²²⁵ Ivandija, A. (1966) Gradnja i uređenje crkvi: prema novim liturgijskim propisima, *Bogoslovska smotra* 36(2), str. 259.

povišeno mjesto tako da ga svećenik ne zakriva leđima dok služi misu.²²⁶ Druga mogućnost koju Ivandija predlaže jest podizanje svetohraništa iznad glavnog oltara-menze u obliku ciborija. Na taj način svetohranište ne zaklanja pogled na kalež na oltaru, niti mu svećenik okreće leđa tokom mise, a ciborijem se dodatno naglašava oltar-menza. Treća mogućnost izaziva kritiku nekolicine katolika, a podrazumijeva premiještanje svetohraništa na bočni oltar. Kritika ovom uređenju jest ta što je Presveto postavljeno na sporedno mjesto u crkvi, a ne na ono najuzvišeniije mjesto koje mu priliči.

Tabernakul u crkvi svetog Blaža postavljen je u središte glavnog oltara, ispod ciborija i na stipesu. Izrađen je od oniksa u obliku pravokutnika s blagim istakom prema naprijed.²²⁷ Vrata svetohraništa izvedena su u pozlaćenoj bronci i ispunjena su geometrijskim ornamentom s prikazima klasova i grozdova. S unutrašnje strane vratnica svetohraništa, Kerdić izvodi reljefe dvaju anđela u stavu adoracije Presvetom Oltarskom Sakramentu. Na tabernakulu se nalazi mramorni postament za metalni križ koji na prednjoj strani ima prikaz Jaganjca sa slovima alfa i omega, dok se na bočnim stranama postamenta nalazi po jedan svjećnjak s dvije svijeće. Križ je također izveden u pozlaćenoj bronci, dok je Kristov lik na križu izveden u slonovači. U podnožju križa je i postament s prikazima Kristova života. Na prednjoj strani je prikaz Bičevanja, s lijeve strane je Kristov Ulazak u Jeruzalem, sa stražnje je rođenje Kristovo s Bogorodicom u prvom planu, a sa desne strane je prikaz Uskrsnuća. Na krakovima križa filigranski su izvedeni pelikani i vinova loza. Pelikan je, prema legendi, životinja koja, među svim živim stvorovima očituje najveću ljubav prema svome potomstvu - probija svoje grudi da bi nahranila svoje mlade vlastitom krvlju. Pelikan koji umire radi svojih potomaka slika je Krista koji se predaje za sve ljude na križu, a samim time i savršena alegorija Euharistijskog sakramenta.²²⁸

5.1.5. Ambon

Ambon je liturgijski namještaj koji služi za čitanje Svetog Pisma, Molitvu vjernika i propovijedanje. Iz leksikona Anđelko Badurine stoji sljedeće: ambon je povišeno mjesto (govornica) smješteno na spoju svetišta i broda crkve, namijenjeno u prvom redu čitanju biblijskih tekstova u liturgiji. Sastoji se od ovalne, kvadratne ili poligonalne ograde, s jedne

²²⁶ Ivandija, A. (1966), str. 260

²²⁷ Šuljić, A. (2008), str. 5

²²⁸ Badurina, A. (1996), str. 425

strane otvorene, zatim noge ili postolja na kome počiva.²²⁹ U ranijim razdobljima Crkve običaj je bio postaviti dva ambona, sjeverni, za čitanje Evanđelja, i južni koji je služio za čitanje starozavjetnih tekstova, psalama i apostolskih poslanica. Danas su ambon i propovjedaonica istovjetni namještaj, međutim, u prije uvođenja ozvučenja u crkve propovjedaonica se nalazila na jednom od bočnih zidova, visoko iznad vjernika kako bi svi mogli čuti propovijed. Za razliku od baroknih propovjedaonica propisanih uputama Karla Boromejskog i drugih traktista, suvremene propovjedaonice nisu bile iznad glava vjernika kako bi se propovjednik mogao čuti po svojoj crkvi. Tehnološki razvoj omogućio je ozvučenje koje dozvoljava čitačima i propovjednicima da čitaju s ambona koji je najčešće u prostoru svetišta, po strani ili pak na razmeđu svetišta i broda crkve. Pritom je važno da ambon ne zaklanja pogled vjernika prema oltaru, te da sadrži legil za knjigu, da bude dovoljno osvjetljen za čitanje. (slika 51)

5.1.6. Vitraji u svetištu

Vitraji u svetištu mogu se vidjeti na izvornim skicama arhitekta Viktora Kovačića²³⁰. (slika 10) Međutim, poznato je da su u jednom trenutku u povijesti 20. stoljeća tri otvora zatvorena iz nepoznatih razloga. (slika 24) U knjižici Tvrтка Bobovačkog nalazi se fotografija svetišta bez triju okulusa, a na mjesto srednjega postavljena je slika svetog Blaža slikara Ljube Babića.²³¹ Isto je uočio i arhitekt Željko Kovačić, te je u projektu uređenja svetišta odlučio ponovno otvoriti okulusa iznad glavnog oltara i to tako da ih oplemeni vitrajima s prizorima iz života svetog Blaža²³²: *Sv. Blaž okružen divljim životinjama u pećini; Muka sv. Blaža hodajući po vodi sa željeznom gredom te Spašavanje djeteta od gušenja ribljom kosti*. Vitraji su izvedeni u prvoj fazi obnove svetišta, a zadatak je bio povjeren akademiku Zlatku Keseru.²³³ (slika 52)

5.2. Bočni oltari

Godine 1938., članovi Umjetničkog odbora za uređenje crkve svetog Blaža (kipar Ivo Kerdić, profesor Ljubo Babić, sveučilišni profesor Dragutin Kniewald i arhitekt Stjepan Hribar) donijeli odluku o izradi bočnih oltara koji će potpuno odgovarati stilu crkve, baš kao što je

²²⁹ Badurina, A. (1996), str. 110.

²³⁰ Šen, E. (1927), TAB. XXII

²³¹ Bobovački, T. (1966), str. 11

²³² Kovačić, Ž. (2007) *Glavni-izvedbeni arhitektonski projekt uređenja unutrašnjosti crkve*, AŽSB, str. 10

²³³ Kerečeni, V. (2015) *Svjetlo vitraja govori o svetosti sv. Blaža*, *Godišnjak župe sv. Blaža*, Zagreb, str. 9

Viktor Kovačić zamislio. (slike 11-12; 61) Iste godine pokrenuta je akcija za prikupljanje financijskih sredstava za podizanje novih oltara unutar župne zajednice.²³⁴ Nacrte za menze oltara izradio je arhitekt Stjepan Hribar, dok je nacrt za mozaik izradio Ljubo Babić, opločenje izvodi arhitekt Lovro Bilinić i mozaik postavlja Ivo Marinković.²³⁵ Najveća umjetnička vrijednost oba oltara su bakreni reljefi Bezgrešne i Presvetog Srca Isusova. Svaki reljef je obrubljen nizom od sedam scena mariološkog, odnosno kristološkog ciklusa. Sa zapadne strane podignut je oltar na čast Bogorodici, a posvetio ga je tadašnji zagrebački nadbiskup i metropolit, Alojzije Stepinac.

Oltar Presvetog Srca Isusova dovršen je 1943. godine. Na oltaru Presvetog Srca Isusova nalazi se još jedno svetohranište koje je u funkciji za vrijeme svetog trodnevlja. U dnu oltarnog reljefa stoji natpis: Presveto Srce Isusovo, štiti hrvatski narod.

5.3. Narteks

Projektirajući crkvu po ranokršćanskim uzorima i ranoromaničko - bizantskom ukusu Viktor Kovačić je predvidio svojevrsni predprostor crkve, u povijesno-umjetničkoj terminologiji poznatiji kao narteks. Narteks je dio crkve gdje su nekršteni pratili liturgiju sve do svog krštenja, odnosno kršćanske inicijacije kojom su postali punopravni članovi kršćanske zajednice i po kojoj su mogli pristupiti u prostor crkve. Kovačićev narteks u crkvi svetog Blaža nije služio izvornoj funkciji narteksa, već je služio više estetski kako bi doprinio bizantizirajućem, predromaničkom ukusu crkve. Na bočnim stranama narteksa bila su postavljena dva oltara, oltar svetog Antuna, za kojega je reljef u kararskom mramoru također izradio Ivo Kerdić. Nasuprot oltaru svetog Antuna postavljena je kapelica svete Terezije od Djeteta Isusa, dovršena 1933. godine. Oltarnu palu izradio je slikar Mirko Rački, a kapelica je zapravo zavjetni dar obitelji dr. Izidora Kršnjavija.²³⁶ Nakon obnove crkve 1965. godine oličena je i ova kapelica, što je uvelike promijenilo njezin vizualni dojam, ali zahvaljujući ovoj intervenciji, slika svete Terezije od Djeteta Isusa bolje se ističe.

5.4. Vitraji

²³⁴ Bobovački, T. (1966), str. 12

²³⁵ Bobovački, T. (1966), str. 12

²³⁶ Bobovački, T. (1966), str. 14

Svjetlost i osvjetljenje imaju posebnu ulogu u liturgijskom slavlju, u kojemu se “/.../ verbalni i neverbalni govor u simboličkoj i spasenjskoj vrijednosti/”.²³⁷ Kao i ostali umjetnički elementi u unutrašnjosti crkve, vitraji imaju zadatak stvoriti duhovno ozračje i omogućiti vjernicima iskustvo prisutstvo na jednom uzvišenom mjestu i to putem obojane svjetlosti koja se razlijeva prostorom. Vlč. Milan Dančuo u tekstu o vitrajima upozorava na *Krizu svjetlosti* koja se pojavila u suvremeno doba uporabom umjetnih izvora svjetla.²³⁸ Osim toga, autor ističe i problematiku suvremene sakralne arhitekture koja je često izvedena u staklu te propušta previše svjetlosti, “/.../a otkrivaju premalo o otajstvu prosvjetljenja/”.²³⁹ Prema tome, može se zaključiti da svjetlost, ili izostanak svjetlosti, nije tek puka slučajnost, već dio promišljene liturgijske scenografije. U crkvi svetog Blaža najveća količina svjetlosti u prostor dolazi kroz otvore na tamburu kupole, dok vitraji u svetištu i sa bočnih strana crkve imaju ambijentalni značaj. Glavnina osvjetljenja ipak dolazi od umjetne rasvjete – lusteru, palmi u svetištu, te drugih rasvjetnih tijela.

²³⁷ Dančuo, M. (2015) Vitraji kao objava svjetla, Igra svjetla u liturgijskoj arhitekturi, *Godišnjak župe sv. Blaža*, Zagreb, str. 4

²³⁸ Dančuo, M. (2015), str. 7

²³⁹ Dančuo, M. (2015), str. 7

6. Potresi u Zagrebu 2020.

Godine 2020. crkvu svetog Blaža su zatresla dva potresa značajnih magnituda, prvi se dogodio u nedjelju, 22. ožujka u 6:24 sati jačine 5,5 stupnjeva po Richterovoj ljestvici.²⁴⁰ Uslijedio je niz potresa slabije jačine koji su dodatno utjecali na oštećenja zadobivene prvim udarom. Na kraju godine, 29. prosinca u 12:19 sati još je jedan snažan potres zatresao Zagreb, ali ovaj puta s epicentrom u okolici Petrinje.²⁴¹ Potres magnitude 6.4 po Richteru zatresao je cijelo područje, a djelovanje potresa znatno utjecalo i na arhitekturu grada Zagreba. Iako naočigled crkva svetog Blaža nije imala ozbiljnih oštećenja, posljedice su ipak zahtijevale određenu intervenciju te je crkva podvrgnuta konstrukcijskim sanaciji u projektu cjelovite obnove.

Uslijed potresa 22. ožujka i 29. prosinca 2020. godine, došlo je do hitne intervencije na zapadnom zidu crkve uključujući i unutrašnju stranu zida s dvama vijencima koji su bili oštećeni. Uklanjanjem stare žbuke i detaljnog čišćenja zida sanirane su pukotine koje su posljedica oštećenja uzrokovanih potresom. Obavljena je konstruktivna konsolidacija nosive konstrukcije zapadnog kraka transepta, a u sklopu statičke obnove građevine, obavljeno je ojačavanje zidova.²⁴² Nakon konstruktivnih intervencija uslijedilo je uređenje lica zida – restauracija gornjeg glavnog vijenca.

6.1. Dr. Sc. K. Horvat-Levaj i I. Haničar Buljan, dipl.ing.arh.: prijedlog konzervatorskih smjernica 2022. godine

Konzervatorski elaborat iz 2022. godine, autorice povijesničarke umjetnosti dr. sc. Katarina Horvat-Levaj i Ivane Haničar Buljan, dipl. ing. arh., donosi prijedlog konzervatorskih smjernica temeljenih na visokom vrednovanju arhitekture crkve svetog Blaža te sastavnih građevina. Uz nužnu konzervaciju i restauraciju arhitekture, predviđa se također i sanacija izvorne i naknade opreme, te cjelovitog uređenja interijera, kako s liturgijskog, tako i

²⁴⁰ *O Zagrebačkim potresima*, Mrežne stranice geofizičkog odsjeka Prirodoslovno matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, dostupno na: https://www.pmf.unizg.hr/geof/seizmoloska_sluzba/o_zagrebackom_potresu_2020, pristupljeno 24. svibnja 2024.

²⁴¹ Ivanišin, K. (2022) *Projekt obnove zgrade za cjelovitu obnovu zgrade – crkva svetog Blaža, glavni arhitektonski projekt*, Zagreb, str. 17

²⁴² Horvat-Levaj, K., Haničar Buljan, I. (2022), str. 28

oblikovanog, odnosno estetskog aspekta.²⁴³ U spomenutom elaboratu je istaknuto kako u obnovi se ne smije mijenjati izvorna organizacija prostora crkve koja podrazumijeva i prostor nartekse, krstionice, pjevališta te nekadašnjeg oratorija (izložbenog prostora), ali s druge strane, poželjno je da se naknadno neprimjereno preoblikovani dijelovi vrata u izvorno stanje, pritom misleći na drveno-staklene pregrade istočnoga ugaonog dijela, ispredistočnog ulaza, kako bi se i taj prostor ponovno pridružio crkvenom prostoru. Predlaže se i povratak krstionice u izvornu liturgijsku funkciju kojoj predstoji primjereno uređenje. Zahtjeva se povratak tzv. "oratorija za plemstvo" koji je intervencijom Željka Kovačića pretvoren u izložbenu dvoranu. Isto tako, u ranijim je fazama nekadašnji lučni otvor bio zazidan, a u intervenciji prema projektu arhitekta Željka Kovačića dodatno obložen kamenom oplatom. Autorice elaborata ne preporučuju otvaranje ovih prostora i povratak u izvorno stanje.

Što se tiče oštećenja nastalog uslijed djelovanja potresa, zahtjeva se sanacija konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima utvrđeno je nepostojanje oslika na zidovima u crkvi te je time dozvoljeno je uklanjanje postojeće žbuke u svrhu ojačanja nosive konstrukcije. Prilikom intervencije, zahtjeva se da debljina nove žbuke bude identična izvornoj, odnosno da završni sloj zida bude na istoj ravnini kao izvorni kako se ne bi narušio izvorno uređenje vijencima. U elaboratu nije precizno navedeno o kojoj je žbuci riječ Drugo područje sanacije jesu oštećenja na zidnim i krovnim površinama zbog utjecaja vlage. Preporučuje se intervencija koja će spriječiti prodor oborinske vlage sanacijom pokrova i oluka bakrenim limom. Predlaže se i sanacija podrumskih prozora u svrhu prozračivanje i vodonepropusnosti. Elaboratom se upućuje na intervenciju potrebnu kod prodiranja oborinske vlage u porozan bizečki kamen te se kao rješenje predlaže zaštitni premazi koji ne utječu na promjenu izvorne strukture i boje.²⁴⁴

U spomenutom elaboratu predlaže se zadržavanje postojećeg stanja unutrašnjosti, sa svim oltarima i crkvenim namještajem nastalim u međuratnom razdoblju, te očuvanje kvalitetne stolarije i vanjskih dekorativnih metalnih vrata. U elaboratatu je također iznesena i valorizacija projekta Željka Kovačića iz 2002. godine koji je kao dovršenje uređenja unutrašnjosti crkve prema izvornim zamislima Viktora Kovačića s dopunama suvremenih slikara ocijenjen kao dobro zamišljen, no u izvedbi i detaljima predominantnim i te ne podržavaju daljnju realizaciju projekta koji bi podrazumijevao drvenu oplatu zidova u donjoj

²⁴³ Horvat-Levaj, K., Haničar Buljan, I. (2022), str. 32

²⁴⁴ Horvat-Levaj, K., Haničar Buljan, I. (2022), str. 33

zoni, zlatne kvadre u središnjoj zoni te oslikavanje pandantiva i kupole, kao i novo popločenje poda.²⁴⁵ Kao alternativu predlažu izradu novog projekta interijera (nakon dovršetka konstrukcijske sanacije) koji bi zahtijevao implementaciju određenih elemenata nužnih za suvremenu liturgiju, poput Križnog puta, a usto, uređenje bi podrazumijevalo dovršetak u estetskom smislu, kao primjerice oplatu donjih zona zidova ili potencijalne zidne oslike.²⁴⁶ Prema potrebi postojala bi mogućnost korigiranja ili uklanjanja pojedinih elemenata uređenja svetišta ukoliko se to pokaže potrebnim iz funkcionalnih ili estetskih razloga.

Kao uređenje unutrašnjosti predlaže se zamjena onih područja gdje je korišten laminat u oplatu iste vrste kao što je to bilo izvorno te odabir vapnene žbuke neutralne boje zagasitog tona i vapnenog sastava na zidovima lađe, poput onih u sakristiji (prema ton karti Keim exclusiv 9075).²⁴⁷ U elaboratu su iznesene i konkretne upute o postupku tretmana zidova: „*Nalič tankog nanosa potrebno je nanijeti direktno na žbukani nosioc bez podloge. Ako nije moguće izvesti vapnenu žbuku predlaže se silikatni sistem žbuka i naliča koji su međusobno kompatibilni. Zatečeni recentni nalič na zapadnom zidu akrilnog sastava (neadekvatnog paronepropusnog karaktera) potrebno je mehanički ukloniti do površine žbukano nosioca.*”²⁴⁸

Što se tiče uređenja pročelja, cijela vanjština crkve i zvonika, u obnovi treba zadržati izvorna obilježja. Uključujući pokrov i nagibe krovova. U elaboratu nadalje stoji kako je žbuku na pročelju potrebno potpuno ukloniti samo na oštećenim dijelovima te ju nakon statičke sanacije vratiti u istoj debljini i kvaliteti kao izvorno. Preporuka je da, nakon popravaka oštećenih dijelova, čišćenja i pripreme podloge, bude nanesena silikatna boja za fasade, paropropusnu i vodonepropusnu, u boji, tonu i strukturi po izboru nadležnog konzervatora. Potrebno je ukloniti i oštećene profilacije ispod vijenaca i zamijeniti ih novima, prema prethodno izrađenim restauratorskim odljevima.²⁴⁹ Upućuje se na čišćenje, ponovno fugiranje i nadomještanja oštećenih kamenih i betonskih elemenata u skladu s izvornim te njihova impregnacija zaštitnim slojem koji ne mijenja izvornu boju materijala. Preporuča se izvesti sve popravke, čišćenja i ličenja metalnih rešetki na otvorima, a završnu boju odrediti slijedom restauratorskih istraživanja. Upućuje se i na čišćenje bakrenih obloga na vratima. U konačnici,

²⁴⁵ Horvat-Levaj, K., Haničar Buljan, I. (2022), str. 33

²⁴⁶ Horvat-Levaj, K., Haničar Buljan, I. (2022), str. 34

²⁴⁷ Horvat-Levaj, K., Haničar Buljan, I. (2022), str. 34

²⁴⁸ Horvat-Levaj, K., Haničar Buljan, I. (2022), str. 34

²⁴⁹ Horvat-Levaj, K., Haničar Buljan, I. (2022), str. 34

na vratima zvonika treba nadomjestiti, prema izvorniku, bakrene ukrase, reljefno izbočene »kugle« koje u donjoj zoni nedostaju.

6.2. Građevinske intervencije 2022.-2023.

U potresima 2020. Godine crkva naočigled nije znatno oštećena, no ipak je zavrijedila određena oštećenja skrivena oku. Posebno su stradali zidovi istočnog i zapadnog kraka koji su izrađeni od opeke te se pružaju horizontalno na smjer potresa (sjever-jug).²⁵⁰ Bočni zidovi su najviše stradali zato što su na sebe preuzeli najviše potresne sile, suprotstavljajući se smjeru potresa. Na zidovima su se pojavile dijagonalne pukotine. Sanacija je zahtijevala *“/.../ojačanje zidova iznutra injektiranjem hidrauličkim vezivom na bazi vapna i ekopoculana, a izvana armaturom, mrežama od karbonskih i staklenih vlakana./”*²⁵¹ Problem sanacije akustične žbuke iznad drugog vijenca zbog pukotina odvio se pod nadzorom konzervatora iz Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode međutim, nije navedeno ime konzervatora niti precizirano vrijeme nadzora.²⁵² Arhitekt Lulzim Kabashi, dipl. ing. arh. za dokumentarni film o radovima na crkvi izjavio je kako su, nakon izrade elaborata od strane kolega konstruktora, zaključili kako se obnova, odnosno održavanje crkve dogodilo u pravom trenutku.²⁵³ Stručnjaci i inženjeri koji su radili na crkvi smatraju da su se radovi i obnova crkve dogodili u pravo vrijeme, odnosno, prije nego što su nastala ozbiljnija i zahtjevnija oštećenja uzrokovana propadanjem materijala.

Obnova je financirana iz Fonda solidarnosti Europske unije, a projekt je potpisuje glavni projektant izv.prof. dr.sc. Krunoslav Ivanišin, dipl.ing.arh.te projektanti iz arhitektonskog ureda IVANIŠIN.KABASHI.ARHITEKTI d.o.o., Lulzim Kabashi, dipl.ing.arh., Iva Ivas, dipl.ing.arh., Nika Bralić, mag.ing.arh., Rudolf Raspudić, mag.ing.arh., Ivan Mostrahinić, mag.ing.arh u suradnji s Ultra studio d.o.o., odnosno Andrejom Markovićem, dipl.ing.građ. te Matijom Majcenom, mag.ing.aedif.²⁵⁴

²⁵⁰ Horvat-Levaj, K., Haničar Buljan, I. (2022), str. 33

²⁵¹ Detaljnije u: Marković, A. (2022) *Projekt obnove i pojačanja konstrukcije*, ULTRA STUDIO d.o.o., Zagreb (MAPA 2), AŽSB, Zagreb

²⁵² Horvat-Levaj, K., Haničar Buljan, I. (2022), str. 33

²⁵³ Izjava arhitekta Lulzima Kabashija u filmu: Darko Bevanda (2022) *Film o radovima na crkvi 2022-2023.* dostupan na <https://fb.watch/sf4AuUPFk8/?>, pristupljeno 24.5.2024.

²⁵⁴ Ivanišin, K. (2022), str. 1

6.3. IVANIŠIN.KABASHI.ARHITEKTI. : Projekt obnove zgrade za cjelovitu obnovu zgrade – crkva svetog Blaža 2022. – 2023.

U projektnoj dokumentaciji nakon očevida i vizualnog pregleda objekta nakon dvaju potresa 2020. godine opisana su sljedeća oštećenja: pukotine na vanjskoj zapadnoj strani crkve, pukotina s vanjske istočne strane paralelno uz krov, popucali spojevi nosivih zidova i zabata u interijeru, puknuća iznad ulaza na kor, uz spoj apsida sa stropom, na sve četiri strane kod spoja konstrukcije bačvastog svodova i lukova pandativa te na nosivim zidovima u predvorju, otpala žbuka u krstionici i u istočnoj arkadi.²⁵⁵ Ustanovljeno je da su glavni nosivi zidovi bez pukotina ili imaju sitna površinska oštećenja koja ne prodiru duboko u strukturu zida i koje nisu otvorene i bez vidljivih dislokacija su što upućuje na vrlo mali konstrukcijski rizik. Uočena su mjestimična odvajanja žbuke od podloge, dok je krovnište ostalo neoštećeno. U elaboratu je navedeno da evidentirana oštećenja prema jačini spadaju u kategorije 1-1 (Zanemariva lagana) i kategoriju 1-2 (umjerena oštećenja), a prema brojnosti su svrstana u kategorije B1 (nema – jako malo) i B2 (jako malo – malo).²⁵⁶ S obzirom na navedene kategorije oštećenja crkva je ocijenjena kao uporabiva s preporukom (U2).²⁵⁷ Troškovi obnove procjenjuju se na 5,580,000.00 HRK + PDV.²⁵⁸

Prijedlog obnove i pojačanja je povratak elemenata konstrukcije u stanje prije oštećenja potresom, uz dodatno povećanje otpornosti. Postupak podrazumijeva ispunjavanje pukotina i konsolidaciju zida injektiranjem hidrauličkog veziva na bazi vapna (MAPE-ANTIQUE ALLETTAMENTO) i eko-poculana (MAPE-ANTIQUE 1-15).²⁵⁹

Bušenje rupa za ugradnju cjevčica za injektiranje (pakera) s jedne strane zida do 2/3 debljine zida. Cjevčice se postavljaju u izbušene rupe promjera 20 - 40 mm, na preporučenom razmaku od oko 50 cm u kvadratnom rasteru.²⁶⁰ (slika 57)

²⁵⁵ Marković, A. (2022), str. 17

²⁵⁶ Kategorije prema *Obrascu za popis štete od potresa na kulturnim dobrima*, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2021.

²⁵⁷ *Program mjera obnove zgrada oštećenih potresom na području Grada Zagreba, Krapinsko-zagorske županije, Zagrebačke županije, Sisačko-moslavačke županije i Karlovačke županije*, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, 2021. str. 7

²⁵⁸ Ivanišin, K. (2022), str. 7

²⁵⁹ Marković, A. (2022), str. 21

²⁶⁰ Marković, A. (2022), str. 21

Postupak injektiranja podrazumijevao je čišćenje sljubnica (uklanjanje nevezanih dijelova zida te pranje vodom pod niskim tlakom), čišćenje površine zida (ručno ili mehaničko uklanjanje slabo vezanih dijelova i nečistoća dok se ne dobije čista površina bez slabih dijelova, prašine, nečistoća, plijesni ili topivih soli te čišćenje hladnom vodom pod pritiskom do 400 bara), izvedba injekcijskih bušotina (rupe se buše simetrično, ako je moguće u kvadratnom rasteru na razmaku od 50-100 cm. Za strukture debljine manje od 60 cm, mješavina se injektira samo na jednoj strani, a kod struktura debljih od 60 cm mješavina se injektira u obje strane.²⁶¹

„Izbušiti rupe promjera 3-4 cm okomito na površinu zida, ili pod kutom 30°-40° u koje se ugrade plastične štrcaljke promjera 10-15 mm kroz koje se će injektirati mješavina, pod pritiskom), injektiranje (prethodi priprema smjese: prije injektiranja pripremljene mješavine Mape-Antique I, unutrašnjost strukture koja se učvršćuje mora se potpuno zasititi vodom. Dan prije izvođenja radova dobro natopiti vodom unutrašnjost te strukture, kroz iste rupe kroz koje će se kasnije injektirati mješavina. U međuvremenu će sav višak vode u unutrašnjosti ispariti. Sva mjesta gdje bi mješavina mogla curiti, prethodno se trebaju zatvoriti brzovezujućim cementom Lampocem, a nakon injektiranja potrebno ga je odstraniti. Provedba injektiranja pripremljenom injekcijskom smjesom Mape-Antique I pod pritiskom od 1 bara. Injektiranje se izvodi pažljivo u fazama, po visini od cca 1 m zida. Raditi s prekidima, kako bi injekcijska masa (po), te zapunjavanje sljubnica (prije nanošenja Mape-Antique Allettamento potrebno je zasititi podlogu vodom, u svrhu sprječavanja upijanja vode iz žbuke od strane podloge. Višak slobodne vode mora ispariti, tako da je površina zasićena, a površina suha; zatim anijeti mort Mape-Antique Allettamento između elemenata zida lopaticom, lagano pritskujući kako bi poboljšali prionjivost; išak morta treba ukloniti odmah nakon ugradnje, uključujući konstruktivne elemente zida. Ako je potrebno, očistiti sljubnice vlažnom spužvom ili četkom).“²⁶² (slika 58)

Na temelju rezultata dobivenih proračunom u odlučeno je da se zidovi koji ne zadovoljavaju otpornost na proračunsko potresno opterećenje treba ojačati tako da pojedini zidni elementi, kao i konstrukcija u cjelini bude otpornija. Za ojačanje nosivih zidova predviđa se uporaba tkaninom od karbonskih vlakana (Mapewrap C BI-AX). Kod pojedinačnih ojačanih zidova koji ne zadovoljavaju otpornost ipak se pretpostavlja da je u stvarnosti njihova otpornost veća

²⁶¹ Marković, A. (2022), str. 22

²⁶² Marković, A. (2022), str. 22

od one dobivene proračunom zbog niza rigoroznih pretpostavki koje su uvedene prilikom izrade proračuna (npr. zanemareni su parapeti, pretpostavljene su loše karakteristike materijala i sl.) te su procijenjeni kao sigurni²⁶³. Na Slici 1.4.1.a prikazano je načelno rješenje ojačanja.²⁶⁴ Postupak ojačanja detaljno je opisan: započinje čišćenjem postojećeg zida (strojno ili ručno, kako bi se odstranila prašina, cementna skramica, ulje, masnoće, nepoznate tvari, hrđa, slabo prionljivi i svi kontaminirani dijelovi konstrukcije nastali uslijed djelovanja raznih vrsta opterećenja (mehaničkih, termičkih, kemijskih...)); zatim slijedi priprema podloge te ugradnja mreže od vlakana: U slučaju ugradnje mreže karbonskih vlakana, treba biti položena u dva smjera izbalansirane težine, kao MAPEI MapeWrap C BI-AX 360/40, šrine tkanine 40,0 cm, prema shemi iz statičkog proračuna, a ako su u pitanju mreže od staklenih vlakana MapeWrap C BI-AX 360/40, tada se ugrađuje suhim postupkom prema specifikaciji uputama proizvođača sustava. Slijedi nanošenje kvarcnog pijeska. Na prosljetku dolazi postupak ugradnje užadi od FRP vlakana.²⁶⁵

Iz Dokumentacije o do sada izvedenim radovima doznaje se da su pojedini dijelovi unutrašnjosti crkve svetog Blaža (oltar, platoi i apsida, sakristija i podgled kupole) recentno obnovljeni te nisu stradali u potresu 2020. godine²⁶⁶. Međutim, svod i zabatni zid istočnog transepta, iako su također obnovljeni, ipak su pretrpjeli oštećenja u potresu i sanacija istih je nužna. Nakon potresa pristupilo se hitnoj sanaciji u zoni zapadnog transepta te sanaciji cijelog gornjeg i većeg dijela donjeg vijenca duž zapadnog transepta i ostatka crkve.²⁶⁷

Najprije je uklonjena stara žbuka te je detaljno očišćeno zide. Nakon toga sanirane su pukotine nastale uslijed djelovanja sila potresa te je obavljena konstruktivna konsolidacija nosive konstrukcije zapadnog transepta. U sklopu statičke obnove obavljeno je injektiranje nosivih zidova vezivom s poboljšanim statičkim svojstvima, zapunjavanje reški zida te ojačavanje nosivih zidova mrežama od karbonskih i staklenih vlakana²⁶⁸. Zatim slijedi obrada zidova i nanos žbuke. U interijeru se razlikuju dvije zone koje se izvode različitim završnim slojem boje i žbuke. Donja zona, ispod glavnog vijenca izvedena je u dva sloja, najprije osnovni, grublji sloj vapnene žbuke (debljine 2-4 cm) te finiji završni sloj (debljine 0.5 cm). Prilikom

²⁶³ Marković, A. (2022), str. 23

²⁶⁴ Marković, A. (2022), str. 23

²⁶⁵ Ivanišin, K. (2022), str. 17

²⁶⁶ Ivanišin, K. (2022), str. 8

²⁶⁷ Ivanišin, K. (2022), str. 8

²⁶⁸ Ivanišin, K. (2022), str. 8

intervencija na zidu izvedeno je i restauratorsko istraživanje sondiranjem kako bi se ustanovili izvorni slojevi zidova, svodova i vijenaca.²⁶⁹

Gornja zona (zona bačvastog svoda i zabatnog zida iznad velikog vijenca) također je izvedena u dva sloja. Prvi sloj grublje žbuke nanio se na impregniranu podlogu te je slijedilo zaglađivanja prskanjem u pet slojeva akustične žbuke debljine 1.5 cm također, obavljani su i konzervatorsko-restauratorski radovi na bočnim prozorima u interijeru crkve koji su obuhvaćali i čišćenje vodenom parom, uklanjanje trošnih betonskih i žbukanih zakrpa, kemijsko čišćenje kulira mohrovom pastom, rekonstrukciju oštećenih i nedostajućih dijelova reparaturnom žbukom, zaštitu i patiniranje - tonsko ujednačavanje površine.²⁷⁰ Radovi su obavljani uz restauratorska istraživanja i u suradnji s Gradskim Zavodom za zaštitu spomenika kulture i prirode.²⁷¹ Interijer nikad nije dovršen do kraja, a ovim projektom poslijepodneve obnove, crkve svetog Blaža konačno je završena od podova do svodova.

²⁶⁹ Ivanišin, K. (2022), str. 8

²⁷⁰ Ivanišin, K. (2022), str. 8

²⁷¹ Nadležni konzervator nije naveden u dokumentaciji (iako je mr.sc. Lana Križaj danas je pročelnica Gradskog Zavoda)

7. Zaključak

Uređenje interijera crkve svetog Blaža u Zagrebu trajalo je gotovo čitavo stoljeće. Nakon posljednjih intervencija arhitekta Stjepana Hribara sa suradnicima, kiparom Ivom Kerdićem i slikarom Ljubom Babićem koncem 30-ih godina prošlog stoljeća, i jednokratne intervencije ličenja unutrašnjih zidova 60-ih godina, u interijeru Crkve se nije mijenjalo ništa. Čak se ni raspisivanjem *Natječaja za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža u Zagrebu* nije odabrao nositelj obnove unutrašnjosti.

Nedugo nakon završetka natječaja ipak se istaknuo arhitekt Robert Somek kao potencijalni kandidat za izradu projekta interijera. Postoji pretpostavka da je Somek sudjelovao na natječaju kao jedan od anonimnih kandidata, no to nije bilo moguće utvrditi sa sigurnošću u ovoj fazi istraživanja. Poznato je da je Somek preminuo 2004. godine uslijed duge i teške bolesti, koja je moguće bila razlog njegova odstupanja s projekta uređenja interijera crkve svetog Blaža. Na žalost, nije pronađen niti jedan Somekov crtež ili skica koji svjedoče o njegovom radu na crkvi svetog Blaža, ali imajući na umu njegov arhitektonski rukopis, vidljiv primjerice u *Kapeli svjetlosti*, može se pretpostaviti u kojemu bi smjeru arhitekt Somek mogao ići slijedeći arhitekta Viktora Kovačića

Godine 1997. novi arhitekt, Željko Kovačić preuzima projekt uređenja interijera Crkve. Iako je nepoznato kako je došlo do odabira samog Kovačića, koji je također potencijalno sudjelovao na natječaju kao anonimni autor, koji redovito navodi kako se već 1980-ih godina vrlo aktivno bavio crkvom svetog Blaža. Kovačić ističe kako je jedno prilikom kasnih 80-ih pronašao koloriranu skicu koju pripisuje Viktoru Kovačiću. Na toj je skici temeljio čitav svoj projekt uređenja interijera. Gotovo desetljeće intenzivnih pregovora i korekcija idejnog projekta nastalog početkom 2000-ih godina dovelo je do razlika u tri faze i to u razdoblju od 2014. do 2021. godine. U projektu je sudjelovalo mnoštvo afirmiranih umjetnika te inženjera i poduzeća, te su dugotrajni pregovori često usporavali napredovanje projekta. Osim toga, cijeli zahvat uređenja interijera crkve bio je pod budnim okom Nadbiskupijskog duhovnog stola i Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode.

Proces istraživanja potonjeg razdoblja u povijesti crkve svetog Blaža bio je izuzetno zahtjevan kad je u pitanju analiza i uspostava kronologije pojedinih događaja i donošenja odluka oko

uređenja. Unatoč općoj konfuziji, nakon više od godine istraživanja, određena je vremenska lenta zbivanja vezanih uz uređenje interijera pod ravnanjem arhitekta Željka Kovačića. Potrebne su detaljnije analize infrastrukturnih i instalacijskih radova, poput sustava za grijanje i hlađenje, kao i obnova župnog dvora.

Sudjelovanje akademskih umjetnika u projektu uređenja svetišta podleglo je brojnim kritikama javnosti i struke, među kojima je najviše kritika udijeljeno dvanaestorici apostola akademskog slikara Zlatka Kauzlarića Atača na začelnom dijelu apside te palme koje ih dijele, rad akademskog kipara Alena Novoselca. (Ne)zadovoljstvo rezultatom uređenja svetišta nisu skrivali župljani, laici, kao ni stručnjaci poput povjesničarke dr. sc. Zrinke Paladino, koja je u javnom tisku oštro prozvala projekt uređenja svetišta te će uperiti prstom u autora projekta i upozoriti kako su se *Autori novog interijera udaljili su se od ideje Viktora Kovačića*.

Izuzev apostola i palmi, nekolicini (ne)stručnih kritičara za oko je zapela i takozvana plitica, metalni podest podno nove masivne oltarne menze. Iako se nisu pretjerano zadržavali na njoj, dobro je istaknuti jedan blizak primjer arhitekture s adekvatni(ji)m riješenjem uvjetovanim post-koncilskom liturgijskom obnovom. Crkva svetog Leopolda u Steinhoffu, remek-djelo Kovčičeva učitelja, arhitekta Otta Wagnera, dobila je minimalistički *stolić* za liturgijsku službu. Za razliku od zagrebačkog masivnog kamenog stola sa dvanaest nogu očite simbolike, bečka je crkva dobila naizgled krhki, stilizirani stol s osam tankih, geometrijskih nogu koje se idealno nadovezuju na secesijski ukus elegantnih poteza u unutrašnjosti crkve.

Prva faza uređenja interijera arhitekta Željka Kovačića odnosila se na uređenje svetišta, dok su sljedeće dvije faze obuhvaćale radove na brodu crkve, vitrajima i termo-tehničkim instalacijama. Dana 3. veljače 2015., kardinal Josip Bozanić predslavio je svečano liturgijsko slavlje povodom posvećenja novog svetišta crkve. Nakon potresa 2020. godine uočene su potrebe za konstruktivnom sanacijom zidne konstrukcije, te se u razdoblju od 2022. do 2023. godine ojačavalo crkveno zide injektiranjem i uvođenjem dodatne armature na unutrašnje zidove.

Kao osvrt na istraživanje, može se zaključiti kako je činjenica da je riječ o neposrednoj povijesti istovremeno bila olakotna i nesretna okolnost istraživanja. Većina prikupljenih podataka i arhivske građe bila je dostupna i lako tehnički obradiva, no moguće da će do nekih

informacija biti lakše doći s određenim vremenskim odmakom, osobito za recentnu obnovu iz 2023. godine. (slika 59)

Pročelje crkve je od nedavno ponovno pod skelama, stoga se može radosno zaključiti kako se održavanje ove crkve shvaća ozbiljno i dosljedno. Preventivne intervencije na građevinama iznimno su potrebne osobito kad je riječ o građevinama koje su kulturno dobro, stoga treba podržati i pohvaliti ovakve inicijative naših župnika i župljana, kao i drugih aktera u očuvanju kulturnih dobra.

8. Popis Župnika crkve svetog Blaža:²⁷²

1. mons. Svetozar Ritig (1915. – 1916.)
2. preč. Vladimir Kerdić, začasni kanonik (1916.-1940.)
3. preč. dr. Mijo Selec, začasni kanonik (1940.-1956.)
4. mons. Josip Crnković (1957.-1968.)
5. mons. Vladmir Stanković (1968.-1969.)
6. mons. Danijel Labaš (1969.-1998.)
7. mons. Mijo Gorski (1998.-2002.)
8. vlč. Antun Vukmanić (2001.-2002.) *župnik in solidum*
9. mons. Zvonimir Sekelj (2002. – 2016.)
10. mons. Zlatko Koren (2016. – 2020.)
11. vlč. Anđelko Katanec (2019. –) *župnik in solidum*
12. preč. mr. Borna Puškarić (2020. -)

²⁷² Preuzeto s web stranice župe svetog Blaža, dostupno na: <https://www.svblaz.hr/zupa/zupnici-i-zupni-vikari/>, pristupljeno 1.7.2024.

9. Popis arhivskih izvora (kronološki):

1. **** 1981., *Uređenje cintora crkve sv. Blaža u Zagrebu: obrazloženje i tehnički opis*, Arhiv župe svetog Blaža, Zagreb
2. **** 1994., *Opći, javni i pozivni, anonimni natječaj za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža u Zagrebu*, AŽSB, Zagreb
3. *** 1995., Spomenica župe svetog Blaža, AŽSB, str. 71-87.
4. *** 1995., *Natječaj za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža u Zagrebu*, „Glas koncila – katolički tjednik“, Zgb, XXXIV/1995, BR. 2 (1074), 8. siječnja, str. 15. (NSK: 211.418). Isti oglas je objavljen i u:
5. *** 1994., *Natječaj za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža u Zagrebu*, „Čovjek i prostor“, Zgb, XXXXI/1994, 11-12 (486-487), str. 29, (NSK: 225.406) „RKT. ŽUPA SV. BLAŽA U ZAGREBU u organizaciji i provedbi DRUŠTVA ARHITEKATA GRADA ZAGREBA (DAZ) raspisuje opći, javni i pozivni, anonimni NATJEČAJ ZA IZRADU IDEJNOG RJEŠENJA UREĐENJA UNUTRAŠNJOSTI CRKVE SV. BLAŽA U ZAGREBU
6. Labaš, D., (1995.) *Dopis arhitektu Z. Karaču - Osvrt na dospjele radove natječaja*, AŽSB
7. Karač, Z., Košutić, S. (1995.) *Konačni zapisnik o radu ocjenjivačkog suda*, 31. svibnja, AŽSB
8. Bartulović, M. (1995.), *Dopis župniku Labašu, Konačni obračun troškova Općeg, javnog i pozivnog, anonimnog natječaja za izradu idejnog rješenja uređenja unutrašnjosti crkve svetog Blaža*, 14. lipnja, AŽSB
9. **** 1995, *Osvrt na Natječaj za uređenje crkve sv. Blaža u Zagrebu*, str. 1, rujna, AŽSB
10. Labaš, D. (1996.) *Dopis upućen Nadbiskupijskom vrhovnom stolu, br. 36/1996.*, 7. veljače, AŽSB
11. Kokša, Đ. (1996.) *Dopis župnom uredu crkve svetog Blaža, br. 44 o/1966.*, 13. Veljače 1996., AŽSB
12. Kolarić, J. (2000.) *Dopis župniku Miji Gorskom* br. ___/2000., 9. prosinca, AŽSB
13. Ured za ___ (2001.) *Dopis iz siječanja*, (izostaje datum), AŽSB, str. 1
14. Sekelj, Z. (2002) *Idejni projekt uređenja interijera opis br. 436*, 6. studenoga, AŽSB
15. Čičić, E. (2003) *Izvedbeni Projekt električnih instalacija rasvjete i ozvučenja, Elektroprojekt*, TD 12/02, svibanj, AŽSB

16. Kolarić, J. (2003.), *Dopis župniku Z. Sekelju, br.14/2003*, 24. siječnja, AŽSB
17. Sekelj, Z (2003.), *Dopis Gradskom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode, br. 131/2003*, 5. svibnja, AŽSB
18. Kažimir, D., Novak, S., Majcen, Z. (2003.) *Dopis Župi sv. Blaža, br. 251-16-01-03-02*, AŽSB
19. Kovačić, Ž. (2007), *Glavni-izvedbeni arhitektonski projekt uređenja unutrašnjosti crkve*, AŽSB
20. Kovačić, Ž. (2012), *Glavni-izvedbeni projekt uređenje unutrašnjosti: I faza*, AŽSB
21. Škoro, B. (2012) *Glavni projekt konstrukcije postamenta i oltara*, srpanj, AŽSB
22. Domitrović, H., Jambrošić, K. (2013) *Glavni projekt prostorne akustike*, srpanj, AŽSB
23. Kovačić, Ž. (2013) *Izvedbeni arhitektonski projekt podloge za umjetnike*, listopad, AŽSB
24. Saban, S (2014) *Riješenje Uprave za zaštitu kulturne baštine o obavljanju poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara*, 29. siječnja, AŽSB
25. Gorski, M. (2011) *Dopis župi svetoga Blaža br. 453/2011*, 21. ožujka, AŽSB
26. **** 2013. *Pismo župljana upućeno Željku Kovačiću*, 13. listopada, AŽSB
27. Kovačić, Ž. (2014) *Korespodencija s biskupom Ivanom Šaškom*, 8. srpnja, AŽSB
28. Sekelj, Z. (2014) *Izjava za Poreznu upravu Ministarstva financija*, 11. srpnja, AŽSB
29. Šaško, I. (2014) *Korespodencija s arhitektom Željkom Kovačićem*, 13. srpnja, AŽSB
30. Sekelj, Z. (2014), *Dopis Gradskom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode, br. 285/2014*, 22. kolovoza, AŽSB
31. Sekelj, Z. (2014) *Pisana korespodencija s biskupom Šaškom*, 10. rujna, AŽSB
32. Sekelj, Z. (2014), *Dopis Nadbiskupijskom duhovnom stolu u Zagrebu, br. 348/2014*, 29. rujna, AŽSB
33. Gorski, M. (2014) *Dopis župi svetog Blaža, br. 2980/2014*, 29. prosinca, str. 1, AŽSB
34. Šaško, I. (2014) *Očitovanje Nadbiskupijskog duhovnih stola, dopis br. 2315/2014*, 9. listopada, AŽSB
35. Sekelj, Z. (2014) *Elektronička korespodencija s biskupom Šaškom*, 29. listopada, AŽSB
36. Gorski, M. (2014) *Dopis upućen župniku Sekelju, br. 2908/2014*, 29. prosinca 2014., AŽSB
37. Buntak, T. (2014), *Dopis arhitektu Željku Kovačiću*, AŽSB, str 1-2
38. **** 2015, *Pismo župljana upućeno župniku uslijed završenih radova*, 1. srpnja, AŽSB

39. Sutlić, K. (2014), Konačno se dovršava remek-djelo Viktora Kovačića iz 1914. godine, *Jutarnji list*, 15. rujna, AŽSB, Zagreb, str. 6-7
40. Sutlić, K. (2015), Crkva svetog Blaža, *Jutarnji list*, 3. veljače, dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/domidizajn/inspiracije/crkva-sv.-blaza-3435617>, pristupljeno 22. svibnja 2024.
41. Kovačić, Ž. (2015.) *Troškovnik Glavno – izvedbenog projekta uređenja interijera, II faza – kupola*, br. 1/2002., lipanj, AŽSB
42. Kovačić, Ž. (2015), *Arhitektonski projekt uređenja interijera: Glavni – izvedbeni projekt, II i III faza*, AŽSB, str. 1-20
43. Novak, S. (2016), *Dopis župi svetog Blaža, br 251-18-03-16-02*, 19. travnja, AŽSB, str. 1-3
44. Kovačić, Ž. (2016), *Pismo upućeno Zrinki Paladino*, 1. Lipnja, AŽSB, str. 1-2
45. Sutlić, K. (2017), Neizvedeni rad velikog slikara: Kako je propala ideja da Sveti Blaž dobije kupolu s Demurovom spiralom, *Jutarnji list*, 4. srpnja, dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/kultura/neizvedeni-rad-velikog-slikara-kako-je-propala-ideja-da-sveti-blaz-dobije-kupolu-s-demurovom-spiralom-6330364>, pristupljeno 26.5.2024.
46. Horvat-Levaj, K., Haničar Buljan, I. (2022), *Župna crkva sv. Blaža u Zagrebu: Povijest gradnje, valorizacija i prijedlog konzervatorskih smjernica*, Konzervatorski elaborat, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
47. Tišljar, J. (2019) *Nove vitrajne cjeline - likovno rješenje*, 1. ožujka, AŽSB
48. Bačić, S. (2020) *Nove vitrajne cjeline*, Tehnički opis projekta, AŽSB
49. Marković, A. (2022.) *Projekt obnove i pojačanja konstrukcije*, ULTRA STUDIO d.o.o., Zagreb (MAPA 2), AŽSB
50. Ivanišin, K. (2022) *Projekt obnove zgrade za cjelovitu obnovu zgrade – crkva svetog Blaža*, glavni arhitektonski projekt, Zagreb, AŽSB

10. Literatura:

1. Babić, M. (2006) Projektiranje crkava i liturgija. *Služba Božja*, 46 (3), str. 294-310.
2. Badurina, A. (1984) Razvoj sakralnog prostora (VII), *Služba Božja*, 24 (1), str. 25-38.
3. Badurina, A. (1996) *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb
4. Bobovački, T. (1966) *Crkva svetog Blaža u Zagrebu 1915.-1965.*, Župni ured Crkve svetog Blaža u Zagrebu.
5. Damjanović, D. (2020) Zagreb nakon potresa od 9. studenoga 1880. – sanacija građevina i izgradnja grada 1881. godine, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 44(2), Zagreb, str. 9-28.
6. Domljan Ž. (1978) Počeci kritike i teorije arhitekture i urbanizma u Hrvatskoj. *Peristil* 21 (1). str. 167-168.
7. Galović, K. (2015) *Viktor Kovačić, Otac hrvatske moderne arhitekture*, Zagreb, Jutarnji list
8. Ivandija, A. (1966) Gradnja i uređenje crkvi: prema novim liturgijskim propisima, *Bogoslovska smotra* 36(2), str. 252-267
9. Jurić Z. (1988) *Kronološki prikaz gradnje crkve sv. Blaža u Zagrebu u razdoblju od 1889.god. do 1940.god.*, Zagreb - magistarski rad, (294 stranice teksta, 215 fotografija, 12 aksonometrija)
10. Jurić, Z. (1997) Crkva sv. Blaža u Zagrebu 1908-1914, *Život umjetnosti* 59, Zagreb, str. 92-107
11. Jurić, Z. (2003) Crkva sv. Blaža u Zagrebu, u: Begović, Miroslav ur.; *Arhitekt Viktor Kovačić život i djelo*; HAZU-HMA; Zagreb, str. 161-188
12. Jurić, Z. (2009) Povijest nastanka ideje i gradnje naše crkve sv. Blaža, *Godišnjak župe sv. Blaža*, Zagreb, str. 12-18,
13. Jurić, Z. (2013) Kritička recepcija regulatorne osnove zagrebačkog Kaptola Viktora Kovačića od 1908. do 1945. godine, *Portal* (4) 2, str. 49-68.
14. Jurić, Z., Špikić, M., Ćorić, F., (2015) O odnosima Kršnjavog i Viktora Kovačića na početku 20. stoljeća, u: *Iso Kršnjavi - veliki utemeljitelj*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti; Hrvatski institut za povijest, 2015. str. 408-417.
15. Jurić, Z. (2019) *Tko je gospodin Viktor Kovačić K.H.A. – Povijest kritičke misli o arhitektu Viktoru Kovačiću od 1896. do 1943. godine*, Zagreb: Arhitektonski fakultet

16. Kerečeni, V. (2015) Jedinstvenost plitice na glavnom oltaru: Plitica naglašava euharistijsko zajedništvo, *Godišnjak župe sv. Blaža*, Zagreb, str 2-3.
17. Kerečeni, V. (2015) Svjetlo vitraja govori o svetosti sv. Blaža, *Godišnjak župe svetog Blaža*, Zagreb, str. 8-12
18. Lasić, L. (2004) *Kritička literatura o Viktoru Kovačiću : 1897. - 2001.*, Klanjec: Hrvatskozagorsko književno društvo
19. Merz, I. (1923) Liturgijski kutić, *Posestrimstvo* (6), Zagreb, str 108-110.
20. Merz, I. (1924) Liturgija i umjetnost, *Obnovljeni Život* 6 (5), str. 336-340.
21. Merz, I. (2011) Liturgija, *Sabrana djela*, Svezak I., Zagreb.
22. Mikić, A. (2017) Drugi vatikanski koncil i poslijekoncilska obnova na stranicama Glasa Koncila od 1963. do 1972., *Obnovljeni Život*, 72 (4), str. 443-458.
23. Paladino, Z. (2016) Autori novog interijera udaljili su se od ideje Viktora Kovačića, *Jutarnji list*. Dostupno s: <https://www.jutarnji.hr/kultura/autori-novog-interijera-udaljili-su-se-od-ideje-viktora-kovacica-4119864> (pristupljeno 21.12.2022.).
24. Premerl, N. (1994) Stan Viktora Kovačića kao primjer stila života, u: Miroslav Begović (ur.), *Arhitekt Viktor Kovačić*, Zagreb., str. 250 – 264.
25. Radović Mahečić, D., Laslo, A. (1997) Viktor Kovačić – promotor hrvatske moderne arhitekture, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* (21), Zagreb, str. 143-165.
26. Sekulić Gvozdanović, S. (2003) Djelovanje Viktora Kovačića kao profesora na Tehničkoj visokoj školi u Zagrebu, u: u: Begović, Miroslav ur.; *Arhitekt Viktor Kovačić život i djelo*; HAZU-HMA; Zagreb; 285-293
27. Sokol Gojnik, Z. Obad Šćitaroci, M. (2012) Arhitektonska interpretacija titulara na primjerima liturgijske arhitekture 20. stoljeća u Zagrebu, *Peristil* 55 (1), str. 121-128.
28. Sokol Gojnik, Z., Crnčević, A., Obad-Šćitaroci, M. (2011) Utjecaji na preobrazbe kršćanske liturgijske arhitekture do 20. stoljeća *Prostor*, 19 (2(42)), str. 282-295.
29. Šaško, I. (2011) Bitne odrednice simboličkog govora u stvaranju liturgijskoga prostora, *Služba Božja* 41 (3), str. 177-198.
30. Šen, E. (1927) *Arhitekt Viktor Kovačić. Mapa – monografija*, Zagreb
31. Škreblin, M. (1996) Urediti ili dovršiti?: u povodu natječaja za uređenje unutrašnjosti Crkve sv. Blaža u Zagrebu, 4.1. – 20.4. 1995., *Čovjek i prostor: arhitektura, kiparstvo, slikarstvo i primijenjena umjetnost*, 43 (1/2), str. 28-31
32. Šuljić, A. (2008) Oltarni prostor, Župa nekad i danas, *Godišnjak župe svetog Blaža*, Zagreb, str. 2-7.

33. Travar, M. (2003) *Viktor Kovačić: Crkva svetog Blaža*, Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
34. Vugrinec, P., Iveljić, I. (2022) *Korijeni i krila: Vlaho Bukovac u Zagrebu, Cavtatu i Beču 1893. - 1903.* Galerija Klovićevi dvori, Zagreb
35. Pažin, Z. (2011) Biblijsko-kršćansko poimanje liturgije kroz povijestm *Diacovensia*, 11 (1), str. 33-43.
36. Galović, K. (2012) Viktor Kovačić i crkva sv. Blaža (mrežna stranica) Dostupno s: <http://kgalovic.blogspot.com/2012/02/arhitekt-viktor-kovacic-i-crkva-sv.html/> (pristupljeno 21.12.2022.)
37. Arhitekthe leksikon, mrežna stranica s popisom bečkih arhitekata, dostupno na: https://www.architektenlexikon.at/de/idx_A.htm, pristupljeno 24.5.2024.

Summary

Church of St. Blaise in Zagreb - interior decoration from 1923 to the present day

This master's thesis examines the century-long adaptation of Zagreb's Church of St. Blaise as it approaches the 100th anniversary of the architect Viktor Kovačić's passing. Following Kovačić's death on October 21, 1924, the church was almost completely abandoned but is now finished on the inside as well as the outside. Despite having a brief career, Viktor Kovačić is remembered for his important and recognizable body of work and concepts that brought modernism architecture to the Croatian region. The Church of St. Blaise in Zagreb, one of his best-known works of art, was finished in 1915 and continued to function for many years, despite the interior being left unfinished following the final modifications made in the 1930s by architect Stjepan Hribar and his associates, sculptor Ivo Kerdić and painter Ljubo Babić. In the hopes that one of the tender works would provide a suitable solution, an architectural competition was held in 1995 for the conceptual design of the interior of the Church of St. Blaise in Zagreb. The parish priest believed there was an architect who could meet the task, even though none of the works were completed. At the beginning of the millennium, an architect named Željko Kovačić designed a conceptual project. Following nearly ten years of project modifications, the sanctuary's restoration project officially got underway in 2014. Phases II and III of Kovačić's project were finished by 2019, with some interventions and corrections made by the City Institute for the Protection of Cultural and Natural Monuments and the Episcopal Spiritual Table. The 2020 earthquakes hurried the completion of the internal structural strengthening interventions, which were carried out between 2022 and 2023 under the supervision of the architectural firm IVANIIN.KABASHI.ARHITEKT. The entire renovation process was closely monitored by the public and well-covered by the media, subject to criticism and comments from experts and laypeople. After all the interventions, we are left to wonder what the architect Viktor Kovačić would think of the interior of the building that marked his career.

Keywords: Viktor Kovačić, church of St. Blaise, architecture, Zagreb, modern, interior, history of art, history of architecture, Željko Kovačić